БАЦЬКАЎШЧЫНА

ГАЗЭТА ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ — ЦАНА 50 Н. ФЭН.

ВОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BAĆKAUŠČYNA“ („VATERLAND“)

Herausgeber: Wladimir BORTNIK

Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Baćkauščyna“ („Das Vaterland“), (13 b) München 19, Schliessfach 69.

Druck: „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verl., G.m.b.H., München 19, Bothmerstr. 14

Цана: Нямеччына: на год — 14,— м.; 6 м-цаў — 7,50 м.; 3 м-цы — 4,25 м.; **ЗША і Канада:** на год — 8,— д.; 6 м-цаў — 4,50 д.; 3 м-цы — 2,50 д.; 1 нумар — 0,20 д. **Ангельшчына й Аўстралія:** 39 шыл.; 21 шыл.; 12 шыл.; 1 шыл. **Бэльгія:** 210 фр.; 120 фр.; 75 фр.; 5 фр. **Францыя:** 800 фр.; 450 фр.; 250 фр.; 20 фр. **Аргентына:** 80 пэз.; 45 пэз.; 25 пэз.; 2 пэз. **Перасылка лётніцкай поштай аднаго нумару газэты каштуе дадаткова:** у ЗША і Канаду — 40 фэнігаў (10 ам. цэнт.); у Аргентыну — 70 фэн. (17 ам. ц.); у Аўстралію — 90 фэн (22 ам. ц.). Падвойныя нумары каштуюць падвойна.

Банковае конто: Zeitung „Baćkauščyna“, Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE“	DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND“	THE WHITERUTHENIAN NEWSPAPER “THE FATHERLAND„

№ 11-13 (397-399) Дзень Незалежнасьці, 25 Сакавіка 1958 г. ГОД ВЫДАНЬНЯ 12

1918 25 Сакавіка 1958

МАНІФЭСТ

Рады Беларускай Народнай Рэспублікі

БЕЛАРУСКІ НАРОДЗЕ!

Сорак год таму, на векапомным гістарычным паседжаньні Рады Беларускае Народнае Рэспублікі ўначы з 24 на 25 сакавіка 1918 году, воляю Тваёю была абвешчаная поўная незалежнасьць і сувэрэннасьць Твае дзяржавы — Беларускае Народнае Рэспублікі — БНР.

Надосьвітку 25 сакавіка сьвежыя граматы на сьценах муроў сталіцы, ранішнія газэты, адмысловыя лістоўкі несьлі вялікую радасную вестку, што ад тае начы пала «з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнае залежнасьці, якое было накінутае рускімі царамі на наш вольны й незалежны край».

Тае-ж раніцы Урад БНР разаслаў тэлэграмы ўрадам краёў усяго сьвету, у якіх паведамлялася й ім, што на прасторы былых царскіх губэрняў — Віленшчыны, Горадзеншчыны, Меншчыны, Магілеўшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны ды сумежных зь імі частак этнічных беларускіх земляў — беларускі народ стаецца самастойным сувэрэнным гаспадаром.

Усім, і сваім і чужым, маладая рэспубліка яшчэ раз урачыста пацьвярджала «ўсе тыя правы й вольнасьці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаныя Устаўнай Граматай ад 9-га сакавіка 1918 г.» — адным зь першых заканадаўных актаў, што сфармуляваў асновы канстытуцыі дзяржавы яшчэ перад абвешчаньнем ейнае незалежнасьці.

Яна пацьвярджала, што ў межах БНР —

> дзеіць «агульнае, роўнае, простае, патаёмнае й прапарцыянальнае выбарчае права, не зважаючы на род, народнасьць і рэлігію» (§ 2 канстытуцыі);
>
> «абвяшчаецца свабода слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў; бязумоўная свабода сумленьня, незачэпнасьць асобы й памешканьня» (§ 5 канстытуцыі);
>
> «усе народы маюць права на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію, абвяшчаецца роўнае права ўсіх моваў народаў Беларусі» (§ 6 канстытуцыі);
>
> «зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць. Лясы, вазёры й нутро зямлі абвяшчаюцца ўласнасьцяй Беларускае Народнае Рэспублікі» (§ 7 канстытуцыі);
>
> «устанаўляецца найбольшы 8-гадзінны рабочы дзень» (§ 8 канстытуцыі).

Гэтак, у геаграфічным цэнтры Эўропы, на прасторы, прыблізна роўнай Францыі, паўставала нанова да жыцьця Беларуская Дзяржава з 20-мільённым жыхарствам.

Па сто дваццаць пяцёх гадох нанова зарысоўваліся контуры гаспадарства народу, што калісь на працягу больш за паўтысячы год быў апошнім вязьмом заходня-эўрапэйскае цывілізацыі, гранічным бар'ерам перад агрэсыўнаю, свабоданенавідніцкаю й свабодагубнаю Масквою.

Ды тымчасам, калі ў ваднаўленай беларускай дзяржаве народ, натхнёны духам свабоды й гуманнасьці, успадкаемленай ад прашчураў сваіх, з энтузіязмам браўся за адбудову палітычна-грамадзкага ладу — кіруючыся прыроднымі й Боскімі законамі братняе любові-справядлівасьці — у гэнай Маскве ўсталёўвалася новая ўлада бязбожных тыранаў, фанатычных злосьнікаў і ненавіднікаў свабоды.

Заняўшы пасад цароў-дэспатаў, яны цьвёрда наважылі разбурыць маладую Беларускую Народную Рэспубліку, каб народ беларускі зноў падпарадкаваць бяссупярэчнаму паслухмянству крамлёўскім «указам».

Ужо адразу-ж па свабодным выяўленьні волі беларускага народу на Ўсебеларускім Кангрэсе ў сьнежні 1917 г. яны пазрадніцку напалі на народных абраньнікаў, што задэклярвалі жаданьне свайго даверніка-народу стварыць дэмакратычную Беларускую Народную Рэспубліку.

Ды пераканаўшыся ў непахіснасьці й нязломнасьці волі свабодалюбнага беларускага народу, па годзе зь лішнім часу — 1 студзеня 1919 г., у беларускім Смаленску — яны прагалошваюць другую «беларускую рэспубліку» — БССР — савецкую гора-дзяржаву ў тых-жа, што й БНР, этнаграфічных межах Беларусі.

Беларускі народзе, шмат каму яшчэ ў памяці тыя дні, калі везьлі гэны смаленскі «беларускі» ўрад на бранявіках у Менск пад аховаю гарматаў і штыхоў мільённых роішчаў маскоўскіх чырвоных «вызвольнікаў».

У памяці й тыя трагічныя дні, калі Ты, народзе, сьмела й адважна, із зброяй у руках выходзіў супраць новага акупанта — тады й ці раз пасьля, як ахвярна й гэраічна дала бой навале з Усходу слаўная Слуцкая дывізія, як зацята й непахісна змагаліся тысячныя й дзесяцьтысячныя аддзелы Лепельшчыны, Барысаўшчыны, Віцебшчыны, Пскоўшчыны... Ды абараніць свой край, сваю дэмакратычную Рэспубліку перад гвалтоўнаю пераВагаю дзікое сілы ня судзілася Табе...

Беларусь была заваяваная, Ты зноў апыніўся ў палоне. Акупант абвесьціў Раду й Урад БНР «вонках закону», ды гэтак-жа «вонках закону» пастаўлены быў і увесь Ты, Беларускі народзе.

Зьдзек і глум у жывыя вочы стаўся найвышэйшым законам і правам у гэтага зрадлівага й цынічнага акупанта.

Агаласіўшы ў Смаленску БССР у этнаграфічных межах Беларусі, ён увесь час ганебна маніпулюе й гандлюе на ўсе бакі беларускімі землямі, найвялікшую частку іх, разам із тым гістарычным Смаленскам, проста прырэзаўшы да свае Расеі.

Заміж раўнапраўнасьці моваў усіх народаў Беларусі, гарантаванае законам БНР, гвалтам накідаецца акупантава мова расейская, пры дыскрымінацыі й паняверцы над роднаю мовай Тваёй, Беларускі народзе.

Заміж забясьпечанага законам БНР дэмакратычнага выбарчага права ўсім грамадзянам — акупант — «выбірае» сваім «указам» з Крамля сваіх-жа «кандыдатаў» ды, агідна зьдзекуючыся з права й свабоды, гоніць гвалтам народ да «урнаў» кідаць туды ўпіханыя ў рукі казённыя аднастайныя «бюлетэні».

Заміж свабоды слова й друку для ўсіх — ён знае права голасу толькі для падгалоскаў камунізму.

Заміж свабоды сходаў — ганяюць усіх слухаць ды пляскаць на прамовы-навучаньні ненавісных Табе бальшавіцкіх прапагатараў.

Заміж свабоды хаўрусаў, забастовак, як забясьпекі ад вызыску, эксплыятацыі працы — увагнаны аж у косьці страх нат падумаць аб гэткім, жорсткай кары годным «буньце» супраць акупанта.

Заміж зямлі бяз выкупу — выкуп крывавымі «працаднямі» скарынкі хлеба ў ваднаўленай паншчыне-прыгоне калгасаў.

Заміж найбольшага 8-гадзіннага працоўнага дня — выціскальная стаханаўшчына, найжахлівейшая сыстэма эксплыятацыі работніка.

Заміж запэўненай законам БНР свабоды сумленьня, незачэпнасьці асобы й памешканьня — паўнаўладнымі гаспадарамі кажнае хаты, кажнае сям'і, кажнае адзінкі паставілі зьвярўжных чэкістых, аддаўшы ў іхныя рукі ўсю Тваю долю, усё Тваё жыцьцё — нат бяз права законнае судовае абароны — усяго Цябе, Беларускі народзе.

Гэткія вось «законы», гэткія парадкі прынёс акупант заміж забясьпечанай канстытуцыяй законнасьці й ладу Беларускае Народнае Рэспублікі.

Сорак год таму ўзьняўшы меч і біч на Цябе ды ўжо трыццаць восем год як бязупынна імі Цябе катуючы, бязьлітасны акупант вынішчыў ды ўсьцяж вынішчае лепшых і найадданьнейшых дзяцей Тваіх, Народзе.

Тысячы сьвятароў із сваймі найвышэйшымі герархамі выгубленыя адно за тое, што несьлі Табе Слова Божае.

Дзесяткі тысячаў найвыдатнейшае нашае культурнае й палітычнае эліты выкатаваныя адно за тое, што верна служылі Табе, Народу свайму.

Панад тры мільёны працоўных, сялянаў і работнікаў, вырваныя з роднага карэньня свайго пакутаваць ды гінуць па катаргах, концлягерах, турмах адно за тое, што любілі Бацькаўшчыну сваю, што не даваліся дабраахвотна няволю прыняць.

Азьвярэлыя ў скрайнім садызьме, крамлёўскія апрычнікі не здавальняюцца пры гэтым адным толькі забойствам-зьнішчэньнем.

Перад забойствам сьвятара — катаваньнямі змушаюць яго публічна перад народам выракчыся Бога, ганьбіць Яго й сябе самога.

Перад зьнішчэньнем пісьменьніка, паэты, вымучваюць зь яго песьні славы тыранам сваім.

Перад ліквідацыяй палітычных і грамадзкіх дзеячоў вырываюць у іх паклёпы на сябе, як на бязыдэйных ды прадажных агентаў-«шпіёнаў», «дывэрсантаў» чужых дзяржаваў.

Заўсёды перад фізычным зьнішчэньнем чалавека намагаюцца як мага вырваць, спаганіць і зьнішчыць душу яго.

Гэтак жудаснымі катаваньнямі — заганяньнем голак пад пазногці, цкаваньнем голых людзей муштраванымі сабакамі, прыпяканьнем гарачым зялезам, электрыкай ды рознымі іншымі прыхваткамі ўдасканальненай чэкістаўскай тэхнікі змусілі ня мала нашых выдатных талентаў зьневажаць слаўную мінуўшчыну народу ды ўзвышаць крывяжэрных ягоных тыранаў.

Пад гэткім страхам забаранілі нашым пісьменьнікам і паэтам успамінаць славутую старавечную беларускую культуру, загадаўшы адно ўслаўляць уяўны гэні й вычыны духу «старэйшага брата — вялікага рускага народу».

Паразбуралі старадаўныя помнікі — сьветкі цывілізацыі, вышэйшай за тагэ «брата» — ды запрыгонілі беларускіх скульптараў ляпіць і стаўляць ма-

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

Натальля Арсеньнева

Тваё імя

Маці родная, маці краіна.
Ня суцішыцца гэтакі боль.
М. Багдановіч

О, Беларусь,
о, Беларусь мая!
Тваё імя — такі пякучы сымбаль болю!
Ды шчыра ўсьцяж яго
багаслаўляю я:
ізь ім я —
чалавек,
у долю і ў нядолю.
Пранізанае ім, маё жыцьцё брыдзе,
маўляў мяжой ціхой,
ярамі вуліц змрочных,
і не баліць мне, што вітае дзень
мяне чужою мовай,
а чужымі снамі — ночы...
Дзіўны ён, гэты боль,
і дзіўна лёгка зь ім:
прысыпаўшы пяском друз прагі і завісьці,
ён
раньнямі мяне ды мескай мітусьні
няспынную кіпень
мяккой лагодай хрысьціць.
Ён
зьмеркамі зь мяне пясьціва ўмее зьняць
важкую стому, кроў
зайскрыць узноў да працы,
зьняверу,
там, на дне,
даўкія крыўды дня
пайрваць,
каб ім і мне як разам не зыйграцца.
І сны —
мне явай скрозь.
а сяньня явы — сон,
ссыпаецца з душы лушпіньне людзкай зьвягі...
Імкліваю Вяльлёй пяе сівы Гудзон,
Трохкрыжжам белым таюць небасягі...
І ўскласьці я хачу на струны,
як Баян,
шнур пальцаў — лебядзёў,
і граць,
і граць з жадою,
О, Беларусь,
о, Беларусь мая,
Паўз боль пякучы граць
Табе,
Табою!

Маніфэст

Рады Беларускай Народнай Рэспублікі

(Заканчэньне зь 1-ай бач.)

…умэнты тыранаў народу нашага — …розных Грозных, Пятроў, Сувораваў …ы ўсялякіх бальшавіцкіх бажышчаў, …найноўшых катаў народаў.

Павывозілі зь Беларусі багатыя архівы гістарычных дакумэнтаў, што сьветчылі аб магутнасьці й культуры незалежнай калісь Беларускай Дзяржавы, а беларускіх вучоных змушаюць ілгаць аб сваім народзе й ягоным гаспадарсьцьве, якога быццам і «ня было ніколі», настырліва ўводзячы ў вушы жывую й нахабную ману аб «упяршыню падараванай беларускаму народу бальшавікамі» дзяржаўнай незалежнасьці БССР — гэтай зьдзеклівай карыкатуры на самастойнае гаспадарства.

Беларускі Народзе!

Трыццаць восем год Ты цярпеў і церпіш нячуваны яшчэ ў гісторыі тэрор, зьдзек і паняверку над сабой. Нявымоўныя мукі фізычныя й маральныя зносіш Ты ад тыранаў. Але ў гэтым, Народзе, і веліч гэраізму Твайго.

Падбіты фізычна, Ты не зламаўся маральна.

Зьняволеныя паэты й пісьменьнікі, прарокі Твае, ці раз выбухалі гордым і сьмелым бунтарствам супроць паняволыніка. Адважная моладзь Твая ці раз хапалася зброі на ката Твайго.

Трыццаць восем год, як упалонены мужны ваяр, застаешся Ты ў веры й пэўнасьці ў нямінучасьці вызваленьня свайго.

Шматпакутны Беларускі Народзе ў краі, на ссылках, на выгнаньні, — у дзень саракавых угодкаў абвешчаньня незалежнасьці Беларусі Рада й Урад Беларускае Народнае Рэспублікі горача вітае Цябе й заклікае й надалей захоўваць сілу духу, станаўкосьць мудрасьць.

Ты ведаеш добра, Народзе, што Ты цяпер не адзін, што ёсьць у Цябе дзесяткі верных сяброў і саюзьнікаў, гэтак-жа ўпалоненых, тым-жа тыранам зьняволеных іншых народаў.

Ты ведаеш, што Твая законная ўлада — Рада й Урад Беларускае Народнае Рэспублікі — трыццаць восем год верна й непахісна трымае ў вольным сьвеце ў руках сваіх штандар волі — незалежнасьці Твае.

Ты ведаеш, што дзесяткі тысячаў сыноў і дачок Тваіх на выраі ў вольным сьвеце, верныя запаветам Тваім, нясуць чулую старожу й памогу Табе.

Ведай-жа, што й цэлы вольны сьвет сяньня што раз, то пільней, што раз, то глыбей узіраецца ды прыглядаецца да гэраізму Твайго, што далей, то ўсё больш прасякаецца спачуваньнем і спагадай Табе, усё мацней праймаецца ненавісьцяй да тырана Твайго — ворага ўсяго чалавецтва.

Дарагія браты й сёстры ў вольным сьвеце! Рада й Урад Беларускае Народнае Рэспублікі палка заклікаюць Вас усіх яшчэ шчытней задзіночыцца пад сьцягам БНР. Клічам Вас да яшчэ большае ахвярнасьці, да яшчэ больш зацятага б е с к а м п р а м і с н а г а змаганьня з нашым лютым ворагам — бальшавізмам.

Рада й Урад Беларускае Народнае Рэспублікі зварачаюцца таксама да ўсячэснага духавенства ўсяго вольнага сьвету з просьбай памаліцца сяньня Ўсемагутнаму, каб даў Ён палёгку цярпеньням народу беларускага ды наблізіў дзень ягонага вызваленьня.

Рада й Урад Беларускае Народнае Рэспублікі зварачаецца з палкім заклікам да ўсіх пісьменьнікаў, журналістых, пракокаў маралі й справядлівасьці, голасу сумленьня Вольнага Сьвету — сказаць важкае слова сваё ў вабарону шматпакутнага беларускага народу.

Рада й Урад Беларускае Народнае Рэспублікі спадзяецца моцна пачуць і ад палітыкаў, дзяржаўных мужоў народаў цывілізаванага й шчасьлівага Вольнага Сьвету іхнае цьвёрдае слова тырану, што гэтак бязьлюдзка гнобіць народ наш і гэтулькі іншых мільёных народаў.

Няхай жыве вольная й незалежная Беларуская Народная Рэспубліка!

Няхай жыве Беларускі Народ у змаганьні!

Няхай жыве братэрства й любоў між усіх вольных, роўных і незалежных народаў сьвету!

Зьгінь, тыранія!

Мікола Абрамчык
Прэзыдэнт
Беларускае Народнае Рэспублікі

У Нью-Ёрку, ЗША
25 сакавіка 1958 г.

„Пакінем спадчыну мы для патомкаў…“

«… Тое, што ўзята маною дачэсьне,
Вечна ня будзе душыць, як прыгон;
Наша вярнуцца к нам мусіць [канечне, —
Гэткі ўжо быту народаў закон.»
(Я. Купала «Годзе»).

Першыя нясьмелыя крокі… імкненьні ўперад… заломы, трывогі й сьлёзы… узрывы, трыумфы й …спады; жах, беспрасьветны адчай…

Праблескі надзеяў… мацнейшыя ўздымы, безьліч ахвяраў, зрады, мана, ашуканствы… новыя турботы, натугі трываньня… — жыцьцё, гісторыя.

Жыцьцё, гісторыя — гэта ўчора, сяньня й …заўтра. І тады, і цяпер, і пазьней — дні, гады, вякі…

Вякі — гады, гады — месяцы, а іх дванаццаць, з году ў год… З году ў год — студзень, люты, сакавік і …кастрычнік… Адвечныя назовы, адвечны кругазварот.

Сакавік… Кастрычнік…

Сьвятло, сонца, роскві ды радасьць жыцьця… Панурыя цені хмараў, сьцюдзёныя подыхі ледзяных аковаў, заміраньня… Сакавік не Кастрычнік, о не!

Сакавік, 25-ы дзень Сакавіка, Дзень Дабравешчаньня, — дзень адраджэньня Беларускае свабоднае й самастойнае дзяржавы — Беларускае Народнае Рэспублікі.

Кастрычнік, дваццаць пяты ягоны дзень (што за гіронія лёсу, хай і па старому стылю, а 25-ы!) пачатак нячуванага зьдзеку, прыгнобленьня, пакутаў, што трываюць ужо сорак год!

25-ы дзень кастрычніка — пачатны дзень аблуды, непярасяжнае маны й хвальшу.

«… Толькі, дзякуючы Вялікаму Кастрычніку беларускі народ, пад кіраўніцтвам камуністычнае партыі…»

— Мана!

«… Толькі Вялікі Кастрычнік зьдзей- [сьніў…»

— Хвальш!

«… Дзякуючы Кастрычніку… зь вялі- [кім братнім…»

— Аблуда!

І гэтак бясконца: кастрычнік, кастрычніку, каб не кастр… Тож-бо-то: каб…

Сакавік быў, ёсьць і будзе перш за кастрычнік — каляндар! Сакавік прынёс самастойнасьць, свабоду; кастрычнік — зманлівы міраж, шыльд дзеля акілзаньня свабоды — жыцьця!

А тое «каб»?

— Каб не Сакавік, то ня было-б навет і шыльду.

— Каб не кастрычнік, шыльд быў-бы непатрэбны. Дзень не патрабуе вывескі, што гэта дзень, яго бачыць кажны й так. Колькі-б не паліць газовак, вогнішчаў ці ліхтароў, замяніць сонечнае сьвятло нельга. Яно, радаснае, жыцьцёдайнае, хаваецца часова, а трывае ад веку.

Сакавіковыя праменьні свабоды, што ўзыйшлі 40 год таму над нашым краем і народам, зацьміліся чужынецкімі барбарскімі заслонамі часова. Яны, праменьні, жывуць ды прабіваюцца праз цемру, каб ізноў, зь яшчэ большай сілай, асьвяціць нашу родную зямельку. І гэта будзе, мусіць быць, бо Сакавік не кастрычнік, бо да Сакавіка 1918 г. беларускі народ прагнуў аднаго: «людзьмі звацца», а цяпер:

«… Мы ўжо ня тыя, — інакшыя думы
Вырасьлі з намі, завуць к барацьбе…»

Інакшыя вырасьлі й людзі. Перасталі быць «тутэйшымі». Цяпер, ці ў прагандляванай «апякунамі» Беласточчыне, ці ў імглістай Брытаніі, гарачай Аргентыне, Вэнэцуэлі, далёкай Аўстраліі, ці ў магутных ЗША — усюды гучыць ды славіцца імя Беларусі й Беларуса.

Беларускае роднае слова, ганянае, заганянае, сілком ніцаванае ды набліжанае да чужых узораў жыло, жыве й:

«будзе вечна жыці,
Грамадой мільёнаў з сьветам гама- [ніці»

У сябе дома, у забраным краі ды ў шырокім вольным сьвеце. Няволя ніколі й нідзе ня была вечнай. Усяму прыходзіць свой канец, дык і

«… Сьціхнуць віхры, заціхне пара [непагодная,
Сілы грозныя ўстануць, акрэпнуць к [другому жыцьцю;
Панясуцца, як звон, песьні вольныя, [родныя,
Апяваючы долю, нядолю, народзе, [тваю.»

Сорак год трывае ходаньне за быцьцё беларускага народу, як народу. Прыймала яно й прыймае розныя формы й характар, ня выключаючы й збройных узрываў.

Наймагутнейшай нашай зброяй у сучасных умовах ёсьць нясупыннае тварэньне нацыянальных вартасьцяў усюды, дзе-б не апынуліся беларускія людзі.

Тварэньне моцных дапамаговых, палітычных, эканамічных, навуковых, мастацкіх, рэлігійных беларускіх арганізацыяў і калектываў; выхаваньне моладзі ў родным духу, разьвіваньне ды ўзбагачваньне радзімаведы, літаратуры, мастацтва, прабіваньне дарогі да ўдзелу ў чыннасьці ўсіх, дзе толькі можна, агульных гэтага тыпу інстытуцыяў, арганізацыяў тых дзяржаваў, дзе расьселены Беларусы — найважнейшыя заданьні нашае эміграцыі.

На падобныя высілкі цяпер, пасьля 40 гадоў змаганьня, мы можам здабыцца, бо цяпер «…мы ня тыя.»! За апошнія гады зроблена шмат і робіцца далей. Ня трэба адно затрымоўвацца на здабытых пазыцыях, а імкнуцца ўсьцяж наперад, далей…

«… Пакінем спадчыну мы для [патомкаў
Інакшую ад тэй,
Што ўзялі ад продкаў на абломках
Гісторыі сваей.»

Г. Няміга

„Мангольскі праект“

(Калі яшчэ «Грамады» ня было…)

Кажная зьява мае свае прычыны, і разумець іх — гэта разумець зьяву.

✶

Пра «Грамаду» ў нас пісалася шмат — цікавага й навучальнага. Аднак найчасьцей, калі пісалася, дык наўвеце была зьява, што **ўжо** існавала. Але-ж якая была ідэя, што спарадзіла яе, дзе былі ейныя прычыны? Адказу на гэта пакуль што ніхто ня даў: адныя не маглі, іншыя ня ўмелі.

✶

У выдавецтве мюнхэнскага Інстытуту Вывучэньня СССР ды ў ньюёркаўскім выдавецтве „Scarecrow Press, Inc.“ выйшла нядаўна праца праф. Ант. Адамовіча «Супраціў саветызацыі ў беларускай літаратуры» (паангельску). У кнізе шмат дэталяў і няведамых дагэтуль фактаў зь літаратурнага жыцьця БССР ды з палітычнага жыцьця беларускае сталіцы. У кнізе, між іншага, расказана й пра «Мангольскі праект» — драматычны пачатак пазьнейшае катастрофы.

✳

У 1922 г. у Польшчы былі праведзеныя выбары ў сойм. Беларускі рух у Заходняй Беларусі выказаў у гэтай пробе сваю жыцьцяздольнасьць і палітычную сьведамасьць. Бальшавікі не маглі не дагледзець гэтага. Аднак дзеля таго, што ў Заходняй Беларусі разам з палітычнай сьведамасьцяй выказаўся й здаровы нацыянальна-палітычны розум, у бальшавікоў напрошваўся просты высnaў: выкарыстаць гэты патэнцыял супраць Польшчы, а пасьля зьнішчыць. У бальшавізьме мерка антыбеларускасьці й антыпольскасьці вызначаецца ў залежнасьці ад антыбальшавіцкасьці беларушчыны й польшчыны.

✳

На другім канцы Савецкага Саюзу ў 1921 годзе быў прылеплены ахоўны буфэр: створаная пад выглядам незалежнага гаспадарства й замацаваная пасьля пад пратэктаратам Масквы Мангольская Народная Рэспубліка. Калі беларускі незалежніцкі рух пачаў рабіцца загрозай бальшавіком, у гэтых апошніх зьявілася камбінацыя: чаму-б не падсунуць Беларусам ідэю зрабіць зь Беларусі таксама «буфэр» — гэтым разам на Захадзе сацыялістычнае дзяржавы. Адсюль — «мангольскі праект».

Схэма: у Заходняй Беларусі ўздымаецца антыпольскае паўстаньне; БССР «паўстае» таксама ды йдзе на памогу сваім заходнім братом; дзьве часткі Беларусі зьліваюцца ў вадну дзяржаву, пры чым Усходняя Беларусь карыстае з права свабоднага выхаду з Савецкага Саюзу; незалежная Беларусь зварачаецца да СССР з просьбай аб пратэктарацe й атрымоўвае яго.

Як наіўна ні выглядае усё гэта цяпер, у Менску тады яно шмат каму здалося рэальным, асабліва моладзі.

✳

У міжчасе заходнябеларуская прэса пачала вытыкаць, што бальшавікі разглядаюць вялікую частку беларускае этнічнае тэрыторыі як «чыста расейскую зямлю». Перад гэтым яшчэ праблема гэтая колькіразова ставілася на парадак дня Камуністычнай партыяй Беларусі, аднак бязь ніякіх пазытыўных вынікаў.

(Заканчэньне на 3-яй бачыне)

«Узыходзіла сонца незалежнае Беларусі»

ДА АБВЕШЧАНЬНЯ НЕЗАЛЕЖНАСЬЦІ БЕЛАРУСІ 25-ГА САКАВІКА 1918 Г.

(Успаміны)

З таго часу мінула ўжо 40 год. Часта даецца, што гэта было ўчора, адылі розныя драбнейшыя стацьці, а таксама некаторыя асобы выпалі з памяці.

На пачатку зімы 1917 году, дзякуючы стараньням братоў Луцкевічаў у нямецкай акупацыйнай улады, я прыехаў або, праўдзівей, мяне прывёз аўстрыяцкі ахвіцер Чэх з аўстрыяцкага палону да Вільні. У Вільні ўжо тады Беларусы мелі некаторыя няясныя ведамкі пра тое, што дзеялася ў часе вайны ў тэй большай часьці Беларусі, што засталася на ўсходзе нямецка-расейскага фронту. Прыходзілі яны кружнай дарогаю цераз Заходнюю Эўропу. Дзеля таго, што я быў пучыўшы ў палон увосень 1917 г., дык мог гэныя ведамкі ладне дапоўніць. Калі-ж на пачатку 1918 г., расейскі бок фронту перастаў існаваць, і нямецкая армія пайшла на ўсход, заняўшы вялікую часьць цэнтральнай Беларусі, то Беларусам у Вільні сталі ведамыя й апошнія падзеі ў цэнтральнай і ўсходняй Беларусі, зь іх найважнейшае тое, што адбыўся ў Менску вялікі ўсебеларускі зьезд, каторы абвесьціў Беларускую Народную Рэспубліку, што ёсьць Рада Беларускай Народнай Рэспублікі. Неўзабаве выясьнілася, што хоць абвешчана Беларуская Рэспубліка, але не абвешчаная яе незалежнасьць.

Да вайны 1914—1918 г., Вільня была цэнтрам нацыянальна-культурнага й палітычнага беларускага руху; зь нямецкай акупацыяй, увосень 1915 г., Вільня засталася такім цэнтрам толькі для занятай Немцамі Заходняй Беларусі. Ужо ў 1016 г. беларускія палітычныя арганізацыі ў сваёй дэклярацыі ў Вільні дамагаліся незалежнасьці Беларусі. Згодна з дэклярацыяй мела быць гэта аднаўленьне даўнейшага беларускага гаспадарства, званага Вялікім Княствам Літоўскім. Таксама ўходзіць у яго мела ня толькі этнаграфічная Беларусь, але й Летува, з тэй розьніцаю ад мінуласьці, што даўней Летува была звычайнай правінцыяй беларускай і адно часьць яе, Жмудзь, мела аўтаномію, цяпер-жа гэта мела быць гаспадарства фэдэрацыйнае, складзенае зь дзьвюх раўнапраўных часьцяў — Беларусі і Летувы.

Спачатку такога гаспадарства дамагаліся ў супольнай дэклярацыі ўсе краёвыя элемэнты, зн. ня толькі нацыянальна-сьвядомыя Беларусы й Летувісы, але й тыя з апалячаных Беларусаў і Летувісаў, што ўважалі сябе за Палякаў. Душою гэтае палітычнае канцэпцыі былі Беларусы зь Іванам і Антонам Луцкевічамі на чале. Такім парадкам традыцыя беларускае гаспадарстваваcьці адгукнулася нат больш за сто год пасьля зьнішчэньня беларускага гаспадарства, дарма што ранейшыя спробы яго ўзнаўленьня — у 1812 годзе, у паўстаньнях 1830—31 г. і 1863 г. — былі крывава здушаныя Масквою.

У 1917 г., адылі, Летувісы адступілі ад менаванае канцэпцыі і пачалі дамагацца незалежнасьці аднае Летувы, робячы пры гэтым нічым не абгрунтаваныя прэтэнсіі на часьць беларускіх земляў. Гэта згаджалася з палітыкаю Нямеччыны, каторая імкнулася прылучыць Летуву да Нямеччыны ў форме аўтаномнага гаспадарства зь нямецкім князем на чале, і з Расеяй пагадзіцца. Ня маючы іншага выхаду, пакуль усё залежыла ад Нямеччыны, Летувісы з балцкім супакоем і вытрыманасьцяй гадзіліся й на гэта, дарма што гэта ня было іхным ідэялам.

Нацыянальна-палітычным прадстаўніцтвам акупаванай Немцамі заходняй часьці Беларусі быў Беларускі Нацыянальны Камітэт із сялібаю ў Вільні. Жаданьнем Камітэту было пабачыцца з прадстаўнікамі Рады БНР, каб, галоўна, прысьпяшыць абвешчаньне незалежнасьці Беларусі. Дзеля гэтага трэба было паехаць у Менск. Дзеля таго, адылі, што палітычныя канцэпцыі Беларусаў у васобе Беларускага Нацыянальнага Камітэту не згаджаліся з канцэпцыямі Нямеччыны, нямецкая акупацыйная ўлада ў Вільні даўгі час не давала дазволу дэлегацыі Беларускага Нацыянальнага Камітэту на падарожжа ў Менск. Наапошку, дазвол быў атрыманы, і ў першай палавіне сакавіка 1918 году дэлегацыя Камітэту ў складзе Івана й Антона Луцкевічаў, Язэпа Туркевіча (віленскі работнік-сталяр), Сямашкі, начальніка гашэльнай дружыны места Вільні, і аўтара гэтых радкоў паехала ў Менск. Ехалі ў цяжарным адкрытым аледзянелым аўце.

У Менску дэлегацыю Заходняе Беларусі горача вітала Рада БНР, і на наступным ейным паседжаньні ўсе сябры дэлегацыі былі аднагалосна прынятыя ў сябры Рады БНР.

Спачатку былі нарады дэлегатаў із асобнымі раднымі, часта із сваймі старымі ідэялягічнымі сябрамі. Пасьлей фракцыя Беларускай Сацыялістычнай Грамады Рады БНР склікала сваіх сяброў, на каторай былі і ўсе іншыя беларускія сацыялістыя — сябры Рады БНР і некаторыя несацыялістыя Беларусы — таксама сябры Рады БНР. Зборка была вельмі чысьленая. З удзельнікаў яе захаваліся ў маёй памяці адно тыя, з каторымі й пасьлей даводзілася мне сустракацца. Гэта: Аркадзь Смоліч, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Язэп Лёсік, Аляксандра Прушынскі, Заяц, Язэп Варонка, Тамаш Грыб, Палута Бадунова. Хіба былі й Серада, маршалка Рады БНР, Аляксандра Цьвікевіч, Кастусь Езавітаў, Пётра Крэчэўскі і Васіль Захарка, але іх ня памятую. Была ўся дэлегацыя Заходняе Беларусі. На парадку дня было адно пытаньне — безадвалочнае абвешчаньне незалежнасьці Беларусі. Удзельнікі зборкі складалі абсалютную бальшыню сяброў Рады БНР, зн. ад іх залежыла абвешчаньне незалежнасьці. Зборка цягнулася доўга, пытаньне было ўсебакова разгледжана, мноства выступала з прамовамі, наапошку аднагалосна была прынятая рэзалюцыя — безадвалочна абвесьціць незалежнасьць Беларусі.

Дзеля абвешчаньня незалежнасьці Беларусі, 24-га сакавіка было паседжаньне Рады БНР. Пачалося адвячоркам. Вёў яго маршалка Рады вэтэрынарны доктар Серада. Спачатку ініцыятары абвешчаньня незалежнасьці выясьнілі канечную патрэбу незалежнасьці Беларусі з гледзішча нацыянальна-культурнага, палітычнага й гаспадарскага ды падчыркнулі, што беларускі народ, які ў мінуласьці на працягу прынамся дзевяцёх стагодзьдзяў меў собскае гаспадарства, здольны сам быць незалежным гаспадаром у сваёй Бацькаўшчыне.

Адылі пачалася дыскусія. У Радзе БНР былі й нацыянальныя мяншыні: Расейцы — запраўдныя, наяжджомыя й абруселыя Беларусы, Палякі — запраўды спалячаныя Беларусы й Жыды. Усе Расейцы былі супраць незалежнасьці Беларусі, часьць Палякаў і часьць Жыдоў таксама былі супраць. З абодвых бакоў, зн. з паміж прыхільнікаў і праціўнікаў незалежнасьці Беларусі, было шмат прамоваў, болей з боку беларускага, як вялікае бальшыні. Настрой рабіўся ўсё гарачэйшы. Калі сьвітала 25-га сакавіка, быў прачытаны праект рэзалюцыі. Каб паганьбіць праціўнікаў незалежнасьці, раздаліся пасуленьні іменнага галасаваньня над рэзалюцыяй, што й было зроблена.

Гэта была гістарычная часіна. Дагэтуль адныя фармальна-праўна, а другія й пачуцьцёва былі грамадзянамі Расеі. Цяпер яны зрывалі з Расеяй, што з гледзішча расейскага права было зрадаю гаспадарства. Тыя, што не адвыклі ўважаць сябе за грамадзян Расеі, гэта добра сабе ўсьведамлялі й адчувалі. Ім асабліва гэта была пераломная часіна. Я зацеміў, што др. Серада дрыжэў пры галасаваньні. Усе Беларусы галасавалі за незалежнасьць свайго краю. Як толькі рэзалюцыя пра незалежнасьць была прынята, засьвяціла ў вокны ўзыходзячае сонца. Колькі асобаў ўскрыкнула: «Узыходзе сонца незалежнае Беларусі!»

Сама нямецкая акупацыя была вялікай перашкодай у дзейнасьці Рады БНР. Але, апрача гэтага, Немцы не рабілі адумысловых перашкодаў у дзейнасьці Рады; але й ані не памагалі. Прычына была ў тым, што пляны Нямеччыны, як было зацемлена вышэй, не згаджаліся зь незалежніцкімі імкненьнямі беларускімі. Некаторыя нямецкія палітычныя дзейнікі радзілі прадстаўніком Рады БНР дамовіцца з бальшавікамі што да незалежнасьці Беларусі, што, як ведама, было немагчыма.

Я. Станкевіч

Неразрозьніваньне відавочных розьніцаў

НА МАРГІНЭСЕ ПАДЗЕЯЎ У ПАЎДЗЁННА-ЎСХОДНЯЙ АЗІІ

У той час, калі ўвага заходняга сьвету занятая сяньня галоўным чынам беспасярэдна яго датычачымі й найбліжэйшымі палітычнымі выпадкамі, як торг між заходнімі дзяржавамі й Савецкім Саюзам у справе канфэрэнцыі на найвышэйшым узроўні ды выпадкамі на Сярэднім Усходзе й Паўночнай Афрыцы, мала заўважальнымі праходзяць падзеі, што разыгрываюцца на далёкім Усходзе. Тымчасам падзеі гэныя, хоць і аддаленыя ад нас многімі тысячамі кілямэтраў, беспасярэдна вяжуцца з глябальным змаганьнем камунізму з вольным сьветам і маюць для будучых вынікаў гэтага змаганьня першараднае значэньне.

Краіны Паўдзённа-Ўсходняй Азіі, налічваючыя многія сотні мільёнаў насельніцтва, былі ўвесь час прадметам камуністычных пасяганьняў і адкрытае агрэсіі. Пасьля апанаваньня зброінай сілай кітайскага кантынэнту, Паўночнай Карэі ды Паўночнага Індакітаю, камуністы пачалі здабываць, замацоўваць і пашыраць свае ўплывы ў вольных краінах Паўдзённа-Ўсходняй Азіі «мірным» шляхам, хаця і накіраваным да тае-ж самае агрэсыўнае мэты. Яны выступаюць у ваблюднай ролі абароньнікаў нацыянальнай незалежнасьці гэтых краінаў, вызвольнікаў ад рэштак заходняга каляніялізму й імпэрыялізму, на словах «дзеляцца зь імі апошнім куском хлеба», як аб гэтым у свой час урачыста асьветчаў Хрушчоў у Індыі, ды ўсякімі спосабамі падтрымліваюць г. зв. «нэўтралізм» у дачыненьні да змаганьня між камуністычным Усходам і дэмакратычным Захадам.

Як добра ўсім ведама хаця-бы на прыкладзе тэй-жа Індыі, гэты своеасаблівы ня толькі для Далёкага, але й краінаў Сярэдняга Ўсходу «нэўтралізм» фактычна ня мае нічога супольнага з запраўдным нэўтралізмам, а ёсьць палітычнай тэндэнцыяй, выразна скіраванай супраць інтарэсаў Захаду і на карысьць Савецкага Саюзу й міжнароднага камунізму.

Гэта ня важна, што індыйскі прэм'ер Пандыт Нэгру ці эгіпскі дыктатар палкоўнік Нассэр у сябе дома перасьледуюць дэструкцыйныя камуністычныя рух і камуністых замыкаюць за кратамі. У сваей вонкавай палітыцы і ў міжнародней між камуністычным Усходам і вольным сьветам Індыя, Эгіпт і многія іншыя «нэўтральныя» краіны Паўдзённа-Ўсходняй Азіі, Сярэдняга й Блізкага Ўсходу ў бальшыні выпадкаў сьлепа ідуць на павадку Саветаў і выступаюць салідарна разам з апошнімі супраць заходніх дзяржаваў. А ў свайей нутраной палітыцы гэтыя «нэўтральныя» дзяржавы часта не разрозьніваюць межаў між сваімі собскімі нацыянальнымі інтарэсамі й інтарэсамі міжнароднага камунізму, скіраванымі ня толькі супраць Захаду, але й супраць самых-жа «нэўтральных» краінаў.

Такое зьявішча, побач з арабскімі краінамі Сярэдняга Ўсходу, асабліва ярка апошнім часам назіраецца ў Інданэзіі. Гэтая краіна зьяўляецца даўжэзным ланцугом больш і мешых астравоў, расьцягнутым ад Маляяў у Паўдзённа-Усходняй Азіі аж да Аўстраліі, якая мае важныя з ваеннага гледзішча натуральныя багацьці ўлучна з нафтай. Дзякуючы такому стратэгічнаму палажэньню й натуральным багацьцям, Інданэзія не магла астацца абыякавай у агрэсыўных плянах Савецкага Саюзу, які ўжо ад даўжэйшага часу праводзіць там сваю дэструкцыйную акцыю.

Праўда, цэнтральны інданэзійскі ўрад на чале з прэзыдэнтам Сукарно, які знаходзіцца на абтоку Ява, зьяўляецца нацыяналістычным, хаця супрацоўнічае з камуністычнай партыяй і дапускае ейных сяброў у склад ураду. Але гэтае супрацоўніцтва дало магчымасьць камуністым умела выкарыстаць нутраную сытуацыю краіны, перадусім праводжаную нацыяналістычную акцыю супраць заходніх «імпэрыялістых», галоўнай мэтай якой ёсьць прылучэньне да Інданэзіі галяндзкай часьці Новай Гвінэі. Выступаючы ў вабароне нацыянальных інтарэсаў Інданэзіі, камуністым удалося апанаваць цэлы рад ключовых становішчаў у краіне, а цераз гэта ўзмоцніць сваю ўдзельную вагу. Дайшло, як звычайна ў такіх выпадках, да таго, што нацыяналістычны ўрад Інданэзіі пачаў праводзіць палітыку, якая поўнасьцю адказвае камуністычным інтарэсам і інтарэсам Масквы.

Супраць цэнтральнага інданэзійскага ўраду на абтоку Ява перад некалькі тыднямі ўспыхнула зброінае паўстаньне на абтоку Суматра. Галоўным лёзунгам паўстанцаў зьяўляецца змаганьне з камуністычнымі ўплывамі ў цэнтральным інданэзійскім урадзе. Паўстаньне ў сярэдзіне Суматры ачоліў палкоўнік Гуссэйн, зь якім поўнасьцю салідарызуецца й Суматра паўдзённая пад праводніцтвам палкоўніка Барлінгна, хаця да апошняга часу ў дамашняй вайне між Сукарно й Гуссэйнам захоўваецца нэўтральна.

Пасьля некалькіх тыдняў бунту, цэнтральны ўрад прэзыдэнта Сукарно выслаў 10 сакавіка свае войскі, якія высадзіліся ў трох пунктах Суматры й распачалі ваенную акцыю супраць паўстанцаў. У мамэньце, калі пішуцца гэтыя радкі, цяжка яшчэ прадбачыць вынік міжсобнага змаганьня. Але найнавейшыя весткі гавораць, што паўстанцы энэргічна змагаюцца, пасьпяхова адбіваюць атакі праціўніка, а рэвалюцыйны ўрад Суматры выдаў загад арыштаваць прэзыдэнта Сукарно й ягоны ўрад, як ваенных праступнікаў.

Сама вымова фактаў дастаткова пацьвярджае, што галоўныя ніці гэтага канфлікту ідуць з Масквы. Маскоўская прэса й радыё, а за імі наагул камуністычная прэса ў цэлым сьвеце наважана падтрымліваюць пазыцыі цэнтральнага інданэзійскага ураду, цьвердзячы, што толькі ён бароніць незалежнасьць сваей краіны ад заходняга імпэрыялізму, ды нападаючы на паўстанцаў, як на агентаў гэтага імпэрыялізму.

Праўдападобна ня прыпадкова якраз у часе зброінага канфлікту ў Інданэзіі адбылася ў сталіцы Філіпін Маніле трохдзённая канфэрэнцыя (11—13 сакавіка) міністраў замежных справаў дзяржаваў Абароннага Пакту Паўдзённа-Ўсходняй Азіі (СЭАТО). Агульнай мэтай канфэрэнцыі было мілітарнае й гаспадарскае ўзмацненьне зьвязаных пактам азіяцкіх дзяржаваў і цясьнейшае супрацоўніцтва з Атлянтычным пактам (НАТО) і Багдадзкім пактам.

Крэмль актыўна зарэагаваў на канфэрэнцыю ў Маніле. За два дні да канфэрэнцыі савецкі ўрад перадаў цераз ТАСС сваё асьветчаньне, якое тонам і аргумэнтацыяй жыва прыпамінае шматлікія савецкія ноты заходнім дзяржавам напярэдадні канфэрэнцыі НАТО ў Парыжы ў палавіне сьнежня мінулага году.

У сваім асьветчаньні савецкі ўрад запрапанаваў заключэньне калектыўнага пакту бясьпечнасьці й стварэньне безатамнай зоны ў Азіі, паўтарыўшы гэтым ведамы плян Рапацкага і ў дачыненьні да Паўдзённа-Ўсходняй Азіі. Далей у асьветчаньні гаворыцца, што азіяцкія дзяржавы СЭАТО, зьвязваючыся ў мілітарнай галіне з заходнімі дзяржавамі, ідуць на рызыку стацца аб'ектам атамнай і вадароднай адплаты на выпадак вайны. Напасьледак Саветы перасьцерагаюць, што гэтая сувязь з СЭАТО й НАТО папхне азіяцкія дзяржавы «у яшчэ большую залежнасьць ад імпэрыялістых» і ўвяжыць іх у канфлікты, якія «могуць успыхнуць на тэрыторыях, аддаленых ад іх на дзесяткі тысяч кілямэтраў».

Канфэрэнцыя у Маніле аднагодна сьцьвердзіла, што камунізм і ягоныя ворганы імкнуцца цяпер здабыць і расшырыць у Паўдзённа-Ўсходняй Азіі свае дасягненьні, даючы ім пяршынство перад мерапрыемствамі мілітарнага характару. За асабліва небясьпечную зьяву міністры замежных справаў уважаюць тую акалічнасьць, што некаторыя некамуністычныя ўрады ў Азіі **«ня могуць знайсьці розьніцы між мэтамі й ідэяламі вольнага сьвету й імкненьнямі міжнароднага камунізму».**

Сфармуляваная ў вышэй прыведзеных словах дыягноза хваробы зусім правільная. Трэба толькі дапоўніць, што гэтай хваробай заражаная ня толькі Паўдзённа-Ўсходняя Азія, але й краіны Сярэдняга Ўсходу, Паўночнай Афрыкі, а навет некаторыя слаі грамадзтва Заходняй Эўропы.

Сьцьвердзіўшы наяўнасьць гэтай хваробы ў некаторых краінах Паўдзённа-Ўсходняй Азіі, канфэрэнцыя ў Маніле не знайшла, аднак, супраць яе дастатковых лекаў. Прынамся няма аб гэтым мовы ў камунікаце.

Тымчасам гэтымі лекамі супраць праніканьня камунізму ў вадсталыя краіны вольнага сьвету й неразуменьня апошнімі сьмяротнай небясьпекі камуністычнай дывэрсіі можа быць толькі сьмелая, пазытыўная і на далёкую мэту абліччаная палітычная праграма заходніх дзяржаваў у дачыненьні да камунізму і народаў, ім паняволеных і загрожаных.

Язэп Каранеўскі

„Алімп“ баіцца...

Чытачы хіба прыгадваюць артыкул Ю. Дубовіка у 6 (392) н-ры «Бацькаўшчыны» — «Некалькі пытаньняў і заўвагаў Янку Брылю». Камэнтуючы выказваньні і крытычныя заўвагі гэтага пісьменьніка аб настроях насельніцтва Польшчы, якую ён наведаў у складзе савецкае дэлегацыі з нагоды саракавых угодкаў Кастрычніцкае рэвалюцыі, аўтар артыкулу пытаецца: чаму Янка Брыль, які так востра крытыкуе Палякаў за іхны «эўрапэізм», інакш кажучы — за тое, што яны захапляюцца культурнымі дасягненьнямі Захаду і стараюцца карыстаць зь іх, — нірашу не падняў свайго голасу ня то што пратэсту, але навет крытыкі супраць русыфікатарскай палітыкі, што сыстэматычна праводзіцца ў Беларусі ягонымі начальнікамі?

Пытаньне на месцы, асабліва таму, што Брыль піша: «Мне да праўды ня прывыкаць...»

Але гэтае пытаньне трэба было-б пашырыць, і паставіць яго ня толькі Янку Брылю.

Апошнім часам у «Б-не» быў зьмешчаны шэраг перадрукаў зь беларускіх савецкіх газэтаў, у якіх — у тэй ці іншай форме — асуджалася русыфікацыя, ці дакладней — пералічваліся вынікі яе. Ст. Крушыніч прысьвяціў падсумаваньню гэтых вынікаў два артыкулы засаб.

Пры перадруку артыкулу «Шануйма родную мову», што зьявіўся ў канцы мінулага году ў газэце «Літаратура і мастацтва» — воргане «Міністэрства культуры і Праўленьня Саюзу Пісьменьнікаў БССР» — у рэдакцыйнай заўвагі «Б-ны», між іншага, гаворыцца:

«Мы ўжо няраз пісалі, абапіраючыся на матарыялах савецкае прэсы, аб шалёнай русыфікацыі ўсіх дзялянак беларускага культурнага жыцьця ў БССР, у тым ліку й беларускай мовы, а таксама аб выразным, хоць прыхаваным часамі, буньце лепшай часткі беларускай інтэлігенцыі, паэтаў, пісьменьнікаў і інтэлектуалістых супраць шалёнага русыфікатарскага наступу Масквы й ейных стаўленікаў у Беларусі...»

У непадрыхтаванага чытача ствараецца ўражаньне, што перадрукоўваючы артыкул аднаго студэнта, мы толькі задакумантоўваем факт, што «бунт лепшай часткі» беларускіх пісьменьнікаў і інтэлектуалістых супраць русыфікацыі **пашырыўся** на «інтэлігенцкія масы».

Нажаль, так ня ёсьць. «Інтэлігенцкія масы» загаварылі — а дзе «лепшая» частка?.. Крушыніч у сваім артыкуле («Б-на», 7 [393]) хапаецца за М. Лужаніна, якому — ува ўмовах бальшавіцкага рэжыму, пасьля ажыцьцяўленьня спачатку сталінскае, а цяпер зноў ленінскае нацыянальнае палітыкі — хацелася-б, каб беларуская мова была чуваць **усюды** — у Беларусі...

Здавалася-б, няшмат сказаў Лужанін. Але, можа й міжволі, вельмі шмат. Толькі — зь якой мэтай? Паправіць становішча, ці выкрыць — справакаваць «ненадзейных»? Ведаючы Лужаніна, можна падумаць і такое...

І вось мы стаімо перад фактам: «інтэлігенцкія масы», у імя — ці прынамся грунтуючыся на «ленінскай нацыянальнай палітыцы» — дамагаюцца праваў для свае роднае мовы... У «сваёй сацыялістычнай дзяржаве». Можа яны й шчыра паклікаюцца на Леніна. У такім выпадку ім варта зацытаваць ягоныя словы зь ліста да аднаго з каўкаскіх бальшавікоў — Шаумяна — датаваным 23 лістапада 1913 году: «Вы... супраць «нацыянальнай праграмы»? І тут я ня згодны. Вы баіцёся словаў. Няма чаго іх баяцца...»

Словаў бальшавікі не баяцца — у гэтым пераканацца быў ужо час. Час быў ужо й пераканацца, што не баяцца яны і справаў, калі справа йдзе аб «ліквідацыі» тых, хто паважна браў іхныя словы.

Ды часы мяняюцца. Праводзіць далей сталінскую палітыку бяз Сталіна ня так ужо й лёгка. Трэба даваць палёгкі. І вось тут, «на новым этапе», давялося ўжыць іншую тактыку: вярнуць недабіткаў з высылкі, некаторых пасьмяротна рэгабілітаваць. Найчасьцей — вуснамі тых, каго вярнулі. І, зразумела, ня ўсіх.

Але «інтэлігенцкія масы» — хай сабе й масы, а не эліта (яе-ж «зьліквідавалі») — не ўціхамірваюцца. Дамагаюцца праваў, шукаюць аргумэнтаў абгрунтаваць гэтыя правы свае мовы... на існаваньне.

На першы пагляд, у цяперашніх бальшавіцкіх умовах — усё неяк наадварот. Калісьці, да змаганьня за правы народу клікалі пісьменьнікі й паэты — ягоны духовы авангард, ягоныя вяшчуны, ягоныя духовыя праваднікі. Тое было і ў нас.

А цяпер? Студэнты, настаўнікі нам малююць жудасны вобраз таго, як у нашага народу намагаюцца адабраць ягоную душу — ягоную мову. Яны пратэстуюць супраць гэтага. А «нашы» пісьменьнікі — наш «алімп»? Дзе яны?

У артыкуле «Жахлівы білянс русыфікацыі» («Б-на» 7 [393]), Ст. Крушыніч піша: «Характэрна адцеміць, што да гэтай акцыі (пратэсту супраць русыфікатарскае палітыкі — У. Н.) ня прыступілі тыя, якія-б нармальна павінны былі-б іе ачоліць», — і пералічвае Крапіву, Лынькова, Броўку, Глебку й Танка.

Дзе яны? На гэтае пытаньне пара даць адказ. Яны «на вярхох». Яны ў Вярхоўным Савеце, яны ў «праўленьні» пісьменьнікаў, яны... ды, зрэшты пашто ералічваць?

У нашай гісторыі шляхта — а толькі яна мела ня так голас, як прывілеі ў дзяржаве — ужо раз здрадзіла свайму народу. Цяпер гісторыя паўтараецца: новая шляхта — «новая кляса» паводля ведамага Мілёвана Джыляса — зноў яму здраджвае. «Мастакі слова», «носьбіты культуры» крывяць душой, каб толькі прыпадабацца свайму маскоўскаму гаспадару, каб ня страціць свае дачы над Нарачай... А народ? Той народ, які Максім Танк калісьці апісваў у сваёй паэме «Нарач»?

«Алімп» баіцца... Баіцца страціць свае прывілеі. Таму гэтаму «алімпу» і суджана застаўца ў двухкосьсі. Народ-жа ня зьгіне. Яму здраджвалі ўжо няраз.

Ул. Неманові́ч

ХРОНІКА БЕЛАРУСКАГА ЖЫЦЬЦЯ НА ЧУЖЫНЕ — ГЭТА ПАКАЗЬНІК НАШАЕ ГРАМАДЗКАЕ ЖЫЦЬЦЯЗДОЛЬНАСЬЦІ Й ДАКУМЭНТАВАНЬНЕ НАШАЕ ПРАЦЫ. ТАМУ НЕ ПАВІННА БЫЦЬ АНІВОДНАЕ ГРАМАДЗКАЕ ПАДЗЕІ, ЯКАЯ-Б НЯ БЫЛА АДЦЕМЛЕНА Ў БЕЛАРУСКАЙ ПРЭСЕ. ПІШЭЦЕ Ў «БАЦЬКАЎШЧЫНУ»!

Савецкая Энцыкляпэдыя аб заняцьці Менску аддзеламі БНР

У чацьвертым томе 2-га выданьня (1950 г.) Вялікае Савецкае Энцыклапэдыі на бачыне 528 падаецца храналёгія «гістарычных фактаў». Энцыкляпэдыя там сьцьвярджае:

«18 лютага 1918. — Пачатак наступленьня на савецкую краіну войскаў нямецкіх імпэрыялістых пасьля зрыву мірных перамоваў у Берасьці Літоўскім. 20-21 лютага — захоп Менску».

Энцыкляпэдыя — безасабовым апошнім сказам — намагаецца падказаць высноў, што **Немцы** захапілі Менск 20-21 лютага 1918 году.

Тымчасам гісторыі ведама, што Немцы захапілі Менск толькі 25 лютага 1918 г. Дык хто-ж тады «захапіў» Менск 20 лютага?

Адказ на гэтае пытаньне дало Цэнтральнае Бюро КП/б/ Беларусі ў 1922 годзе ў сваім часапісе «Вперед» (№ 1). У часапісе старшыня Саўнаркому Заходняй вобласьці Ляндэр гэтак апісваў свае ўцёкі зь беларускае сталіцы за тыдзень да захопу яе Немцамі (гл. таксама «Беларускі Зборнік» Інстытуту для Вывучэньня СССР, Мюнхэн, 1955, кн. I, бач. 16):

«У горадзе пачаўся рух «Беларусаў», якія рыхтавалі выступленьне супраць нас. На вуліцах пачаліся дробныя сутычкі, чулася страляніна. Калі тав. Пятроў, камендант савету, увечары выводзіў мяне з савету праз чорны ход, з радняга ўжо ўварваліся ўзброеныя банды, якія шукалі мяне й таварышаў».

Як бачым, савецкая энцыкляпэдыя прызнае таксама заняцьце Менску аддзеламі БНР, не называючы толькі іх па імені, а фармулюючы гэты факт безасабовай формай «Захоп Менску». Такой двузначнай фармулёўкай Савецкая Энцыкляпэдыя намагаецца зацерці гістарычнае значэньне й палітычную вайстрыню гэтага факту.

Я. З.

„Мангольскі праект“

(Заканчэньне з 2-ой бачыны)

Калі да гэтых дамаганьняў далучылася грамадзкая думка Заходняе Беларусі, тады XII зьезд КПБ прыняў рэзалюцыю аб улучэньні ў БССР сумежных беларускіх земляў. Гэтак, 4 лютага 1924 г. было праведзенае «першае ўзбуйненьне Беларусі»: да БССР былі далучаныя Віцебшчына й Магілеўшчына. Вялізарная частка беларускае тэрыторыі аднак, усё яшчэ заставалася ў межах РСФСР.

*

Гэтым часам справа сакрэтнага «мангольскага праекту» набірае разгону. У творах удзельнікаў літаратурнае арганізацыі «Маладняк» зьяўляюцца зашыфраваныя згадкі недалёкага ўсебеларускага паўстаньня. Паэты М. Чарот, А. Аляксандровіч, Ул. Дубоўка пранізваюць свае паасобныя вершы ідэяй вызваленьня, задзіночаньня й суверэнасьці. З вуснаў у вусны перадаецца ўпэўненасьць, што калі ўлада будзе ў беларускіх руках, дык тады й з бальшавікамі разьлічыцца можна будзе. Маладая паэтка Хмарка пяе ў «Полымі» (1925 г.) сваю «лебядзіную песьню» (верш «Сакавіку», гл. побач), бяручы за сымбаль вызваленьня й свабоды — Сакавік 1918 г. А пад прыкрыцьцём гэтага недасьветчанага захапленьня расьлі зьнішчальніцкія пляны бальшавікоў.

*

Сэнатар Васіль Рагуля пакінуў па сабе гэткае сьветчаньне:

«У міжчасе (1924 г.) каля нашых паслоў пачалі ўвівацца савецкія агенты. Аднойчы я застаў у маім пасяшканьні нейкага чалавека. Ён сказаў, што прыехаў з Саветаў і хоча гутарыць зь беларускімі прадстаўнікамі. Я ўладзіў зборку, запрасіўшы Тарашкевіча, Рак-Міхайлоўскага й Мятлу. У доўгіх гутарках незнаёмы мне чалавек угаварваў мяне адкінуць «буржуазныя перажыткі», адкінуць пачуцьцё дробнай сялянскай собскасьці і на гэтай базе арганізаваць у Заходняй Беларусі новую партыю. Мае сябры ня ўмешваліся ў нашую дыскусію. На мае пытаньне — што гэта будзе за партыя, камуністычная? — быў адказ: «Не, гэта будзе мосьцік да камунізму». Я ведаў, што прысутныя мае калегі сымпатызавалі Саветам, і дзеля гэтага сказаў: «Таму, што я ня хочу йсьці на другі бераг (камунізм), дык не пайду й на мосьцік. Цяпер я лічу, што мая далейшая прысутнасьць тут лішняя. Маё памешканьне ў вашым распараджэньні, працягвайце! Даю вам слова гонару, што буду аб гэтым маўчаць.» Бязь мяне яны пастанавілі арганізаваць новую партыю — «Беларускую Сялянска-Работніцкую Грамаду». У гэткі спосаб нарадзілася і ахрысьцілася Грамада, што пацягнула пасьля за сабою пагібель маіх сяброў, сумленных, шчырых Беларусаў — патрыётаў свае Бацькаўшчыны» (В. Рагуля. **Успаміны.** Нью Ёрк, 1957, б. 57—58).

*

У саракавыя ўгодкі выяўленьня волі беларускага народу да незалежнага дзяржаўнага жыцьця ды змаганьня за ажыцьцяўленьне гэтага ідэялу трэба памятаць аб бязьмежных варожых подступах, аб поўнай амаральнасьці бальшавізму, гатовага на самыя розныя «праекты» ў імя зьнішчэньня й паняволеньня.

Я. З.

Сакавіку *)

Сакавіку маё вітаньне!
Хай крые сьнег усё дазваньня,
Няхай пануе йшчэ зіма,
Хай завіруха круціць ўночы
І сьлепіць белым сьнегам вочы,
Няхай цяпла яшчэ няма;
Хай неба хмарамі пакрыта
І вецер вее так сярдзіта,
Нібы пагрозы шле вясьне,
Нібы хаўтуры ёй спраўляе
І сьцежкі сьнегам спавівае,
І дрэвы стыгнуць ў зімнім сьне...
Але я страхам **тым ня веру, —**
Вясна адчыніць сабе дзьверы
І сонца выгляне з-пад хмар;
І сакавік сваёй размовай
Прагоніць цяжкі сон зімовы
І аджывіць зямлі абшар.
Блакітам глянуць неба далі,
І ўсе, хто доўга так чакалі
Вясны жаданае прыход,
Свой злучаць голас з сьпевам волі,
З чароўным гымнам лепшай долі
І стопяць гэтым гымнам лёд!
Сакавіку мы шлем вітаньне!
Зімы сярдзітае караньне
Не напалохае больш нас, —
Яе мінуўся час і сіла,
Зіму чакае ўжо магіла,
І блізкі к нам вясновы час!

1925 **Хмарка**

*)Гэты верш быў напісаны Хмаркай (псэўдонім) — маладой беларускай паэткай, студэнткай, у сувязі з «Мангольскім праектам» і зьмешчаны ў часапісе «Полымя» за 1925 г. (№ 2, б. 58). Пра «мангольскі праект», гл. побач.

За сымбаль да свайго твору паэтка ўзяла Сакавік 1918 году.

АД РЭДАКЦЫІ

Наступны нумар «Бацькаўшчыны» выйдзе падвойным і будзе прысьвечаны каталіцкаму й праваслаўнаму Вялікадню. З гэтым нумарам газэты будзе таксама разасланы подвойны нумар «Калоскоў» за сакавік-красавік 1958 году.

Сорак год беларускага збройнага змаганьня

Саракавая гадавіна абвешчаньня незалежнасьці Беларускае Народнае Рэспублікі — вялікае нацыянальнае сьвята беларускага народу. Адылі, гэты наш ідэал усё яшчэ нязьдзейснены й шмат намаганьняў, цяжкое працы, а пэўне й ахвяраў крыві трэба нам будзе пакласьці ў змаганьні за ягонае зьдзейсьненьне.

Як усім ведама, Усебеларускі Кангрэс быў разагнаны ў сьнежні 1917 году бальшавіцкімі штыхамі. Удалося гэта бальшазіком таму, што Кангрэс наш ня мог у тыя часы супрацьставіць збройнай моцы ворага — моц свае зброі. Год пасьлей, бальшавізм апанаваў і незалежную Беларускую Народную Рэспубліку, абвешчаную Актам 25-га сакавіка 1918 году, ды трымае яе ў няволі да сяньняшняга дню ўзноў-жа таму, што беларускі народ ня меў і ня мае змогі даць належны збройны адпор чырвонаму захопніку.

Якія былі прычыны таго, што Беларусам не ўдалося стварыць у гэтыя, так важкія ў гістарычныя падзеі гады, сабскую моцную армію, якая патрапіла-б абараніць незалежнасьць маладое Беларускае Народнае Рэспублікі, я й хачу спрабаваць тутка выясьніць.

Калі ў жніўні 1914 году выбухла была першая сьветавая вайна, беларускія народныя масы, асабліва моладзь былі ўжо ў бальшыні нацыянальна сьведамы. Гэтая беларуская моладзь, здольная да службы ў войску, сотнямі тысячаў была пакліканая ў расейскую царскую армію. Змабілізаваныя Беларусы апынуліся няўзабаве ў расейскіх вайсковых аддзелах і на франтох вайны і ў глыбокіх тылох бязьмежнае прасторы расейскае імпэрыі. Сутыкнуўшыся тут із расейскаю салдацкаю масаю й з расейскім жыхарствам наагул, Беларусы адразу-ж моцна адчулі сваю нацыянальную апрычонасьць. Але зялезная дысцыпліна царскае арміі змусіла іх быць паслухмянымі выканальнікамі кажнага загаду сваіх камандзераў і шмат каму давялося пакласьці свае галовы на розных франтох вайны за цалкам чужыя ім інтарэсы прыгнятальнікаў.

Шмат, аднак, выцалелі. Гэтыя, пазнаўшы ўсю долю й нядолю жаўнерскага жыцьця на працягу колькіх год вайны, мелі за сабою найлепшую вайсковую навуку. Але й Беларусы, што ня былі забраныя ў расейскае войска, а пераважылі ваенную навалу гэных год у сваіх вёсках ды мястэчках, таксама шмат чаго навучыліся. Ад лета 1915 аж па восень 1917 г., зьвыш двух год, ваенны фронт праходзіў праз Беларусь, перарэзаючы яе на дзьве часткі. Заходняя з гэтых частак была занятая нямецкай арміяй, тады як усходнюю залівалі войскі, сьцягненыя з усяе прасторы Расеі й Сібіру. Пазнаўшы й аднаго й другога акупанта, наш народ добра зразумеў, хто ён і што яму нясуць як заходнія, так і ўсходнія суседзі. Таму, калі ў лютым 1917 году ў Расеі ўспыхнула рэвалюцыя, усе Беларусы, і тыя, што былі ў хаце, і тыя што ваявалі ў расейскім войску, былі гатовыя да змаганьня ўжо не за чужую, а за сваю, беларускую справу. Трэба іх было адно арганізаваць.

Арганізацыя пачалася ў арміі.

Расейская рэвалюцыя кінула была ў народныя масы шмат прыгожых лёзунгаў. Між імі быў лёзунг, які заклікаў народы былое царскае імпэрыі да самавызначэньня. Усе гэтыя народы зразумелі згаданы лёзунг літаральна — і пачалі самавызначацца. Пачатак самавызначэньня нерасейскіх народаў быў зроблены вайскоўцамі. Пачалі арганізавацца й беларускія вайскавікі. Яны, знайходзячыся ў складзе адзінае расейскае арміі, патварылі, пачынаючы ад найменшых адзінкаў аж да арміяў улучна, апрычоныя гурткі беларускіх вайскоўцаў. Завяршэньнем арганізацыі беларускіх жаўнераў быў Усебеларускі Вайсковы Зьезд, які адбыўся ў Менску ў днёх ад 31-га кастрычніка да 6-га лістападу 1917 году.

Гэтую дату, 31-га кастрычніка 1917 году й трэба лічыць пачаткам арганізацыі беларускага войска ў пэрыяд Першае сьветавае вайны. На Усебеларускім Вайсковым Зьезьдзе былі прынятыя, між іншым, гэткія пастановы: 1) Стварэньне Беларускай Вайсковай Цэнтральнай Рады, якой даручалася агульнае кіраўніцтва арганізацыяй беларускага войска; 2) стварэньне на кажным фронце франтавых Беларускіх Вайсковых Радаў, а ў тылох — Акруговых Беларускіх Вайсковых Радаў.

На Зьезьдзе быў таксама выбраны Выканальны Камітэт Беларускай Вайсковай Цэнтральнай Рады. Прэзыдыюм Камітэту складаўся з гэткіх асобаў: Сымон Рак-Міхайлоўскі — Старшыня Прэзыдыюму, Канстанцін Эзавітаў — першы заступнік, Тамаш Грыб — другі заступнік, Васіль Захарка — скарбнік. Як відаць з асабовага складу Прэзыдыюму, справа была пастаўленая вельмі паважна, бо ўсе сябры Прэзыдыюму былі ня толькі вайскоўцамі, хоць і ваеннага часу, але й ведамымі беларускімі палітычнымі дзеячамі.

Мала дайшло да нас весткаў аб тым, як працавалі франтавыя й акруговыя Беларускія Вайсковыя Рады. Бальшавіцкая прапаганда латрапіла ў згаданых часы гэтак здэмаралізаваць расейскую армію, што заместа арміі існавала ўжо адно вялізарная азброеная банда, якую ніхто ня мог апанаваць. Ляпей было толькі на Румынскім фроньце, дзе якраз апынулася найбольш Беларусаў.

Як тамака працавала Беларуская Вайсковая Рада — мы ведаем. Ёй удалося дамагчыся зьбеларушчаньня чацьвертага армейскага корпусу ў складзе трох дывізіяў, з артылерыяй і кавалерыяй. Аднак, ніякае ролі ў збройным змаганьні за незалежнасьць Беларусі гэты корпус ня згуляў. Прычынай была нястача на камандных становішчах корпусу беларускіх вышэйшых, у сэнсе вайсковае веды й стажу, ахвіцэраў, якія былі-б нагэтулькі гэтак сьведамыя, што пераматаючы ўсе перашкоды, маглі прывесьці беларускі корпус з Румынскага фронту на Бацькаўшчыну. Таму, калі ў пачатках 1918 году ў выніку пастановаў Усебеларускага Кангрэсу былі арганізаваныя Рада і Ўрад БНР, шмат трэба было папрацаваць маладому энэргічнаму падпаручыку царскае арміі — пазнейшаму генэралу й ваеннаму міністру ў Урадзе БНР, К. Езавітаву, каб выцягнуць з расейскае, разбэшчанае салдацкае масы Беларусаў і, сьпяшаючыся, арганізаваць зь іх вайсковыя аддзелы дзеля аховы Рады і Ўраду Беларускае Народнае Рэспублікі ды утрыманьня ладу й парадку ў сталіцы Менску. Прыгэтым, як у Румыніі, і тутка войстра даў сябе адчуць недахоп беларускіх нацыянальнасьведамых ахвіцэраў.

У лютым 1918 году ўся прастора Беларусі разам із сталічным Менскам была занятая Немцамі. Ясна, што пад нямецкай акупацыяй ніякі легальны вайсковы рух на Беларусі ня мог існаваць.

У 1919 годзе — Беларусь была па Бярэзіну занятая польскай арміяй. Польскае Галоўнае Камандаваньне, лічачыся з настроямі беларускіх масаў, узялося арганізаваць г. зв. Беларуска-Літоўскую Дывізію. Знаджаныя назваю, беларускія вайскоўцы масава пайшлі на вэрбунковыя пункты запісвацца ў дывізію.

Гэткім чынам, была зарганізаваная вялікая вайсковая адзінка, шмат большая за звычайную дывізію, зь беларускім жаўнерскім складам, але пад польскім камандваньнем. Гэтай дывізіі давялося згуляць вялізарную ролю ў польска-бальшавіцкай вайне. Улетку 1920 году яна ў цяжкіх баёх паўстрымоўвала армію Тухачэўскага ў ягоным паходзе на Варшаву, а пасьлей — бараніла й самае Варшавы аж да часу паразы бальшавікоў ведамым манэўрам ад Дэмбліну.

У 1919 годзе пачался з дазволу польскага камандаваньня арганізацыя і чыстэ беларускіх вайсковых аддзелаў. Дзеля гэтага была пакліканая адмысловая Беларуская Вайсковая Камісія. На жаль, акцыя гэтая, за якую беларускія вайскоўцы й беларускае грамадзтва ўзяліся з энтузіязмам, не дала тых вынікаў, на якія беларускія дзеячы спадзяваліся, маючы за мэту выкарыстаць тагачасныя абставіны для свае нацыянальнае справы. Галоўнай прычынай гэтага быў сабатаж польскіх адміністрацыйных уладаў, якія, дарма што гэта быў загад польскага галоўнага камандваньня, ад пачатку вельмі варожа паставіліся да справы арганізацыі беларускага нацыянальнага войска й перашкаджалі ёй, чым і як маглі, ня супыняючыся навет перад арыштамі беларускіх вэрбаўнікоў. Усё-ж, Беларуская Вайсковая Камісія патрапіла арганізаваць колькі батальёнаў стральцоў, набраць ахвотнікаў з асьветаю і выслаць іх у Варшаўскую школу падхаронжых, дзе яны вучыліся на ахвіцэраў у апрычоных беларускіх зьвязах. Рэгулярновая Камісія пры Б. В. К. апрацавала й выдала друкам пабеларуску колькі вайсковых рэгуляміна̂ў. Здавалася, што памінаючы цяжкасьці, удасца нешта зрабіць. Але, як толькі скончылася польска-бальшавіцкая вайна, уся беларуская вайсковая акцыя пад польскай акупацыяй была Палякамі спыненая.

Зусім іншыя былі вынікі беларускіх збройных паўстаньняў. Выбухалі яны ў першыя гады паняволеньня Беларусі маскоўскім бальшавізмам шмат дзе - у Віцебшчыне, Барысаўшчыне, на Случчыне... Ніякі акупант ня мусіў, з ласкі свае, даваць на іх дазволу, народ паўставаў сам, із свае волі, хапаючыся за зброю, каб выкінуць зь беларускае зямлі няпрошаных апякуноў. Найбольш ведамым гэткім паўстаньнем было паўстаньне Слуцкае; якое ўспыхнула ў канцы лістапада 1920 году й мела зусім выразныя палітычныя мэты — абарону Беларускае Народнае Рэспублікі, абвешчанай незалежнай і сувэрэннай дзяржавай 25-га сакавіка 1918 году.

Удзельнікі Слуцкага Паўстаньня выявілі нязвычайны гэраізм і гарачы беларускі патрыятызм. Яны прайшлі свой шлях чыстымі й непахіснымі ваярамі, адступаючы ў нясьціханых баёх перад дужэйшым у шмат разоў ворагам і сваім жаўнерскага гонару ані гвалтамі, ані пагромамі, ані іншымі цёмнымі ўчынкамі, гэтак частымі ў гэныя крывавыя гады, ніколі й нідзе ня сплямілі.

Не ад рэчы будзе прыгадаць гэтта й аб ведамым ген. Балаховічу, які дзейнічаў на Беларусі ў 1919-1920 гадох. Гэта быў тыповы ваенны найміт, якіх было так шмат у Эўропе ў часы ад 14-га па 18. стагодзьдзе. Зьявіўся ён на Беларусь з Прыбалтыкі і, на чале свайго аддзелу, які складаўся з рознае зьбераніны партызаніў на нашых прасторах. Балаховіч быў вельмі здольным партызанам і, дзейнічаючы на тылох бальшавіцкае арміі, аддаў вялізарныя паслугі польскаму Галоўнаму Камандаваньню. Пасьля польска-бальшавіцкага замірэньня, у кастрычніку 1920 году, Палякі прапусьцілі аддзел Балаховіча за дэмаркацыйную мяжу на ўсход, спадзяючыся, што разруха, спрычыненая на бальшавіцкім баку партызанкаю Балаховіча, дасьць ім змогу шахаваць бальшавіцкую дэлегацыю на мірных перамовах у Рызе. Каб надаць гэтай справе палітычную ахварбоўку, Балаховіч абвесьціў сябе змагаром за незалежнасьць Беларускае Народнае Рэспублікі і навет стварыў быў свой урад. Былі гэткія беларускія дзеячы, якія паверылі ў шчырасьць Балаховічавае беларускага патрыятызму й увайшлі ў ягоны ўрад, але тлумачыцца гэта адно тым, што, як кажуць, топячыся, хапаюцца нат за брытву. У 1920 годзе, у лістападзе, Балаховіч заняў Мазыр, але неўзабаве, адціснены бальшавікамі, завярнуў назад, на прастору польскае акупацыі.

Часы Другое сьветавае вайны сталіся зусім апрычоным этапам у гісторыі беларускага збройнага змаганьня. Гэта былі часы найчарнейшае роспачы й зьнявер'я, але й найбольшага патрыятычнага ўздыму беларускіх змаганьнікаў і ўсяго беларускага народу наагул. Як і раней, пасьля Першае сьветавае вайны, у гады польскае акупацыі Беларусі, беларускія дзеячы навакзалі выкарыстаць нямецкіх акупантаў нашага краю дзеля стварэньня свае собскае збройнае сілы. Усю беларускую вайсковую акцыю пад нямецкай акупацыяй можна падзяліць на два апрычоныя з розных прычынаў пэрыяды — адзін ад 1942 па 1944 год, калі была арганізаваная г. зв. Беларуская Самаахова й другі — ад 1944 па 1945 г., калі створана Беларускае Краёвае Абароны, песьні аб якой і сяньня сьпяваюцца у ўсіх кутках беларускае эміграцыі і пры кажнай нагодзе нашымі вэтэранамі й нашай моладзяй. Пастараюся, хоць вельмі коратка, прыгадаць тутка аб адной й другой.

Заняўшы ў 1941 годзе ўсю этнаграфічную Беларусь, сягнуўшы неўзабаве аж да Масквы, Немцы не хацелі сьпярша навет і гаварыць з прадстаўнікамі беларускага народу. Аднак, першыя буйнейшыя няўдачы нямецкае зброі на ўсходзе, параза пад Сталінградам, а таксама моцная партызаншчына на Беларусі, якая спрычынала вялікія шкоды Немцам на тылох іхнае арміі, змусілі нямецкага акупанта пайсьці на некаторыя ўступкі Беларусам. Гэтак, у 1942 годзе Генэраль-

(Заканчэньне на 5-ай бачыне)

Бальшавіцкія дакумэнты

У 1954 г. у Менску Акадэміяй Навук быў выдадзены чацьверты том дакумэнтаў і матар'ялаў зь гісторыі Беларусі «Из истории установления Советской власти в Белоруссии». Гэта ёмістая кніга дакумэнтаў (513 балонак) з гадоў 1917-1919. У гэтым зборніку зьмешчана колькі дзесяткаў дакумэнтаў анты-БНРаўскіх або ськіваваных супраць тагачасных беларускіх нацыянальных арганізацыяў. Рэшта — гэта, як відаць ужо з загалоўку, маюць быць гістарычныя сьветкі ўстанаўленьня савецкае ўлады самым беларускім народам. Вось-жа вельмі характэрна (асабліва, як на **навуковае** выданьне), што нідзе пад дакумэнтамі не дацца прозьвішчаў, апрача Леніна̂вага ды Мясьніковага ў колькіх усяго месцах. Бясспрэчна, гэткае ананімнае выданьне гістарычных дакумэнтаў ідзе ўразрэз ня толькі з асноўнымі правіламі гістарычнае крытыкі, але навет і з савецкай практыкай выданьня дакумэнтаў, у тых выпадках, дзе прозьвішчы-подпісы не кампрамітуюць выдаўцоў. Чаму-ж пад дакумэнтамі «установления Советской власти в Белоруссии» няма подпісаў, А проста дзеля таго, што калі-б прозьвішчы паставіць пад імі, дык вышла-б што савецкую ўладу ў Беларусі ўстанаўлялі не Беларусы, а... Расейцы. Дзеля гэтага кнігу дыбсьпечней зламаць навуковы прынцып, чымся паказваць запраўднае паходжаньне савецкае ўлады ў нашым краі.

З.

Мікола Волаціч

Польская спроба захопніцтва Беларусі ў пару тварэньня Беларускай Народнай Рэспублікі

(Да пытаньня акупацыі часткі Беларусі корпусам Доўбар-Мусьніцкага)

Уступныя заўвагі

У беларускай гістарычнай літаратуры дасюль пры разглядзе падзеяў, якія прывялі да ўтварэньня Беларускай Народнай Рэспублікі, амаль зусім ня зьвернена ўвага на першыя спробы захопніцтва Беларусі збоку Палякаў яшчэ да ваенных паходаў Пілсудзкага, якраз у самую трывожную пару, калі радзілася «ў крывавых муках» БНР. Вось-жа гэтай тэме я і хачу прысьвяціць свой кароткі артыкул.

Перш за ўсё патрэбная ўступная агаворка. Калі мы гаворым аб «польскіх» спробах захопніцтва Беларусі, аб шматлікіх «Палякох», якія адыгрывалі галоўныя ролі ў вадбудове Польшчы, прытым якія паходзілі з нашых беларускіх земляў, то гэта зусім не абазначае, што яны былі запраўднымі Палякамі, скажам наезьнікамі, польскімі эміграмтамі, ці ім падобнымі. Гэта былі прадстаўнікі старога беларускага баярства, арыстакрацыі, буйных землеўладальнікаў, паланізацыйны працэс якіх пачаўся яшчэ на пачатку 17 ст., разьвіўся ў 18, а расьцьвіў у 19 ст., дзякуючы паланізацыйнай маскоўскай палітыцы, якая Беларусаў-каталікоў сілай заганяла ў рады Палякаў. Гаворачы славамі знамянітага Мялешкі — усе гэтыя «Палякі» — гэта «наша костка, каторая абрасла сабачым мясам і стала ваняць».

Утоесамленьне каталіцкасьці з польскасьцю, а рускасьці з праваслаўем — гэта была найстрашнейшая зброя ў руках нашых нацыянальных ворагаў, зброя, якая давала свае сумныя нам вынікі. Пасьля выбуху першай сьветавай вайны, калі ажывіліся надзеі на вызваленьне ўсіх паняволеных народаў, лік вось гэткіх «Палякаў» — каталікоў у расейскай арміі быў наступны: 119 генэралаў, каля 20.000 ахвіцэраў і 700.000 жаўнераў (дадзеныя расейскага ген. штабу). У гэты лік, вядома, увваходзілі каталікі — Беларусы, Жамойцы, Украінцы і этнічныя Палякі, змабілізаваныя ў «Каралеўстве Польскім», што належала да Расейскай імпэрыі. Паводле польскага дасьледніка В. Ліпінскага (Валька збройна о неподлеглосьць Польскі 1905—1918, Ва-ва 1935), лік запраўдных Палякаў расейскай арміі ня перавышаў 350 тыс. чалавек. Генэралы і вышэйшыя ахвіцэры каталікі — гэта былі пераважна людзі беларускага паходжаньня, сыны маёнткаўладальнікаў, якія пасьля паўстаньня 1863—64 пайшлі на супрацоўніцтва з царскім рэжымам і маглі сваіх дзяцей паслаць у расейскія вышэйшыя ваенныя школы. Шмат якія зь іх зрусыфікаваліся і нічога ня мелі супольнага з Польшчай і польскай «культурай», многія аднак падтрымоўвалі старыя шляхоцкія традыцыі, паводля якіх да ўспадобы шляхоцкаму сэрцу «Ліцьвіна» (гіст. назоў) была дамінацыя й праваднідтва над супольнай дзяржавай, гэта ёсьць Польшчай і Ліцьвой (Беларусяй), ды забясьпечаньне сваіх маёнткавых уладаньняў.

Пачаткі польскіх арганізацыяў

Палітычны цэнтр гэтай беларускай спаланізаванай эліты вытварыўся ў Петраградзе, дзе ад 1910 г. пачала разьвівацца палітычная дзейнасьць «Вайсковага Кола», зарганізаванага Т. Філіповічам і Т. Галоўкай — стаўпамі Пілсудчыны. Год пазьней «Вайсковае Кола» было зьменена на ЗВС (Зьвёнзэк Валькі Чыннэй), цэнтраля якога знаходзілася ў Кракаве. Апрача названых да Пецербурскага ЗВС належалі ведамыя пілсудчыкі Зындрам-Касьцялкоўскі, Ю. Лукасевіч, Ю. Стахевіч і іншыя.

Пасьля выбуху вайны, калі Аўстрыя пачала арганізаваць польскія вайсковыя аддзелы, многія зь Пецярбурскага асяродка выехалі ў Галічыну, так што асяродак распаўся. Восеньнай 1914 г. на месца ЗВС быў створаны аддзел ПОВ (Польска Організацыя Войскова) з Паляком Ф. Скомпскім, а потым Б. Медзінскім на чале. У 1915 г. наступіла аб'еднаньне розных прапольскіх элемэнтаў у Пецярбургу ў арганізацыі ЗН (Зьяшэньне Неподлеглосьцёвэ), а пасьля Лютаўскай рэвалюцыі ў «Польскі Дэмакратычны Камітэт», пад праваднідтвам царскага генэрала А. Бабянскага і кадэтаў А. Ледніцкага, А. Вяцкоўскага і Г. Глвіца, як бачым беларускіх маёнткаўладальнікаў.

Цікава глянуць таксама на верхавіну «Тымчасовэй Рады Стану» — нямецка-аўстрыяцкай стаўленіцы, як польскай «дзяржаўнай» улады. Вось-жа і там тон задавалі ды памалу пераймалі ў свае рукі выхадцы зь Беларусі: Пілсудзкі, кн. Ф. Радзівіл, І. Мікулоўскі, У. Студніцкі, Ст. Дзевульскі, М. Лэмпіцкі, Сьлівінскі і іншыя, зьвязаныя ніцямі ці то ППС, ці то ПОВ, «Стралец», ці проста супольнымі інтарэсамі на Беларусі. Нічога дзіўнага, што вытваралася адзінства шляхоцкай верхавіны і там у Польшчы і тут на землях гістарычнай Літвы, а з другога боку супольны супрацьэндэцкі фронт. Беларускае апалячанае баярства адзіным фронтам наважылася было адбудаваць вялікую шляхоцкую дзяржаву, магчыма, змадэрнізаваную паводля «дэмакратычнай» ці «сацыялістычнай» захварбоўкі.

Пасьля выбуху рэвалюцыі

У два дні пасьля выбуху лютаўскай рэвалюцыі адбылося паседжаньне «польскага» актыву ў Пецярбургу пад кіраўніцтвам В. Груэля з галоўнай мэтай выдзяленьня «Палякаў» з расейскай арміі ў «польскія» злучэньні. Была прынятая тактыка «нэўтральнасьці» ў адносінах да рэвалюцыі, тактыка вельмі ўдалая, якая дала магчымасьць праводзіць дзейнасьць незалежна ад перамогі той ці іншай расейскай партыі. Дзеля выдзяленьня «польскіх» вайскавікоў з расейскай арміі быў пакліканы да жыцьця ЗВП (Зьвёнзэк Войсковых Полякув), які на працягу некалькі тыдняў згуртаваў 2000 чалавек зь пецярбурскага гарнізону і каля 10 тыс. зь іншых гарнізонаў. Акцыя разгарнулася ў красавіку і травені 1917 г. Адбыліся тады зьезды «польскіх» вайскавікоў на паўночным фронце: у Рэжыцы ад 10—16 красавіка, у Менску — ад 29 красавіка да 4 травеня, у Кіеве ад 4—30 травеня (Г. Багінскі, Войско польске на Всходзе, Ва-ва 1921, 105).

Зьезд у Кіеве выбраў адумысловую дэлегацыю да Тымчасовага Ўраду (Расейскага) ў Пецярбургу з мэтай дабіцца легалізацыі фармаваньня «польскіх вайсковых адзінак». Тагачасны міністар вайны Гучкоў згадзіўся на павялічэньне існуючай дывізіі ў корпус, які-б складаўся з двух дывізіяў пяхоты, брыгады лёгкай артылерыі, батарэі гаўбіцаў і палка кавалерыі (уланаў). Праваднік дэлегацыі ген. Вылеўскі быў назначаны кіраўніком «вайсковай камісіі дзеля тварэньня польскіх аддзелаў» пры расейскім генэральным штабе. Дывізія, аб якой была гутарка, як аб ядры Корпусу — гэта Стралецкая дывізія, перакіненая ў канцы 1916 г. з-пад Баранавіч на Украіну, і якая была створаная з розных адзінак (дружынаў), арганізаваных ад кастрычніка 1914 г. як палітычная шуміха, у вадказ на «легіёны» Аўстрыяцкай дзяржавы. У 1915 годзе пераходнай стадыяй да дывізіі была «Стралецкая Польская Бры-

Сорак год беларускага збройнага змаганьня

(Заканчэньне з 4-ай бачыны)

ны Камісарыят Беларусі дазволіў арганізаваць беларускія батальёны Самааховы. Адказнаю за арганізацыю згаданых батальёнаў была беларуская арганізацыя гаспадарскага парадку, г. зв. Беларуская Самапомач. Яна-ж мела карміць і апранаць іх. Зброю меліся даць Самаахове Немцы. Арганізацыя Беларускае Самааховы пачалася ад падрыхтоўкі каманднага складу. Дзеля гэтага ў Менску быў арганізаваны курс перашколеньня ахвіцэраў. Курс быў кароткі, прыблізна месяц часу кажны. Гэткіх курсаў у Менску адбылося тры. Кажны курс падрыхтаваў каля 120 ахвіцэраў. Былі яны рознага веку, маладыя, год па дваццаць, і старыя, шасьцідзесяцігадовыя, прапаршчыкі запасу царскае арміі, савецкія лейтэнанты й моладзь з польскіх школаў падхаронжых рэзэрвы. Усе ня толькі дапаўнялі на курсах свае вайсковыя веды, але й слухалі лекцыяў зь беларусаведы. Тут яны пазнаваліся, зжываліся міжсобку, а гэта мела вялікае ўзгадавальнае значаньне. У пераважальнай бальшыні ўсе яны былі, бясспрэчна, добрымі беларускімі патрыётамі, гатовымі дзеля беларускае справы на кажную ахвяру.

Калі ахвіцэрскія кадры для батальёнаў Самааховы былі перашколеныя, у акругах былі арганізаваныя падахвіцэрскія курсы перашкаленьня, якія меліся падрыхтаваць добрых беларускіх падахвіцэраў.

Батальёны Самааховы былі створаныя ў кажнай акрузе. Дрэнна апраненыя, часта ў сваёй вясковай вопратцы, блага азброеныя, яны вельмі добра змагаліся з бальшавіцкаю партызанкаю, якая спрычыняла куды большую шкоду беларускаму жыхарству, чымся сваім варагом — Немцам. Шмат беларускіх вёскаў былі захаваныя ад зьнішчэньня іх бальшавіцкімі партызанамі толькі дзякуючы Самаахове.

У 1943 годзе нямецкія кіраўнічыя колы мусілі ўжо зразумець, што вайна на ўсходзе Немцамі прайграная.

Бальшавіцкая партызанка на Беларусі ўсьцяж памацнялася. Штодня расло незадаваленьне Немцамі й сярод беларускага жыхарства. Нялюдзкія спосабы нямецкага акупанта, тарнаваныя ім пры ліквідацыі партызаншчыны, нішчылі нашых людзей. Паленьне вёсак, арышты й масавыя забойствы нявінных жанчын і дзяцей, спрычыніліся да паўстаньня новае, беларускае нацыянальнае партызанкі, накіраванае супраць зьненавіджаных нямецкіх катаў. Не патрапіўшы даць рады із палажэньнем, імі-ж самымі створаным, Немцы наважылі шукаць дапамогі Беларусаў, дзеля чаго яны паклікалі на абшары Генэральнага Камісарыяту Беларусі г. зв. Беларускую Цэнтральную Раду (БЦР).

Некаторыя беларускія дзеячы, спадзяючыся што-колечы атрымаць ад Немцаў у сэньсе нацыянальна-беларускім, увайшлі ў склад БЦР. Галоўным заданьнем БЦР Немцы паставілі, аднак, змаганьне з партызаншчынай. Дзеля гэтага нямецкія акупацыйныя ўлады дазволілі правесьці на Беларусі мабілізацыю ў беларускае войска, г. зв. Беларускую Краёвую Абарону — Б. К. А. Пры БЦР быў арганізаваны адмысловы штаб БКА, які й падрыхтаваў мабілізацыйны плян. Мабілізацыя ў БКА была абвешчаная Прэзыдэнтам БЦР 10-га сакавіка 1944 году. Вынікі ейныя былі нязвычайныя. Прызыўнікі масава ставіліся дерад павятовымі прыймовымі камісіямі, робячы часта пехатою дзесяткі кілямэтраў. Бальшавіцкія партызаны намагаліся ня пушчаць людзей у павятовыя месты, абстаўляючы сваімі патрулямі дарогі й шосы, але не далі рады масаваму народнаму ўздыму. Прызыўнікі абыходзілі бальшавіцкія заставы лясамі й балотамі, часта па калена ў талым веснавым сьнягу, па вадзе, але перад прыймовымі камісіямі ставалі на час. Мабілізацыя, агулам кажучы, ператварылася ў нейкі масавы беларускі вайсковы рух, якога хіба, даўно ўжо ня было на Беларусі.

Пасьля заканчэньня мабілізацыі, з прызыўнікоў, якія былі прынятыя павятовымі камісіямі, былі арганізаваныя сорак пяхотных і 11 сапэрскіх батальёнаў, складам звыш пацідзесяцёх тысяч чалавек. Тымчасам, у Менску была адчыненая ахвіцэрская школа, у якую былі прынятыя 200 маладых Беларусаў зь сярэдняю асьветаю — будучыя беларускія ахвіцэры.

Гаворачы аб беларускай вайсковай акцыі пад нямецкай акупацыяй, ня можна памінуць і г. зв. чыгуначны беларускі батальён. Гэты батальен быў арганізаваны ў канцы 1943 году із заданьнем ахоўваць чыгуначныя шляхі на ўсёй прасторы Беларусі. У складзе згаданага батальёну было 800 чалавек.

Быў у Менску й г. зв. асобны беларускі батальён, арганізаваны яшчэ ў часы тварэньня беларускае Самааховы. Батальён гэты быў вельмі добра вышкалены, азброены й апранены. Усе камандзеры ротаў у згаданым батальёне былі нацыянальна вырабленыя Беларусы. Можа якраз дзеля гэтага, батальён быў пад асабліва войстраю кантролям Немцаў. Дзеля большае пэўнасьці, Немцы наважылі ўрэшце разьдзяліць беларускі асобы батальён на паасобныя роты, высылаючы іх зь Менску ў розныя куткі Беларусі. У часе адступленьня 1944 году, у Аўгустове, частка гэтага батальёну выступіла супраць Немцаў і пайшла ў партызаны, даўгі час змагаючыся й зь Немцамі і з наступаючаю савецкай арміяй. Канчальны ейны лёс не цяжка адгадаць.

Мала лепшы быў і лёс БКА. У канцы вясны й пачатках лета 1944 году, на Беларусі стварылася было гэткае палажэньне: усе чыгункі на прасторы ўсяе краіны ахоўваліся беларускімі жаўнерамі. У кажным павеце былі батальёны БКА, складам ад 800 да 1 000 чалавек. Аднак, дзякуючы сабатажу Немцаў, батальёны гэтыя былі зусім бяз зброі, або сяк-так азброеныя нядатнымі да ўжытку вінтоўкамі ды кулямётамі. Ясна, што ў гэткіх умовах супроцьставіцца савецкім танкам нашыя батальёны не маглі, хоць і шчыра йрваліся да змаганьня. Калі-ж нямецкая армія пачала пакідаць Беларусь, адступаючы на захад, — частка беларускіх батальёнаў пайшла ў лясы. Яны й былі тымі, што далі пачатак нашай славутай партызаншчыне, якая працягвала (а можа й яшчэ працягвае) безнадзейнае, але нясупыннае, ахвярнае змаганьне з панявольнікам нашае Бацькаўшчыны яшчэ даўгія гады пасьля канца апошняе вайны.

Іншая частка БКА, адыходзячы із нямецкай арміяй на захад, апынулася ў Нямеччыне, дзе ў пачатках 1945 году зь яе была арганізаваная г. зв. дывізія «Беларусь». У красавіку гэтага-ж году, дывізія «Беларусь» прабілася была празь нямецкі заходні фронт і перайшла на бок Амэрыканцаў. Лёсы ейныя добра ведамыя ўсім нам.

Гэтак быў цалкам змарнаваны для беларускае справы масавы беларускі вайсковы рух пад нямецкай акупацыяй. У гэтым сумным факце няма віны беларускіх дзейнікаў. Яны рабілі, што маглі. Але ясна, што нямецкі акупант, дбаючы вылучна аб сваіх справах і ня маючы пэўнасьці, куды дадзеная імі Беларусам зброя будзе ськіваваная ў вырашальным мамэньце, не маглі як сьлед узброіць беларускую армію. Гэтае дазнаньне павінна нам быць навукаю на будучыню.

На заканчэньне майго вельмі кароткага агляду беларускае вайсковае акцыі на працягу апошніх 40 год і беларускага збройнага змаганьня за незалежнасьць, трэба яшчэ раз моцна падкрэсьліць, што спробы выкарыстаньня абставінаў пад рознымі акупацыямі дзеля стварэньня свае, беларускае, збройнае сілы, дарма што столькі намаганьняў і энтузіязму былі ў іх пакладзеныя, не далі ніякіх большых вынікаў. Не раўнуючы лепшыя вынікі мелі беларускія паўстаньні, якія выбухалі з волі самога народу. У будучыні, бяручы на ўвагу сяньняшняе палажэньне нашае бацькаўшчыны, трэба прыняць другі шлях за адзіна правільны.

Трэба тут адцеміць яшчэ адзін важны, можа навет вырашальны мамэнт, гэта — належную вышыню каманднага складу кажнага войска, незалежна ад таго, якім-бы шляхам яно не паўставала. Ад камандзера ў першую чаргу патрабуецца зразуменьня мэты, за якую войска змагаецца. У дадзеным выпадку, беларускі камандзер павінен быць моцна нацыянальна сьведамы й шчыра верыць у неабходнасьць змаганьня за вызваленьне свайго народу з пад чужое няволі, каб ён мог жыць сваім собскім, незалежным і пэўне-ж лепшым жыцьцём.

Апрача гэтага, кажны камандзер павінен мець належныя вайсковыя веды безь якіх цяжка перамагчы ворага, якім-бы патрыятычным і ахвярным каманды склад ня быў. А веды здабываюцца толькі ўпорыстаю тэарэтычнаю навукаю ў вайсковых школах і фаховай практыкай, набытай службаю ў войску. Аб гэтым і павінны памятаць нашыя палітычныя дзейнікі як на эміграцыі, гэтак і на бацькаўшчыне.

Лёзунгам нашых будучых змагароў за незалежнасьць Беларусі павінна быць не — аддаць жыцьцё за Бацькаўшчыну, а — перамагчы ворага й вызваліць яе з чужое няволі.

Ф. Кушэль

„Вялікія дасягненьні“

Пісалася-б гэта пра вынікі саракагодняй працы нейкага паважнага навукоўца, дык чалавек ня меў-бы ніякіх засьцярогаў што да прадукцыйнасьці юбіляра. Аднак тут справа ідзе пра дасягненьні ў галіне грамадзкіх навукаў у БССР за сорак гадоў існаваньня гэтае, як нам гавораць, «незалежнае» дзяржавы. Акадэмік В. Перцаў якраз і падсумоўвае ў сваім артыкуле саракагадовыя дасягненьні беларускіх навукоўцаў БССР у галіне грамадзкіх навукаў (гл. В. Перцаў, Аб разьвіцьці грамадзкіх навукаў у БССР за сорак гадоў. «Весьці Акадэміі навук БССР. Сэрыя грамадзкіх навук», № 3, 1957).

Акадэмік В. Перцаў пачынае свой артыкул словамі: «Для разьвіцьця грамадзкіх навукаў у Беларусі шырокія магчымасьці адкрыліся толькі пасьля перамогі Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі». Само сабой разумеецца, што гэта павінна было-б быць так, а ня інакш, бо Беларусь «атрымала» нацыянальную незалежнасьць, «парвала» путы нацыянальнага гнёту, якія яна цярпела пры царызьме. Што-ж атрымоўваецца ў запраўднасьці? Што апраўдоўвае цьверджаньне акадэміка В. Перцава?

Хор Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня ў Нью Ёрку на Акадэміі, прысьвечанай 37-ай гадавіне Слуцкага Паўстаньня

Зробім маленькую дыгрэсію, зьвярнуўшыся да прыкладу малое «буржуазнае» дзяржавы — да Бэльгіі, якая ні тэрытарыяльна, ні сваім насельніцтвам ня перавышае цяперашняе БССР. Незалежнай дзяржавай (каралеўствам) Бэльгія стала ад 1831 году, г. зн. жыве незалежным нацыянальным жыцьцём ужо 127 гадоў. Цяпер яна мае 4 унівэрсытэты, ня лічачы акадэміі, і выпускае штогод навуковай прадукцыі ў галіне грамадзкіх навукаў далёка больш, чымся было выпушчана ў БССР за сорак гадоў ягонага існаваньня. БССР параўнальна маладая дзяржава, у якой навуковая праца павінна была-б разьвівацца шырокімі тэмпамі, каб гэтым самым нагнаць сваю адсталасьць. Гэтага вымагаюць ня толькі жыцьцёвыя патрэбы, але й амбіцыя народу. Тым часам БССР з адным унівэрсытэтам і адной акадэміяй бязьдзейнічае ў гэтай дзялянцы жыцьця. Прынамся такое ўражаньне выносіцца з артыкулу акадэміка В. Перцава.

Акадэмік В. Перцаў зазначае, што ў 1920-я гады беларускімі навукоўцамі быў напісаны й апублікаваны цэлы шэраг манаграфічных працаў з розных галінаў ведаў (не пералічвае!), у тым ліку акадэмік У. Пічэта апублікаваў у 1924 гаду адну працу зь гісторыі Беларусі да Люблінскай вуніі (гэта была ягоная «Гісторыя Беларусі», ч. I — П. З.), а ў 1927 гаду — «Гісторыю сельскай гаспадаркі і земляўладаньня ў Беларусі». Апрача гэтага акадэмік В. Перцаў зазначае, што ў гэтыя гады зь беларусаведы Інстытутам беларускай культуры была выдадзеная праца «400-годзьдзе беларускага друку»; ягонай археаграфічнай камісіяй — тры томы «Беларускага архіву» зь гісторыі Беларусі XV—XVIII стагодзьдзяў; і Вышэйшым Саветам народнай гаспадаркі БССР — «Прамысловасьць БССР (вынікі й пэрспэктывы)». Зазна-

(Заканчэньне на 6-ай бачыне)

гада», што складалася з чатырох батальёнаў і двух эскадронаў кавалерыі. Кіруючы штаб у гэтай брыгадзе ізноў тварылі нашыя апалячаныя ў той ці іншай меры суродзічы, як кн. Ч. Сьвятаполк-Мірскі, З. Казёл-Паклеўскі, кн. Любамірскі, кн. Радзівіл, Тышкевіч, Зьдзерскі і інш. (Л. Гросфэльд, Польске рэакцыйнэ формаціе войсковэ, Ва-ва 1956, 26). Яшчэ тады ня было гутаркі аб польскім патрыятызьме ці польскай дамінацыі. Беларуская верхавіна ў Брыгадзе зусім ня дбала пра польскі патрыятызм. У актах ёсьць запіскі аб варожасьці ахвіцэраў да польшчыны. Так напр. камандзір запаснога батальёну маёр Зьдзерскі біў па твары жаўнераў і прыгаварываў: «Ты польская морда» (Гросфэльд, 26), а камандзір бабруйскай кампаніі харунжы Р. заўсёды падкрэсьліваў сваё «літоўскае» (беларускае) паходжаньне (там-жа).

Фармаваньне I-га Корпусу

Фармаваньне Корпусу праводзілася ў травені і чэрвені. 7—22 чэрвеня 1917 г. адбыўся зьезд «польскіх» вайскавікоў у Пецярбургу, які выбраў Начполь (Начэльны Польскі Камітэт Войсковы) і ПВКВ (Польскі Войсковы Камітэт Выканаўчы). На чале першага стаў Рачкевіч, другога ген. Доўбар-Мусьніцкі — абодва, як усе іншыя важнейшыя асобы (ген. Яцына, пал. Жэлігоўскі, Тупальскі) — беларускага паходжаньня. Заўважваў гэта прысутны на зьезьдзе эндэк Залуска ў сваім лісьце да Стэцкага: «Галоўны Камітэт створаны з малакасосаў, адвакацкіх памочнікаў, канцылярыстых, акцёраў, і зь зьбіраніны ўсякай, якіх злучала: «крэсовэ» паходжаньне (Гросфэльд, 36).

Датай легальнага заснаваньня «Польскага Корпусу» ёсьць 26 ліпень 1917 г., калі галоўнае камандаваньне расейскай арміі (стаўка) выдала загад Дзянікіну, камандзіру заходняга фронту, зарганізаваць I Корпус з жаўнераў «польскага» паходжаньня. Дзянікін тады назначыў Доўбара-Мусьніцкага камандзірам гэтага Корпусу.

Галоўнай арганізацыйнай масай Корпусу паслужылі зьлііквідаваныя за непаслухмянасьць 169 і 171 расейскія дывізіі. Да іх былі дададзеныя розныя іншыя адзінкі, выдзеленыя раней, а таксама папаўняўся ён у будучыні рознымі элемэнтамі. Цікавую анэкдатычную характэрыстыку Доўбара-Мусьніцкага, як чужога польскай культуры, дае Мэльхіёр Ванькові́ч (Стжэмпы эпопэі, Ва-ва, 1939, 119): у часе візытацыі падуладнага войска ў ваднэй з жаўнерскіх сьвятліцаў Доўбар-Мусьніцкі пабачыў выразаны ножыкам на лаўцы напіс «Міколай Рэй з Нагловіц». Генэрал тады сказаў камандзіру адзінкі: «Мікалай Рэй пэўня хват і мужны жаўнер, але скажыце яму, каб казённых лавак не псаваў».

Дачыненьні беларускіх маёнткаўладальнікаў

Вестка аб легальным тварэньні I Корпусу на Беларусі радасна была сустрэнута беларускімі маёнткаўладальнікамі, на якіх страх нападаў, што сацыяльная й нацыянальная рэвалюцыі на Беларусі могуць скончыцца нацыяналізацыяй буйной уласнасьці і пераняцьцем іхніх маёнткаў сялянамі. Да штабу Корпусу ў Бабруйску пачалі надыходзіць заявы ад маёнткаўладальнікаў з просьбамі прысланьня аддзелаў дзеля пастою ў маёнтках і абароны іх перад нападамі сялянаў. Вось для прыкладу некаторыя вытрымкі зь лістоў маёнткаўладальнікаў. Р. Халхоўскі зь Семкава пад Менскам пісаў:

> «Гэтым маю гонар прасіць заняць польскім войскам мой маёнтак Семкава, 14 вёрст ад Менску пры трахце на Маладэчна».

Іншы маёнткаўладальнік Б. Ратынскі аддаваў да распараджэньня «польскіх» аддзелаў свой маёнтак Сінча, 8 вёрст ад Пухавічаў, Ігуменскага павету ў Меншчыне.

> «У маім маёнтку «Сінча» ёсьць дастатковая колькасьць адпаведных будынкаў, — пісаў ён, — для закватараваньня так людзей, як і коней (раней у мяне было 500 штук рагатай жывёлы і коней), апрача таго, там ёсьць і іншыя выгоды, як тэлефон, палучаны з усім паветам і Менскам, электрычнае сьвятло, дастатковая колькасьць лесу на апал, многа сенажацяў і г. д., бульба, каровы, корм, а такжа некалькі дзесяткаў коней, зь якіх частку я мог-бы перадаць польскай арміі» (Гросфэльд, 41).

Гэткія заявы, зразумела, былі прыйманыя штабам Корпусу і ў паасобныя маёнткі пасылаліся меншыя або большыя аддзелы. Такім чынам, пачынаючы ад жніўня 1917 г., пачалася «польская» акупацыя некаторых паветаў Менскай губэрні.

*
* *

Як прадстаўляўся ў гэты час беларускі вызвольны рух

Беларусь, як ведама, у выніку ваенных падзеяў была падзеленая на дзьве часткі: на заходнюю (Віленшчына, Гарадзеншчына, Беласточчына, Падлясьсе, Палесьсе і зах. частка Меншчыны) пад нямецкай акупацыяй, і ўсходнюю (рэшта Беларусі) — пад расейскай. Лінія фронту праходзіла: на захад ад Рыгі, на захад ад Дзьвінска, праз Смаргоні, Баранавічы, Косаў, Ковель і далей уздоўж расейска-аўстрыяцкай мяжы на рацэ Збруч. Так у заходняй, як і ўва ўсходняй Беларусі была прыфрантовая канцэнтрацыя варожых сабе арміяў, пануючае срогае ваеннае становішча, ды масавая эвакуацыя насельніцтва ў глыб Расеі.

Ранейшы «нашаніўскі» Віленскі асяродак апынуўся на нямецкім баку. Быў аднак моцна прарэджаны ваеннымі расейскімі мабілізацыямі і эвакуацыямі насельніцтва, а таксама паўстрымоўваны ў сваёй дзейнасьці нямецкай акупацыйнай управай «Обэрост». Польская акцыя тут ня мела большых посьпехаў. Асабліва буйна разьвілося беларускае школьніцтва ў Гарадзеншчыне, дзе налічвалася 135 школаў і дзе існавала настаўніцкая сэмінарыя ў Сьвіслачы. 150 школаў і настаўніцкія курсы ў Вільні былі ў Віленшчыне і 54 школы ў Наваградчыне. Выдавалася два разы ў тыдзень беларуская газэта «Гоман» ды дзеіла некалькі розных беларускіх арганізацыяў, як «Беларускі Клюб», згуртаваньне «Золак», «Беларускае Навуковае Таварыства», «Беларускі Вучыцельскі Саюз», «Цэнтральны Саюз Беларускіх Нацыянальных і Грамадзкіх Арганізацыяў» і інш.

На другім баку фронту, на падрасейскім баку, аж да выбуху Лютаўскай рэвалюцыі на беларускіх землях усякі беларускі нацыянальны рух быў забаронены і прасьледваны. Адзінай легальнай беларускай арганізацыяй быў «Беларускі Камітэт Помачы Уцекачом і Ахвярам Вайны» ў Менску й Пецярбургу, а беларускія часапісы, выдаваныя ў канцы 1916 г. у Пецярбурзе, «Сьветач» і «Дзяньніца», пасьля некалькіх нумароў, былі спыненыя войстрай ваеннай цэнзурай. Аб тварэньні нейкіх беларускіх вайсковых аддзелаў, ведама, ня можна было ня толькі гаварыць, але й думаць.

Зь нелегальных арганізацыяў наймацнейшай была БСГ (Беларуская Сацыялістычная Грамада) з галоўнымі асяродкамі ў Менску й Пецярбургу.

Разьвіцьцё беларускага руху пасьля рэвалюцыі

Лютаўская рэвалюцыя дала некаторыя большыя магчымасьці для разьвіцьця беларускага нацыянальнага руху, але стабільнасьць фронту, далейшая канцэнтрацыя расейскіх ар-

„Вялікія дасягненьні“

(Заканчэньне зь 5-ай бачыны)

чае таксама, што беларускімі эканамістымі было напісана шмат артыкулаў і брашураў з эканомікі Беларусі, вялася плённая праца па вывучэньню матарыялаў з археалёгіі Беларусі, па вывучэньню этнаграфічных і фальклёрных матарыялаў.

Аднак акадэмік В. Перцаў чамусьці абыходзіць маўчаньнем «Гісторыю Беларусі» прафэсара Ігнатоўскага, працы Ў. Пічэты «Беларуская мова», як фактар нацыянальнай культуры» (1924), «Гісторыя Беларусі з даўнейшых часоў да канца XIII стагодзьдзя» (1927), шэраг ягоных навуковых артыкулаў, зьмешчаных у часапісе «Савецкая Беларусь» пад агульным загалоўкам «Беларускае адраджэньне XVI стагодзьдзя і сучаснае беларускае нацыянальна-культурнае адраджэньне» і «Францішак Скарына і ягоная праца». Ён не ўспамінае пра выдадзеныя зборнікі з фальклёрыстыкі й археалёгіі, ды што галоўнае — ні слова пра тое, што ўсе ўспомненыя й пералічаныя ім працы й зборнікі былі забароненыя і выцягнутыя з ужываньня. У гэтым пытаньні акадэмік В. Перцаў задавальняецца ляканічнай заўвагай: «Нажаль, з прычыны засьмечанасьці Інбелкульту і мясцовых гісторыка-краязнаўчых арганізацыяў нацыяналістычнымі элемэнтамі іх работа праводзілася па няправільных мэтадах, накіраваных да ўмацаваньня шкоднай тэорыі аб «самабытнасьці» старажытнай беларускай культуры, быццам-бы ня зьвязанай з культурамі расейскага й украінскага народаў.»

Гэтае асьветчаньне акадэміка В. Перцава выключае, такім чынам, з дасягненьняў БССР у галіне грамадзкіх навукаў усе дасягненьні 1920-х гадоў. Ды й акадэмік Перцаў сам зазначае, што запраўднае разьвіцьцё грамадзкіх навукаў у БССР пачалося толькі з часу разгрому беларускіх «буржуазных нацыяналістых», з часу апублікаваньня пастановаў ЦК ВКП(б) і Саўнаркому СССР (16 мая 1934 г.) пра выкладаньне гісторыі ды й наагул пра разьвіцьцё грамадзкіх навукаў у СССР. Як ведама, гэтымі пастановамі была легалізаваная ліквідацыя беларускай гістарычнай навукі ў БССР і зацьверджаны курс новай русыфікацыі.

Чым-жа адзначыліся дасягненьні БССР у галіне грамадзкіх навукаў з часу ліквідацыі нацыянал-дэмакратычных плыняў і да сяньняшняга дня? Пералічым іх за акадэмікам В. Перцавам: у 1932 годзе выйшлі «Сталыпінская рэформа ў Віцебскай губэрні» і «Аб разьвіцьці капіталізму ў Беларусі» гісторыка Д. Дудкова; манаграфічныя працы прафэсара С. Вальфсона, «прысьвечаныя асновам дыялектычнага матарыялізму, ідэялёгіі загніўшага капіталізму, ідэялёгіі й мэтадалёгіі **нацдэмакратызму**»; «Гісторыя расейскай царквы» Н. М. Нікольскага (1930 і 1936); «Матарыялы зь гісторыі мануфактуры Беларусі ў час распаду капіталізму (1793-1861)» (1934-1935); «Гісторыя БССР у дакумантах і матарыялах» (2 томы, 1936 і 1940) у якой зьмешчаны дакуманты часу ад IX стагодзьдзя да 1903 году (!); III, IV і V томы «Дакумантаў і матарыялаў зь гісторыі Беларусі» (1953-1955), у якіх зьмешчаны матарыялы зь гісторыі рэвалюцыйнага руху 1905-1917 гадоў і ўстанаўленьне савецкай улады ў Беларусі; зборнік матарыялаў «Рэвалюцыйныя камітэты ў Беларусі ў 1920 г.» (1956); зданыя ў друк 2 томы дакумантаў, якія насьвятляюць «перамогу Кастрычніцкай Рэвалюцыі ў Беларусі» і зборнік дакумантаў «Сялянскі рух у Беларусі пасьля адмены прыгоннага права».

Апрача гэтага былі выдадзеныя творы Я. Купалы ў 6 томах, Я. Коласа ў 8 томах; два зборнікі тэкстаў па беларускай літаратуры XIX стагодзьдзя; творы Дуніна-Марцінкевіча й М. Багдановіча (маюцца выйсьці; «Сацыялістычная народная гаспадарка БССР» (1949); «Нарысы эканамічнай геаграфіі БССР» (1953); «Эканамічная геаграфія БССР» (1956); «Шляхі павышэньня прадукцыйнасьці працы ў прамысловасьці БССР» (1957); «Значэньне правільнага спалучэньня галін у разьвіцьці грамадзкай гаспадаркі калгасаў» (1955); «Гісторыя Менску» (1957); «Матарыялы па археалёгіі БССР» (т. I, 1957); «Узьеднаньне беларускага народу ў вадзінай Савецкай дзяржаве» Т. Гарбунова (1948); «Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя і ўтварэньне БССР» Н. Каменскай (1954); «Падпольны бальшавіцкі друк Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны» І. Краўчанкі (1950); брашура «Рэвалюцыйная барацьба ў Менску ў гады першай расейскай рэвалюцыі» В. Шацілы (1956); папулярная праца «Беларуская ССР» (1956); «Беларуская архітэктура» М. Кацэра (1955); «Расейска-беларускі слоўнік» (1953); некалькі манаграфічных працаў пра творчасьць беларускіх пісьменьнікаў і некалькі (вельмі мала) хрэстаматыяў ці падручнікаў зь гісторыі беларускай літаратуры (пры гэтым страшэнна тэндэнцыйных).

Гэта былі больш-менш працы, пералічаныя акадэмікам В. Перцавам. Нейкага дзясятка, праўда, ён не далічыў да свайго сьпіску, у тым ліку прапусьціў напісаныя ў 1940—1946 гадох і ня выдадзеныя да гэтага часу 2 томы «Падручніка зь гісторыі Беларусі для вышэйшых школаў», «Беларускі народ у сям'і славянскіх народаў» і «Аграрная рэформа Жыгімонта-Аўгуста ў дзеяньні» Ў. Пічэты. Аднак ці гэты дзясятак ратуе катастрафічнае становішча ў разьвіцьці грамадзкіх навук у БССР? На кажны год існаваньня БССР прыпадае толькі адна праца! А трэба ўлічыць, што гэта-ж праца зьмяшчае ў сабе сьвядомае хвальшаваньне гісторыі народу, як гэта, прыкладам, можна знайсьці ў выданьні Акадэміі навук БССР — «Гісторыі БССР»!

Дасягненьні, такім чынам, вельмі мізэрныя, пра якія навет ня выпадала-б гаварыць, шануючы хоць-бы й гэтую фразу: «сорак гадоў існаваньня БССР».

Ці запраўды гэтая-ж БССР натолькі зьяўляецца беднай зь гістарычнай пэрспэктывы, што пра яе навет няма й чаго пісаць? Уявім сабе, колькі-б можна было выдаць тамоў гістарычных дакумантаў, выцягнуўшы з падвалаў Масквы пасівеўшую «Мэтрыку Літоўскую» ды й другія сканфіскаваныя ў свой час беларускія архіўныя матарыялы?! Яны далі-б таксама шмат тэмаў і матарыялу для напісаньня некалькіх дзясяткаў каштаўнейшых манаграфіяў зь гісторыі беларускага народу. Але-ж гэта абазначала-б даць падставы разьвіваць «шкодныя тэорыі пра самабытнасьць беларускага народу й ягонае культуры»!

У гэтым толькі заключаецца мізэрнасьць беларускай савецкай гістарычнай навукі й грамадзкіх навукаў наагул. Гэтай мізэрнасьцяй характэрызуецца таксама «незалежнасьць» Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі.

П. Залужны

Першы Усебеларускі Кангрэс

18=31 (5=18 ст. ст.) сьнежня 1917 г.

Успаміны Дэлегата Кангрэсу

I. Першая Сьветавая Вайна

Першыя крокі адроджанага беларускага гаспадарства прыпадаюць на канец 1917 году. Да гэтага часу былі зробленыя першыя спробы нацыянальнага абуджэньня яшчэ ў канцы XIX стагодзьдзя, але выбухам яго стаўся 1905 год. З гэтага часу крок за крокам беларускі нацыянальны рух пашыраўся аж да Першай Сьветавай Вайны. З пачаткам вайны маладыя беларускія арганізацыі сталі звужацца й заміраць. Супрацоўнікі гэтых арганізацыяў былі расьцярушаныя па сьвеце: адны былі мабілізаваныя на фронт, другія ў тылавыя арганізацыі на працу, на абарону, а іншыя сталі выяжджаць уцекачамі на ўсход, бо восеняй 1915 году бадай палова Беларусі была занятая Немцамі. Цэнтрам беларускай нацыянальнай працы была Вільня, а пасьля яе эвакуацыі (летам 1915 году) гэтая праца была амаль зусім прыпыненая.

У часе Першай Сьветавай Вайны расейская царская ўлада трохі паслабіла лейцы самаўладнага кіраваньня. Гэта выкарысталі падбітыя й паняволеныя народы і расейская прагрэсыўная інтэлігенцыя. Гэтая апошняя пайшла на працу ў земскія й гарадзкія саюзы, каб дапамагаць абароне краіны, а прыгнечаныя нацыянальнасьці заходняй часткі імпэрыі пазакладалі свае нацыянальныя камітэты, каб дапамагаць уцекачом сваей нацыянальнасьці. Гэтыя магчымасьці выкарыстала й беларуская нацыянальная інтэлігенцыя й зарганізавала ў Менску «Беларускі Нацыянальны Камітэт па дапамозе Беларусам уцекачом». У часе вайны адзінай беларускай арганізацыяй і быў гэты камітэт.

2. Беларусы ў пачатку Лютаўскай рэвалюцыі

Амаль усе паняволеныя Расеяй народы зь першых дзён Лютаўскай рэвалюцыі ўзяліся за працу пры адбудове сваей роднай культуры й дзяржаўнасьці, а толькі адны Беларусы з пачатку рэвалюцыі зрабілі вельмі мала для свайго нацыянальнага адраджэньня. Гэтаму былі свае прычыны. Беларуская інтэлігенцыя была расьцярушаная па фронтах і тылох вялізарных расейскіх абшараў, а сама Беларусь разьдзеленая ваенным фронтам. Як у прыфрантовым цэнтры Менску, так і ў яго ваколіцах — далейшых беларускіх местах, мястэчках і паселішчах было напхана вайскоўцаў Расейцаў, якія з пачатку рэвалюцыі захапілі кіруючыя становішчы й падпарадкавалі сабе ўсё насельніцтва. Гэтыя чужакі-прыблуды паклёпнічалі сярод беларускіх масаў на беларускую інтэлігенцыю, называючы яе панамі-абшарнікамі й буржуямі. У Менску месьцілася шмат арганізацыяў, абслугоўваючых фронт: Саюз Земстваў і Саюз Гарадоў, розныя абозы й штабы, таксама наехала з цэнтру Расеі шмат цывільных асобаў, ахвотнікаў на лёгкія заработкі. Прыкладам, калі Менск да вайны меў каля 90 000 насельніцтва, то ў 1917 г. меў ужо каля 230 000. Прыблізна такі-ж працэнт «прыросту» адносіўся й да іншых прыфрантовых гарадоў. І вось у руках гэтага чужацкага натоўпу апынулася тагачасная ўлада — Савет Работніцкіх і Салдацкіх дэпутатаў. У першыя дні рэвалюцыі была пакліканая да жыцьця Народная міліцыя. На кіраўніка гэтай міліцыі тым-жа натоўпам быў высунуты таварыш Міхайлаў зь Іванова-Вазьнясенска. Ён абкружыў сябе бандай рабаўнікоў ды, разьяжджаючы па ваколіцах Менску, паліў маёнткі й хвальваркі ды, загадваў, каб і насельніцтва рабіла тое самае. Калі напасьледак улады агледзеліся й пачалі лавіць гэтага начальніка, дык ён уцёк у Случчыну і там, пад клічкай «Лебедзь», пачаў рабіць тое самае.

У значнай меры нам шкодзілі й заходнія суседзі ў нашай нацыянальнай працы. У часе вайны ўцекачы з цэнтральнай Польшчы разьмясьціліся на Беларусі і, маючы грашовыя фонды, пазакладалі польскія пляцоўкі, школы, а таксама камітэты з цэнтрам у Менску. Яны пачалі весьці шалёную прапаганду сярод нацыянальна несьвядомых Беларусаў каталікоў, заклікаючы іх падтрымліваць іхныя камітэты й пасылаць дзяцей у іхныя школы. Яны зарганізавалі нат сваё войска (легіёны), якое было расквартэраванае на Беларусі і ў якім было каля 40% несьведамых Беларусаў.

У той час, калі больш спрытныя нашыя суседзі расьселіся із сваімі арганізацыямі на нашых землях, нашыя нацыянальныя арганізацыі былі толькі ў зародку. У сакавіку 1917 году беларускія дзеячы стварылі Беларускі Нацыянальны Камітэт. У хуткім часе з высылкі зь Сібіру вярнуліся Язэп Лёсік і Алесь Гарун (А. Прушынскі), якія сталі працаваць у гэтым камітэце. Тут-жа стала выходзіць газэта «Вольная Беларусь».

Усё-ж расьцярушаныя Беларусы па вялікіх прасторах расейскага фронту й тылу сталі перакылікацца, каб сабраць свае сілы і зарганізавацца. Але ў той час быў абвешчаны загад Керанскага, які забараняў на фроньце й каля фронту склікаць розныя зьезды й тварыць новыя арганізацыі. Такім чынам Беларусам вайскавіком праз усё лета 1917 году было немагчыма мець свае арганізацыі. Керанскі толькі тады адклікаў гэты свой загад, калі натоўп пад кіраўніцтвам бальшавікоў пачаў перахопліваць у яго ўладу. Дазвол аб скліканьні зьезду ў прыфрантовай паласе быў выдадзены ў канцы верасьня 1917 году. У пачатку кастрычніка хапіліся за свае арганізацыі й беларускія вайскавікі. Па ўсім фроньце й тылох пачалі ўзьнікаць беларускія арганізацыі, і ў пачатку лістапада ўжо існавалі моцныя арганізацыі: у Адэсе на Румынскім фроньце; у Кіяве на Паўдзённым фроньце; у Менску на Заходнім фроньце; у Віцебску на Паўночным фроньце. Дзякуючы нязтомнай энэргіі паручніка Я. Макарэвіча, не зважаючы на забарону Керанскага яшчэ ў верасьні была зарганізаваная Беларуская Рада 12-ай Арміі ў месьце Валк (Прыбалтыка). А ў Менску была ўжо Беларуская Вайсковая Рада, як абагульняючая арганізацыя ўсіх Беларусаў вайскавікоў. Апрача гэтага, было ўжо шмат драбнейшых арганізацыяў (палковых, дывізыйных, гарнізонных). А над усімі беларускімі арганізацыямі — вайсковымі й цывільнымі — існавала ў Менску Вялікая Беларуская Рада.

3. Зьезд Беларусаў вайскавікоў Паўночнага фронту

У пачатку кастрычніка Беларусы пачалі рыхтавацца да скліканьня зьезду Беларусаў вайскавікоў Паўночнага фронту ў Віцебску. З гэтай мэтай ініцыятыўная група разаслала паведамленьні па ўсіх вайсковых адзінках, каб беларускія вайскавікі выбралі па аднаму прадстаўніку ад кажнай вайсковай адзінкі і з адпаведнымі дакумэнтамі накіравалі іх на 25 кастрычніка ў Віцебск. Нашая брыгада (5 С.б. Стр. Арт.) разаслала паведамленьні ўсім батарэям і лёгкім паркам, каб на мясцох жаўнеры Беларусы выбралі па аднаму выбіральніку ад кажнай батарэі й кажнага парка, якія ў назначаны дзень і гадзіну зьбяруцца ў управу Брыгады і выбяруць між сабой аднаго дэлегата ад Беларусаў Брыгады, які паедзе ў Віцебск. Калі гэтае паведамленьне дайшло да нашай батарэі, дык камандзір батарэі даручыў правесьці гэтую работу мне, бо ў той час у нашай батарэі быў ужо беларускі гурток, на чале якога стаяў я. У нашай батарэі, як і ў іншых батарэях нашай брыгады, было шмат Беларусаў (каля 25% усяго складу). У нашай батарэі частка Беларусаў была

(Працяг на 7-ай бачыне)

міяў на тэрыторыі Беларусі ды ваеннае палажэньне былі далейшымі путамі беларускага народу. Самая вестка аб рэвалюцыі распаўсюдзілася на Беларусі зь вялікім апазьненьнем, дзесьці на пачатку сакавіка 1917, а да гэтага часу расклееныя афішы начальніка менскага ваеннага вокругу барона фон Траўбэнбэрга пагражалі самымі вострымі рэпрэсіямі за ўсякія непарадкі ці рэвалюцыйныя дэманстрацыі.

Толькі ў палавіне сакавіка 1917 году пачаў маланкава разьвівацца беларускі нацыянальны рух у форме засноўваньня палітычных, нацыянальных, рэлігійных, грамадзкіх і вайсковых арганізацыяў ува ўсіх большых беларускіх гарадох, а таксама й большых беларускіх гуртах па-за Беларусяй, у Маскве, Адэсе, Пецярбургу і іншых мясцох. Спачатку цэнтрам палітычнага руху быў Пецярбург, дзе разгарнуў працу Цэнтральны Камітэт Беларускай Сацыялістычнай Грамады, які высылаў сваіх прадстаўнікоў у «Временное Правительство» кн. Львова, але ўжо ў другой палавіне сакавіка беларуская нацыянальна-вызвольная дзейнасьць сканцэнтравалася ў Менску. Тут адбыўся 25 сакавіка 1917 г. зьезд БСГ, які прыняў рэзалюцыю аб змаганьні за аўтаномію Беларусі ў фэдэрацыі з Расеяй. Яшчэ нядзэмаралізаваны заходні фронт і ваеннае становішча ў прыфрантовай паласе з аднаго боку, а фэдэратыўныя настроі большасьці ўдзельнікаў зьезду — з другога, ня спрыялі выявіцца беларускай народнай ідэі незалежнасьці.

У гэтым самым амаль часе, гэта ёсьць 25—27 сакавіка 1917 г., у тым-жа самым Менску адбыўся іншы беларускі зьезд прадстаўнікоў ад усіх арганізацыяў з тэрыторыі Беларусі, які пастанавіў таксама імкнуцца да перабудовы расейскай імпэрыі з тым, каб Беларусь была аўтаномнай рэспублікай. Зьезд выбраў Беларускі Нацыянальны Камітэт у наступным складзе: старшыня Раман Ськірмунт, буйны земляўладальнік на Палесьсі і сябра «Дзяржаўнае Думы», аграном А Смоліч, адвакат П. Аляксюк, Л. Заяц, А. Будзька, В. Фальскі, Б. Тарашкевіч, а. В. Гадлеўскі, Е. Канчар, П. Краскоўскі, А. Бурбіс, К. Кастравіцкі, Бабарыкін, Ф. Шантыр, інж. Л. Дубейкоўскі і З. Жылуновіч.

Ужо пераняцьце старшынства Беларускім Нацыянальным Камітэтам Р. Ськірмунтам, як буйным маёнткаўладальнікам, выразны доказ на тое, што ў першай фазе тварэньня БНР, гэта ёсьць перад Кастрычніцкай рэвалюцыяй, ня было адзінага, скажам, прапольскага думаньня ў так званай шляхоцка-абшарніцкай беларускай верхавіне. Немалая частка адчувала сваю злучнасьць зь беларускім народам і хацела для яго працаваць, аднычасова стаўляючыся сэпаратыстычна так да Масквы, як і Варшавы. Галоўнай справай было ўтрыманьне зямельнай уласнасьці, магчыма паменшанай на карысьць сялянства, але яшчэ захоўваючай вядучую ролю гэтай верхавіне. Дэмакратызацыя старога рэжыму ў гэтым часе здавалася быць надзеяй на лепшую будучыню, як гэта было пры царскім самадзяржаўі, чорнасоценшчыне і жандармшчыне.

На беларускі шлях стала пераходзіць таксама каталіцкае духавенства. 24—25 траўня ў Менску адбыўся зьезд каталіцкага духавенства, які прыняў пастанову дамагацца шырокай аўтаноміі для Беларусі і беларусізацыі каталіцкіх касьцёлаў і духавенства. Хутка пасьля гэтага паўстала ў Пецярбурзе «Хрысьціянская Дэмакратычная Злучнасьць», як палітычная партыя, што ад сярэдзіны 1917 пачала выдаваць сваю газэту «Крыніцу».

Радыкальныя настаўленьні рэвалюцыі

Расейская рэвалюцыя аднак пакацілася па пахілай плошчы. Бальшавіцкая партыя, выкінуўшы самыя радыкальныя клічы, як «далоў вайну», «мір бяз анэксіяў і кантрыбуцыяў», «уся зямля сялянам», а «улада саветам», знаходзіла шырокі водгук сярод насельніцтва. Бальшавіцкія ўплывы пачалі расьці асабліва з хвілінай, калі Немцы высадзілі ў Пецярбургу бальшавіцкі штаб зь Ленінам на чале (3 красавіка 1917 г.) Першым паказьнікам захістаньня Лютаўскай рэвалюцыі была рэканструкцыя «Временного Правительства» 18 травеня 1917, калі бальшавіцкая партыя была дапушчана да ўрадавай кааліцыі, а меншавік Царатэлі ўвайшоў у ўрад. Керанскі тады пераняў міністэрства вайны ад Гучкова, прадстаўніка расейскага чорнасоценства.

Такім чынам пачалася радыкалізацыя палітычных праграмаў, бальшавіцкая й сацыялістычная ўзмоцненая прапаганда сярод працоўнага насельніцтва й сярод жаўнераў на фроньце, пачаўся расклад расейскага правапарадку, а паняволеныя народы пачалі свабадней ходацца за свае ідэялы. У беларускім народзе заварушылася сялянства, як аснаўная рэвалюцыйная сіла, дамагаючыся ліквідацыі маёнткаўладальнай сыстэмы. Беларускія сацыялістыя й эсэры знаходзяць выдатную апору, а плятформа Беларускага Нацыянальнага Камітэту з Р. Скірмунтам на чале — не магла быць папулярнай. Нічога дзіўнага, што ў ліпені 1917 г. на чарговым зьезьдзе прадстаўнікоў ад беларускіх партыяў і арганізацыяў далейшая рэпрэзэнтацыя й кіраўніцтва беларускім вызвольным рухам было даручаная не БНК, але Цэнтральнай Радзе беларускіх арганізацыяў і партыяў, укамплектаванай выключна з прадстаўнікоў радыкальных кірункаў.

Беларускія маёнткаўладальнікі і іх аднадумцы не маглі спадзявацца, што беларуская нацыянальная рэвалюцыя забясьпечыць іх прыватную ўласнасьць. Вось чаму ад гэтага часу наступае зварот беларускай шляхоцкай абшарніцкай верхавіны ды іх аднадумцаў у бок Польшчы, дзе іх сябры зь Пілсудзкім на чале тварылі рэальную ваенную сілу, здольную забясьпечыць іх інтарэсы на Беларусі, Жамойдзі й Украіне. Корпус Доўбар—Мусьніцкага на Беларусі быў жаданым ратункам тут на месцы перад рэвалюцыйным беларускім сялянствам.

А як справа прадстаўлялася зь беларускай збройнай сілай

Першая беларуская дэлегацыя да Часовага ўраду кн. Львова ў красавіку 1917 г. з А. Цьвікевічам на чале была прынята «кісла **і бяз большай увагі»** (А. Цьвікевіч, Беларусь, Бэрлін 1919, 18—19). Ідэя вызваленьня Беларусі навет у форме аўтаномнай рэспублікі наводзіла страх сярод маскоўскіх цэнтралістых, што разваліцца Расейская імпэрыя. Ня мела посьпеху і дэлегацыя да Керанскага, як міністра вайны, каб дазволіў выдзяліць Беларусаў з расейскай арміі, зь якіх можна было-б утварыць аўтанамічныя беларускія аддзелы. Керанскі рашуча адмовіўся выдаць гэткі дазвол Беларусам, хоць даў загад Дзянікіну аб фармаваньні «польскага» Корпусу ды ўкраінскіх аддзелаў на Украіне.

Гэта абазначала, што ў найбліжэйшай будучыні беларускі рух, а таксама й стары грамадзка-эканамічны парадак на Беларусі, ня мае пэрспэктываў на самаабарону, ня маючы падтрымкі звонку, як гэта наглядалася ў дачыненьні да іншых народаў (Палякаў, Украінцаў, Латышоў і інш.). Беларусы маглі разьлічваць выключна на сябе.

Месяцы травень, чэрвень, ліпень і жнівень 1917 г. былі выкарыстаныя БСГ дзеля арганізацыі беларускіх вайскавікоў. Першы такі гурток быў заснаваны ў Рызе 8 травеня 1917 г. у 24-ай тэлеграфічнай роце Язэпам Мамонькам. Падобныя гурткі паўсталі ў розных частках XII арміі на Паўночным фроньце, дзякуючы актыўнасьці названага Мамонькі, паруччыка Макарэвіча і Якуба Дадона. На балтыцкім адрэзку сярод маракоў «Балтыцкага флёту» выдзялілася значная група зь ген. Аляксяеўскім на чале. На румынскім фроньце ішла арганізацыйная

Першы Усебеларускі Кангрэс

(Працяг з 6-ай бачыны)

ўжо нацыянальна сьведамая. Я выпісваў газэту «Вольная Беларусь» і меў беларускія кніжкі віленскага й пецярбурскага выданьняў, якія мы чыталі.

У 1917 годзе ў вайсковых часьцях, як звычай, як цьвярды парадак, усякія выбары праводзіліся патаемным галасаваньнем. Раздаваліся роўныя паперкі прысутным, на якіх запісвалася імя пажаданага кандыдата, паперкі зьвярчваліся ў трубкі й зьбіраліся ў шапку. І вось такім парадкам выбараў я і быў выбраны кандыдатам на брыгадныя выбары дэлегата на зьезд у Віцебск. Калі я ў назначаны дзень і час прыбыў у ўправу Брыгады, дык там прадстаўнікоў ад іншых батарэяў не застаў і, праседзеўшы некалькі гадзінаў, нікога ня прычакаў. Я ведаў, што ўва ўсіх батарэях нашай Брыгады ёсьць шмат Беларусаў, а выбіральнікі на брыгадны сход не зьявіліся. Я ахвяраваўся абыйсьці ўсе батарэі й паркі і даведацца, чаму не зьявіліся выбіральнікі. На другі дзень я ўстаў рана і пайшоў па фроньце шукаць батарэяў сваей Брыгады. Надвор'е выдалася вельмі кепскае: ішоў дождж із сьнегам. Латыская глеба гліняастая й ліпне да ног, што трэба мудраваць, каб боты не засталіся ў балоце. Як я не стараўся, але болей ня мог за дзень абыйсьці, як тры батарэі. На другі дзень яшчэ тры, а на трэйці тры лёгкія паркі.

Выявілася тое, што ў некаторых батарэях гэтае паведамленьне ня было даведзенае да Беларусаў (быццам ня ведалі, што за Беларусы і хто Беларус), а ў іншых хоць і ведалі, дык ініцыятараў не знаходзілася. Пры маім удзеле ўсюды былі праведзеныя выбары кандыдатаў на брыгадны сход. На ўмоўлены дзень і гадзіну зышліся ўсе выбіральнікі ў управу Брыгады і там таксама патаемным галасаваньнем быў выбраны дэлегат на зьезд жаўнераў Беларусаў Паўночнага фронту. Гэтым дэлегатам аказаўся я. На падставе выбарных пратаколаў управа Брыгады выдала мне адпаведны мандат, і на трэйці дзень пасьля гэтага я паехаў у Віцебск.

Раніцай прыехаўшы ў Віцебск, я на станцыі даведаўся, што зьезд мае адбывацца на Замкавай вуліцы на беразе Дзьвіны ў залі Талмуд-Тора. Я хутка яго знайшоў. Пачатак зьезду, як і заўсёды: выбары прэзыдыюму, мандатнай камісіі, парадак дня й прывітаньні. На зьезьдзе дэлегатаў было шмат .Усе выказваліся, што трэба ратаваць бацькаўшчыну ад бальшавіцкай анархіі і весьці яе да вольнай і сьветлай будучыні. Тут на гэтым зьезьдзе вялікая ўвага ўдзялялася надыходзячаму Ўсебеларускаму Кангрэсу.

Тут заўважылася й варожая акцыя, але яна выходзіла не ад Беларусаў, а звонку. Выступаў настаўнік Барысаўскай гімназіі Пячорын. Ён імкнуўся давесьці, што беларускай мовы няма. Ён казаў, што добра ведае Барысаўшчыну і што там і сяляне навет гэтай мовай не гавораць. Калі на беларускім бел-чырвона-белым сьцягу быў напісаны кліч: «Няхай жыве вольная Беларусь!», ён называў гэты кліч нявыразным і слабым. Калі ў яго запыталіся, які-б ён прапанаваў кліч замест гэтага, ён адказаў: «Да здраствует свободная Белоруссия!» Як выявілася, гэта быў Расеец, але ў часе вайны адзін год працаваў у Барысаўскай гімназіі.

Другім выступіў з прамовай расейскі эс-эр Карпаў. Ён радзіў беларускай моладзі не захапляцца ні беларускай мовай ,ні культурай ні незалежнасьцю Беларусі, бо можа здарыцца так, як здарылася ў Малдавян. Малдавяне абвесьцілі незалежную Малдавію, але не маглі навет напісаць канстытуцыі. Далей ён дадаў, што беларуская мова някультурная і народ стаіць на нізкім узроўні культуры, а таму Беларусы ня змогуць і канстытуцыі напісаць, а ня то кіраваць сваёй дзяржавай.

З адказам на ягоную параду выступіў Тамаш Грыб і ў сваёй кароткай, але палкай прамове разьбіў «довады» Карпава. Карпаў пасунуўся за дзьверы, а моладзь кароткую, але трапную прамову Грыба пакрыла бурнай авацыяй. Яшчэ паўстаў адзін інцыдэнт з боку расейскіх правакатараў. Заўважана, што адзін нявысокі чалавек у паношаным шынэлі з шыракаватай складзістай бародкай, гадоў каля 40, аж зь месца ўсхватваецца й пратэстуе, калі нехта выказваецца супраць расейскага паняволеньня або за аддзяленьне Беларусі ад Расеі. Было запрапанавана мандатнай камісіі праверыць ягоны мандат. Пасьля праверкі выявілася, што ён узапраўды меў мандат ад нейкага палка на гэты зьезд, але ён сам быў ня Беларус, але Расеец зь Ніжняноўгарадзкай губэрні. Калі яго пазбавілі мандату, ён усьцяж пратэставаў.

Зьезд выбраў Выканаўчы Камітэт Вайскавікоў Беларусаў Паўночнага Фронту і дэлегатаў на Ўсебеларускі Кангрес у Менску. Пасьля гэтага зьезд разьехаўся. Выканаўчы Камітэт 12 Арміі існаваў зь верасьня месяца. Калі некалькі асоб гэтага камітэту былі выбраныя ў Выканаўчы Камітэт Паўночнага Фронту, дык дэлегаты тых вайсковых адзінак, што ўваходзілі ў 12 Армію, сабраліся й давыбралі папаўненьне ў Выканаўчы Камітэт 12 Арміі. У ліку давыбраных апынуўся й я. У хуткім часе пасьля гэтага я пераехаў працаваць у Беларускі Выканаўчы Камітэт 12 Арміі ў места Валк на мяжы Латвіі й Эстоніі.

4. Падарожжа на Ўсебеларускі Кангрэс

За час доўгай вайны чыгуначны транспарт расейскіх чыгунак быў разьбіты, а ў 1917 годзе дзякуючы свавольству салдат быў зусім разбураны. Часта цягнікі на хаду разрываліся, а таксама астанаўліваліся сярод поля й замярзалі, бо не хапала паліва, а што й было, дык нягоднай якасьці: часьцей за ўсё паравозы апальваліся сырымі дравамі. На фроньце ў канцы 1917 году праводзілася дэмабілізацыя старэйшых гадоў, а да гэтага, хто куды хацеў, той туды й ехаў: ніхто не адважваўся пытацца дакумэнтаў на праезд. У залях станцыяў заўсёды было поўна салдат, і яны там былі запраўднымі гаспадарамі. У залях было брудна: яны ніколі ня прыбіраліся, бо заўсёды былі напоўненыя салдатамі.

Улічваючы падарожныя цяжкасьці, дэлегаты на Ўсебеларускі Кангрэс у Менск з паўночных акраін выяжджалі загадзя, каб да 5 сьнежаня ст. ст. быць у Менску. Я быў дэлегаваны на Кангрэс ад Беларускай Рады 12 Арміі і быў затрымаўся на нейкі час, каб дачакацца адказу на тэлеграму, якая была пасланая Глаўкаверху Крыленку ў Маскву. Тэлеграма прыблізна была такога зьместу: **«Глаўкаверху Крыленку. Копія Камісару па нацыянальных справах Сталіну. Мы Вайскавікі Беларусы 12 Арміі патрабуем вылучыць нас у васобныя вайсковыя адзінкі: батальёны, палкі, дывізіёны, батарэі, эскадроны і накіраваць на бацькаўшчыну. Калі вы гэтага ня зробіце дабравольна, дык мы гэта зробім рэвалюцыйным парадкам. Калі вы па узурпатарску захапілі ўладу, патаптаўшы ўсе людзкія законы, дык мы Беларусы будзем дабівацца сваіх нацыянальных і людзкіх правоў сваімі ўласнымі сіламі».** Зразумела, мы на такую тэлеграму адказу не атрымалі. 9 сьнежня я й паехаў у Менск на Кангрэс і павёз з сабой копію гэтай тэлеграмы, каб прадэманстраваць яе на Кангрэсе, якая там і была прачытана й выклікала моцную авацыю.

У тыя часы езьдзіць расейскімі чыгункамі было нязвычайна цяжка, затое маё падарожжа ўзбагацілася й дарожнымі ўражаньнямі. Сеўшы ў Валку, я бястурботна заехаў у Пскоў. Там на станцыі я даведаўся, што цягнік на станцыю Дно ўжо адыйшоў і наступны цягнік этапны мае пайсьці праз Апочку на Полацак. Калі я дайшоў да гэтага эшалёну, то ўбачыў шмат пасажыраў-салдат у вагонах і каля вагонаў. Я ад іх даведаўся, што цягнік ня можа пайсьці, бо няма паравозу. Тады дэлегацыя ад салдат пайшла да начальніка станцыі патрабаваць паравозу. Я тут прыпыніўся. Хутка вярнулася дэлегацыя й паведаміла, што паравоз павінен быць і цягнік, хоць із спазьненьнем, пойдзе. Тут «дэлегат» пачаў расказваць, як ім паводзілася ў начальніка станцыі.

Калі яны прыйшлі да начальніка станцыі, дык ён адказаў, што паравозаў няма ніводнага, бо ўсе ў рамоньце. Дэлегаты яму паказалі на тыя паравозы, што перацягваюць вагоны на станцыі з аднае калеі на другую, і загадалі прычапіць такі паравоз. Начальнік стаў адмаўляцца, што гэны паравоз маленькі і такога эшалёну не пацягне. Яму адказалі, што калі паравоз не пацягне, дык «Ты сам пацягнеш». Пачалі пагражаць самасудам. Напасьледак начальнік прыабяцаў даць паравоз. Пасьля гэтага ён быў прымушаны ўзяць з дэпо недарэмантаваны паравоз і падаць да нашага эшалёну. Я падумаў, што замест чакаць заўтрашняга дня, лепш паехаць сяньня. Усё-ж гэты эшалён пойдзе ў паўдзённым кірунку, дык куды-колечы давязе. Я й паехаў праз Апочку на Полацак.

Ехалася добра й ня зусім марудна, але не даяжджаючы Апочкі наш цягнік у чыстым полі астанавіўся. Стаяў гадзіну, другую, трэйцюю... У вагонах для печак не хапіла дроў, стала холадна, а тут у нашым вагоне было некалькі «лётчыкаў» (вечных вандроўнікаў па этапных камендантах), якія былі амаль уваднэй бялізьне. Некаторыя пасажыры сталі папытваць, дзе ёсьць бліжэйшая вёска, аж хутка надыйшоў з Апочкі паравоз, падчапіў наш эшалён і мы дабраліся да Апочкі. Тут адчапілі запсуты паравоз і паехалі далей. А першай гадзіне ў ночы прыехалі на станцыю Полацак. Тут я даведаўся, што да раньня ня будзе ніякіх цягнікоў. Я пайшоў на станцыю, каб там знайсьці прыпынак да заўтрашняга дня, а там сьцюдзена, набруджана, даўно не падмецена, бо ўсюды поўна людзей.

Тут я пратаптаўся да раньня, а раніцай перайшоў на другую станцыю, але і адтуль змог выехаць на Маладэчна толькі пад вечар. Зь вялікай натугай удалося ўбіцца ў вагон-цялятнік. У гэтым вагоне на толькі было цесна, што я не ўсьцярогся й апаліў рукаво й палу шыналя аб печку, якая стаяла пасярод вагону й ня была абгароджаная зялезнай кратай. Апоўначы прыехалі ў Маладэчна. Тут таксама ўсе стацыйныя памяшчэньні былі заваленыя салдатамі, іх было поўна й на пэроне Я тут праспацыраваў да раньня. Позьняй раніцай адыходзіў цягнік на Менск. Людзей, якія жадалі ехаць у Менск, было так шмат, што ня ўтоўпіліся-б у тры такія цягнікі. Колькі месьцілася людзей у вагонах, толькі іх ехала на дахах вагонаў і на буфэрах. На буфэрах было накідана дошчак, і там ехала ня меней, чымся ў вагонах. Мне ўсё-ж пашчасьціла прымайстравацца на гэтых дошках на буфэры.

Наш цягнік прыйшоў у Менск ужо пазнавата. Дэлегатаў Кангрэсу накіроўвалі наначаваць на Берасьцейскую станцыю ў санітарныя вагоны. Беларускія дзеячы мелі добрыя дачыненьні з управаю чыгункі, якая дапамагла забясьпечыць дэлегатаў Кангрэсу хоць больш-менш людзкім адпачынкам. Я пасьля трох турботных дзён і дзьвюх бяссонных начэй напасьледак палюдзку адпачыў. Раніцай прыйшоў у дом Конгрэсу (былы дом Шляхоцкага Збору, а ня будынак Менскага гарадзкога тэатру, як часта пішацца ў друку), на рагу Магазыннай вуліцы й Вялікага Скверу насупраць Гарадзкога тэатру. Тут я атрымаў мандат на Кангрэс і адзін фунт (400 грамаў) салдацкага хлеба. Гэта былі дзенныя харчы дэлегата Кангрэсу.

Дэлегат Кангрэсу

(Заканчэньне ў наступным нумары)

Трэба расказаць усё!

З радыёвай хвалі «Вызваленьне»

Некалькі беларускіх паэтаў і пісьменьнікаў, адбыўшы тэрміны свайго зьняволеньня на далёкай Поўначы СССР, вярнуліся на Бацькаўшчыну. Зь дзясяткаў тысяч маладой і старэйшай беларускай інтэлігенцыі, высланых на савецкую катаргу, толькі лічаным удалося ўцалець і пабачыць родную зямлю. Іхныя імёны можна цяпер часта спаткаць на бачынах беларускай савецкай прэсы. Але ня толькі імёны ўцалелых зьяўляюцца ў савецкім друку. У ім спатыкаюцца й імёны тых, каму гэтак званая «савецкая сацыялістычная законнасьць» перадчасна і ў цяжкіх муках абарвала жыцьцё. Цяпер бальшавіцкі рэжым пачынае паволі пасьмяротна «рэгабілітаваць» свае ахвяры. Значэньне-ж гэтых ахвяраў у беларускай літаратуры й грамадзкім жыцьці краіны аднаўляюць у памяці людзей у бальшыні выпадкаў, уцалелыя савецкія катаржнікі.

Гэтак нядаўна ў газэце «Літаратура і мастацтва» зьмяшчаўся артыкул уцалелага паэты Алеся Звонака аб загінуўшым на савецкай ссылцы выдатным беларускім драматургу і артысту Галубку, а былы катаржнік Мікола Хведаровіч у часапісе «Маладосьць» зьмясьціў успаміны аб сваім земляку, пісьменьніку й палітычна-грамадзкім дзеячу Цішку Гартным-Жылуновічу, замардаваным у свой час ў падвалах НКВД.

Трэба сказаць, што Звонак і Хведаровіч хоць і коратка, але даволі аб'ектыўна аднавілі постаці Галубка й Гартнага-Жылуновіча. Яны паказалі, якімі сумленнымі працавітымі, прагрэсыўнымі й вартаснымі людзьмі былі гэтыя пісьменьнікі й нацыянальныя дзеячы; шчырымі рэвалюцыянэрамі, беларускімі патрыётамі й адданымі змагарамі за лепшую долю беларускага народу. Падчыркнуўшы якасьці й заслугі Галубка й Гартнага-Жылуновіча ды тое, што яны навет верылі ў сацыялізм і камунізм і за яго змагаліся, Звонак і Хведаровіч абрываюць свае расказы, так, як быццам-бы у жыцьці Галубка й Гартнага нічога больш ня здарылася вартага ўвагі. Праўда, мімаходам зазначана, што яны памерлі. Але як, калі, дзе, чаму й за што — ня сказана нічога.

Пра гэта мусілі расказаць і Звонак і Хведаровіч, бо яны знаюць тайніцы вялікай трагэдыі гэтых людзей. Нельга расказаць дробязі другараднага значэньня й замоўчваць галоўнае. Маладое пакаленьне хоча ведаць, чаму гэта пра гэтых выдатных людзей на працягу цэлых дзесяцігодзьдзяў навет словам не ўспаміналася ў БССР. Моладзь хоча ведаць, ці гэткі выпадак здарыўся толькі з Жылуновічам і Галубком, ці ёсьць яшчэ й іншыя падобныя выпадкі, і колькі іх. Моладзь мае права ведаць як, чаму й за што памерлі ў росквіце сіл і талентаў, расьсеяўшы свае косьці ў сьнягох далёкай Поўначы, гэтыя вялікія Беларусы.

Цішка Гартны і Ўладыслаў Галубок, як і сотні іншых выдатных Беларусаў загінулі ад разбойных рук катаў ГПУ-НКВД. Памерлі за тое, што любілі сваю Бацькаўшчыну й свой народ, што жылі й працавалі на літаратурна-грамадзкай ніве й дзеля дабра й шчасьця ўсяго беларускага народу. Аб гэтым трэба гаварыць поўным голасам!

А. З.

праца пад кіраўніцтвам А. Баліцкага, С. Некрашэвіча і А. Кучынскага з цэнтрам у Адэсе. На Каўкаскім фроньце дзеіў Я. Троська, на Кіеўскім К. Нор, у 5-й арміі пад Дзьвінскам працаваў К. Езавітаў, а на Зах. фроньце С. Рак-Міхайлоўскі, кап. Ярушэвіч, Адамовіч, Ігнат Дварчанін, В. Захарка і некаторыя інш. (К. Езавітаў, Бел. вайсковыя арганізацыі ў часе рэвалюцыі, «Бел. Газэта» № 45, Менск, 1943). Дзякуючы гэтым высілкам:

> «У хуткім часе тысячы жаўнераў-Беларусаў сталі нацыянальна сьведамыя, а ў кастрычніку нельга было назваць буйнага гораду ці хоць-бы адну армію на фроньце, дзе не існавала арганізацыя Беларусаў вайсковых» (З. Жылуновіч — Люты-кастрычнік у беларускім нацыянальным руху. Зборнік «Беларусь», Менск 1924, 186; Язэп Менскі, Чаму ды як была ўтвораная Бел. ССР, Бел. Зборнік, № 1, Мюнхэн, 1955, 11).

Вынікам гэтай усьведамляючай працы сярод жаўнераў і ахвіцэраў расейскай арміі былі шматлікія зьезды беларускіх вайсковых у розных гарадох Заходняга й Паўдзённага франтоў у верасьні і кастрычніку 1917 г., а ў сярэдзіне кастрычніка таго-ж году адбыўся агульны зьезд прадстаўнікоў ад паасобных асяродкаў у Менску, дзе была арганізаваная Цэнтральная Беларуская Вайсковая Рада, як галоўнае беларускае вайсковае кіраўніцтва. Вайсковая Рада ўвайшла ў лучнасьць з Цэнтральнай Радай Бел. Арг. і Партыяў і такім чынам паўстала «Вялікая Беларуская Рада» — найвышэйшы нацыянальны ворган Беларусі.

* * *

Як бачым, беларуская нацыянальная рэвалюцыя патрабавала перш згуртаваньня нацыянальных сілаў для самавызначэньня, прычым не жадала ўтрыманьня існуючага грамадзка-эканамічнага ладу. Ці гэткі ход беларускай нацыянальнай рэвалюцыі быў правільны? Мы думаем, што так. Беларускі нацыянальна-вызвольны рух мог апірацца ў той час на сялянскія масы, як 85 прац. усяго насельніцтва Беларусі, ідэялам якіх было здабыцьцё прырэзкі зямлі да сваёй малазямельнай гаспадаркі. І каб не радыкальная бальшавіцкая прапаганда, падхапіўшая сацыяльныя і нацыянальныя лёзунгі сялянства, посьпехі нацыянальнай рэвалюцыі хутка былі-б вачавідныя. Абарона пануючай сацыяльнай верхавіны — буйных землеўладальнікаў і капіталістых супраць разьюшанага мора рэвалюцыйных настрояў не дало-б магчымасьці паклікаць да жыцьця БНР без пратэктара звонку, а як пабачым ніжэй, і «польская» акцыя Доўбар-Мусьніцкага з гэтай-жа прычыны асуджаная была на поўную няўдачу.

Корпус Доўбар-Мусьніцкага пасьля бальшавіцкае рэвалюцыі

Бальшавіцкая Кастрычніцкая рэвалюцыя ў Расеі з самымі радыкальнымі клічамі супраць вайны і прыватнай уласнасьці, перапоўненая дэмагогіяй, маной, і характэрная жудасным тэрорам пры жангляваньні славамі аб свабодзе, дэмакрацыі і праве ўсіх народаў на самавызначэньне — была небясьпечным узрывам асабліва для паняволеных народаў расейскай імпэрыі, бо прыкрывалася аўчынкай нацыянальных вызвольных рухаў супраць нацыянальнага самавызначэньня.

Праваднікі польскага руху на другі дзень пасьля выбуху бальшавіцкай рэвалюцыі (9 ліст. 1917), занепакоеныя падзеямі, склікалі нараду свайго актыву ў Пецярбургу (Лядніцкі, біск. Цепляк, Венцкоўскі, Езерскі, Прыстар, Корсак, Мэйштовіч, Скомскі і інш.) і ўтварылі «Польскую Раду Бясьпекі», мэтай якой мела быць «абарона маянтковых і палітычных інтарэсаў польскіх грамадзянаў, арганізацыя «самаабароны» ды ўтрымоўваньне зносінаў з амбасадарамі іншых дзяржаваў. У дачыненьні да рэвалюцыі прынятая была тактыка «нэўтральнасьці». Бальшавікі, якія ў той час думалі адным замахам выклікаць рэвалюцыі ўва ўсіх краінах Эўропы, а маючы супраць сябе вялікія контррэвалюцыйныя расейскія сілы, не чапалі вайсковых іншанацыянальных адзінак, але толькі пры дапамозе сваёй агітацыі імкнуліся перацягнуць іх на свой бок.

Корпус Доўбар-Мусьніцкага ў гэтым часе (18. XII. 1917) налічваў 1.505 ахвіцэраў і 13.896 жаўнераў пры 5.361 жаўнераў рэзэрвы (Багінскі, Войско польске на всходзе, Ва-ва, 1921, 172). Пры дапамозе гэтай сілы ды ў саюзе з расейскай контррэвалюцыяй беларускія маёнткаўладальнікі думалі ўтрымацца ў сваіх уладаньнях, а Беларусь падрыхтаваць да далучэньня да Польшчы. Начполь, няпрызнаны бальшавіцкімі вайсковымі ўладамі, зь Пецярбурга перанёсься пад ахову Мусьніцкага ў Менск, дзе быў высланы эскадрон кавалерыі.

У паразумленьні з галоўнай кватэрай (стаўкай) ген. Духоніна ды францускай вайсковай місіяй ген. Рампона, сілы Корпусу былі раськіданыя на шырокай тэрыторыі Беларусі: 1-я дывізія ў Меншчыне з галоўнай кватэрай у Барысаве (там-жа быў штаб Доўбара); 2-я дывізія на далёкім беларускім паўночнаўсходнім пагранічча у раёне Ржэва з галоўнай кватэрай у Зубцове, а 3-я дывізія ў Смаленшчыне з галоўнай кватэрай у Ельні.

Зара-жа быў склікаць Начполям зьезд беларускіх маёнткаўладальнікаў у Менску, які прыняў пастанову аб ападаткаваньні сябе у карысьць «польскага войска, якое бароніць польскія маёнткі на крэсах» (Багінскі, 136), а Доўбар-Мусьніцкі выдаў загад да насельніцтва (15. XI. 1917), што ўсякія спробы нарушэньня існуючага парадку (гэта значыць перайманьне маянтковай зямлі і г. д.) будуць срога прасьледвацца (Багінскі, 128). Зьезд прыняў таксама рэзалюцыю, каб у Корпус набіраць ахвотнікаў Беларусаў і пры дапамозе гэткай сілы акупаваць усю Беларусь ды абвесьціць потым яе далучэньне да Польскага Каралеўства(Глінка, Паментнік з Велькей Войны, т. III, 179).

Апрача беларускага Корпусу існавалі яшчэ 2 польскія Корпусы на Ўкраіне (малаколькасныя) і рэзэрвовы полк у Белгарадзе. Гэтыя пачаткі польскай арміі на Ўсходзе дужа цікавілі Антанту, Францыю, Англію і Зл. Шт. Амэрыкі. Саюзьнікі, як ведама, тады абмяркоўвалі справу ліквідацыі бальшавіцкай рэвалюцыі, і «польскія» сілы бралі пад увагу, побач расейскіх, балтыцкіх народаў, Закаўказьзя і інш. Такім чынам настроі прапольскага актыву беларускіх маёнткаўладальнікаў былі высокія. Яны яшчэ больш расьлі, калі каля 20 сьнежня 1917 г. была створаная пры францускай ваеннай місіі «Высокая Камісія» ў складзе ген. Лявэрн, ген. Рампон, Рачкевіча, Велявейскага, Зьдзехоўскага і інш. (Глінка, 173). Камісія гэтая вызначыла бюджэт два з палавінаю міль. руб. на арганізаваньне польскай арміі, а грошы мела даць Францыя.

Чуючы за сабой альянцкае заплечча, а таксама падтрымку расейскай контррэвалюцыі пры наяўнасьці бальшавіцкай «куртуазіі»-нечапаньня (Глінка, 160), Доўбар-Мусьніцкі і пачаў тварыць польскія парадкі на беларускіх землях. Усе большыя маёнткі былі абсаджаныя «польскімі аддзеламі, пераважна коннымі, адкуль праводзіліся карныя і рэквізыцыйныя экспэдыцыі ў беларускія вёскі. Аб зьдзеках доўбарскіх жаўнераў над сялянствам гавораць шматлікія дакуманты (Глядзі, Гросфэльд, 73—74), а таксама ўспаміны Ваньковіча (Стжэмпы эпопэі, 95): «раз за разам уланскі плютон або эскадрон ехаў у вабароне паноў на карныя экспэдыцыі і катаваў да крыві». Галоўнай прычынай гэтых экспэдыцыяў быў сялянскі наступ на маёнткі. Асабліва зьверскай славай у катаваньні беларускіх сялянаў, у насільлі жанчынаў, у паленьні вёсак, у расстрэль-

Рэарганізацыя МТС і новыя цяжкасьці для сялянства

На працягу амаль 30-гадовага йснаваньня машына-трактарных станцыяў (МТС) камуністычнае кіраўніцтва няўпынна імкнулася пераканаць калгаснае сялянства аб вылучна дадатняй ролі іх у разьвіцьці сельскай гаспадаркі. Хрушчоў называў МТС «цытадэляй» камуністычнай партыі ў калгасах. На МТС было ўскладзена кіраўніцтва ўсёй гаспадарскай дзейнасьці калгасаў. Яны несьлі адказнасьць за сваечасовае й поўнае выкананьне калгасамі ўсіх відаў нарыхтовак сельскагаспадарскіх прадуктаў.

Навет зусім апошнімі часамі сакратар ЦК КП Беларусі Сурганаў у сваім артыкуле, які быў зьмешчаны ў часапісе «Коммунист Белоруссии» № 1, 1958 г., адзначыў, што «ў змаганьні за далейшы ўздым сельскай гаспадаркі вылучна адказная роля ўскладаецца на МТС.»

Гэтыя й ранейшыя дырэктывы камуністычнага кіраўніцтва й савецкага ўраду былі бясспрэчным законам у дачыненьні да МТС. Дзяржава ня толькі забясьпечвала МТС рознымі машынамі, але ўтрымлівала на бюджэце пэрсанал МТС, аплачвала выдаткі за будаўніцтва, паліва й іншыя адміністрацыйна- гаспадарскія мерапрыемствы.

Камуністычная партыя й савецкі ўрад стварылі для МТС вылучна спрыяльныя ўмовы дзейнасьці, якія ў большасьці выпадкаў не апраўдвалі тых мільярдных затратаў народных сродкаў, што аддаваліся на ўтрыманьне МТС.

Гаспадарскія ўзаемадачыненьні між МТС і калгасамі фармальна рэгуляваліся тыповай умовай, у якой пералічваліся працы, якія МТС забавязана правесьці ў калгасе ў пэўныя тэрміны. Аднак, на практыцы, МТС вельмі часта ігнаравалі выкананьне ўмоваў. Яны ня выконвалі свае працы ў вызначаныя тэрміны, а калі й выконвалі, дык вельмі дрэнна.

Безадказнае недатрымоўваньне ўмоваў з боку МТС вельмі часта прыносіла калгасам буйныя затраты. На Беларусі калгасы не хацелі карыстацца машынамі МТС. Прыкладам, пасьля камбайнаў заставалася шмат збожжа на зямлі; у зямлі заставалася таксама й палова бульбы пасьля бульбакапальных машынаў. Ня гледзячы на страты, калгасы пад прымусам павінны былі здаваць натураплату дзяржаве, як за добрасумленнае выкананьне працы ў вызначаны тэрмін.

Шмат непаразуменьняў паўставала між калгасамі й МТС з прычыны розных нормаў аплаты за аднолькавую працу на полі, але пад розныя культуры. Прыкладам, за адзін гэктар, узараны на аднолькавую глыбіню адным і тым-жа трактарам пад збожжавыя культуры, калгас абавязаны здаць натураплату збожжам, якое каштуе паводля дзяржаўных цэнаў 28 рублёў. Калі-ж гэты гэктар будзе засеяны кармовымі травамі, то кошт малака або мяса, якім павінна быць аддадзена натураплата, будзе каштаваць 42 рублі. А калі-ж пасадзіць на тым-жа гэктары бульбу, дык натураплата будзе каштаваць 106 рублёў.

Аднак ні арганізацыйныя формы МТС, ні дзейнасьць сыстэмы як такое, ні тым больш бязглуздыя нормы натураплаты не падлягалі абмяркоўваньню, а тым больш крытыцы. Дзяржава мела галоўную мэту, каб праз МТС забраць ад калгасаў найбольш натураплаты прадуктамі сельскай гаспадаркі. Апрача гэтага, празь сродкі вытворчасьці, якія знаходзіліся ў МТС, дзяржава трымала калгасы пад няспынным кантроляй. Гэтая мэта была дасягнутая: кажны год дзяржава атрымлівала мільярд пудоў збожжа, якое ўносілі калгасы за працу МТС, вялікую колькасьць малака, мяса, бульбы, лёну, цукровых буракоў ды іншых прадуктаў.

Усе гэтыя недарэчнасьці стварылі шмат непаразуменьняў між дзяржаўнымі прадпрыемствамі й калгасамі. Ужо ў пачатку мінулага году на мясцох пачаліся спробы шуканьня з боку некаторых калгасаў і МТС наладжаньня нейкіх лепшых узаемадачыненьняў міжсобку.

22 студзеня сёлета на нарадзе перадавікоў сельскай гаспадаркі Беларусі ў Менску Хрушчоў зусім нечакана ў сваім выступленьні спыніўся на адным «з важных пытаньняў гаспадарскага будаўніцтва — аб ролі машына-трактарных станцыяў у сучасных умовах». Відаць Хрушчоў у сваім выступе меў на мэце падрыхтаваць глебу для правядзеньня ўжо нямінучых пераменаў у сельскай гаспадарцы, каб выйсьці з таго арганізаванага крызісу, у якім апынулася сельская гаспадарка СССР.

Будучы галоўным прыхільнікам умацаваньня ролі МТС у сельскай гаспадарцы ды ўсебаковай кантролі МТС над дзейнасьцяй калгасаў Хрушчоў зусім зьмяніў цяпер сваю думку. У сваім выступе ён лічыць, што два гаспадары на адным полі — калгасы й МТС — ня могуць стварыць добрага парадку. Хрушчоў упікае МТС, што прадукцыя, атрыманая шляхам натураплаты, значна даражэйшая, чымся тая, якую дзяржава атрымлівае ад нарыхтовак і закупаў.

Аднак выступ Хрушчова ў Менску ня ўнёс яснасьці ў цэлым шэрагу пытаньняў.

25—26 лютага сёлета адбыўся пленум ЦК КПСС, на якім было разгледжана пытаньне «аб далейшым разьвіцьці калгаснага ладу й рэарганізацыі машына-трактарных станцыяў.» Пленум зацьвердзіў таксама тэзы адносна гэтага пытаньня, якія ўжо перададзеныя на г. зв. «ўсенароднае абмеркаваньне». Канчатковы парадак рэарганізацыі МТС будзе разглядацца на чарговай сэсіі Вярхоўнага Савету СССР, дзе справу будзе рэфэраваць сам Хрушчоў.

Фактычна пленум прынцыпова наважыўся «перайсьці да прадажы сельскагаспадарчых машынаў непасярэдня калгасам». МТС паступова празь некалькі гадоў будуць рэарганізаваныя ў рамонтна-тэхнічныя станцыі.

Да гэтага часу дзяржава пасярэдніцтвам МТС кіравала разьвіцьцём калгаснай гаспадаркі ў патрэбным для камуністычнае партыі кірунку. Праз МТС дзяржава атрымлівала натураплату, якая толькі па лініі збожжа складала 50 працэнтаў усіх дзяржаўных нарыхтовак. Цяпер-жа калгасы будуць мець свае собскія машыны. Праўда, пакульшто машыны будуць прадавацца толькі перадавым калгасам, якія маюць шмат грашовых сродкаў. Звычайныя й эканамічна слабыя калгасы будуць «вывучацца», каб ведаць, калі ім можна будзе таксама прадаваць дзяржаўную тэхніку. Тэзы некалькі разоў папярэджваюць, што пераход машынаў да калгасаў павінен быць паступовым, асьцярожным, без шаблёну й адміністраваньня, бо гэта «можа прынесьці толькі шкоду».

Паглядзім цяпер, як-жа выглядае справа ізь сродкамі калгасаў для закупу сельскагаспадарскіх машын. Усяго непадзельных фондаў у калгасах Беларусі на пачатку гэтага году было 3.550.000.000 рублёў. У МТС і машына-мэльярацыйных станцыях цяпер налічваецца на 1.576.000.000 рублёў рознай тэхнікі. Але больш за палову гэтых машынаў ужо нельга ўжываць: значная частка машынаў паводля сваей канструкцыі ўжо ўстарэла, або зусім няпрыгодная да ўжытку. Паводля падлікаў для праданьня калгасам набярэцца ня больш, як на 800.000.000 рублёў розных машынаў. Аднак ужо падлічана, што толькі 68.000.000 рублёў калгасы змогуць выдаткаваць на набыцьцё для сябе сельскагаспадарскіх машынаў. Параўнальна нязначныя сродкі, адпушчаныя на закуп машынаў, тлумачацца наяўнасьцяй на Беларусі вялікае колькасьці калгасаў, якія сваім эканамічным становішчам не дасягнулі таго, каб ім камуністычнае кіраўніцтва БССР дазволіла набыць собскія машыны. Сакратар ЦК КП Беларусі Мазураў у сваім артыкуле, зьмешчаным у «Праўдзе» з 3 сакавіка сёлета, ускладае ўсю надзею на 34.000 камуністых і 148.000 камсамольцаў, якія працуюць у калгасах, што яны змогуць правесьці перабудову сельскае гаспадаркі.

Тэзы пакуль што не даюць ніякага адказу, на якіх умовах будуць прадавацца калгасам машыны й як будзе адбывацца нарыхтоўка прадуктаў сельскай гаспадаркі, каб замяніць натураплату.

Але затое ў тэзах шмат месца займае цікавае разважаньне аб ролі калгасаў у сацыялістычнай гаспадарцы. У тэзах ганьбяцца выказваньні й прапановы аб ператварэньні калгасаў у саўгасы. Пастаноўка такога пытаньня лічыцца няправільнай. Ня адкідаючы канчаткова справы ператварэньня калгасаў у саўгасы, тэзы Хрушчова раяць: «паступова павышаць узроўню пераводу калгаснай собскасьці на грамадзкія прынцыпы, і такім чынам уздымаць яе да ўзроўні агульнанароднай собскасьці».

У тэзах адчуваецца імкненьне камуністычнага кіраўніцтва апраўдацца перад калгасным сялянствам, што ні партыя, ні ўрад ні ў чым ня вінаватыя перад калгасамі. Партыя і ўрад запэўняюць, што яны «ніколі ня лічылі калгасы чужародным целам у сацыялістычным арганізьме».

Дзеля большай пераканальнасьці шчырых і дабрадзейных дачыненьняў камуністычнае партыі і ўраду да калгасаў, у тэзах адзначана, што «машына-трактарныя станцыі трацілі на працу ў калгасах значна больш за тое, што атрымлівала за гэтую працу дзяржава».

Да ліку іншых «дабрдзействаў» у тэзах залічаюцца й такія мерапрыемствы, як дармовая падрыхтоўка калгасных кадраў, выдаваньне буйных крэдытаў калгасам, а таксама насенных і навет харчовых пазыкаў. Аднак найбольшай «ляскай» для калгасаў — гэта тое, што на працягу ўсяго існаваньня калгаснага ладу, як падаюць тэзы, «ня было выпадку, каб за даўгі прадавалася гаспадарка (калгасаў) з малатка».

У гэтых цьверджаньнях тэзаў Хрушчова няма ні праўды, ні шчырасьці. Ці-ж не на Беларусі пастановай таго-ж самага ЦК КПСС і Савету міністраў СССР з 21 лютага 1957 г. было пастаноўлена зь земляў эканамічна слабых калгасаў зарганізаваць 57 новых саўгасаў і

(Заканчэньне на 9-ай бачыне)

„Ці цар, ці чырвоны дыктатар - розьніцы няма“

Выдаваны ў Мюнхэне ілюстраваны часапіс „Quic“у сваім 11-ым нумары за 15 сакавіка зьмясьціў шэраг здымак з савецкага жыцьця з камэнтарамі да іх. Гэтыя здымкі, як і матар'ял для камэнтараў дала сям'я інжынера Альбэрта Ёзвіга, якая нядаўна вярнулася з Савецкага Саюзу, прабыўшы там 12 год.

«Гэтыя 12 год у Саветах былі горкімі, — кажа сам інжынер Ёзвіг, — але яны былі для нас карыснымі, бо мы шмат чаго пазналі».

Тут правільна падчыркваецца ў часапісе, што турыстыя бачаць у Савецкім Саюзе толькі тое, што хочаць ці, што ім дазволяць паказаць, у той час як сям'я Ёзвіг — бацька, маці, сын і дачка — пражыўшы ў савецкім асяродзьдзі 12 гадоў, мелі магчымасьць бачыць і правільна ацэньваць савецкую запраўднасьць. Ясна, як сям'я высока-кваліфікаванага спэцыялістага, яны жылі бліжэй да ўзроўню савецкай пануючай клясы, гэта, аднак, не перашкодзіла ім бачыць тэй рэальнасьці, якая высьлізгваецца спад вачэй заходніх турыстых.

Прыводзіцца тут цэлы шэраг фактаў, якія сьветчаць аб вялізарных супярэчнасьцях у савецкім «бясклясавым грамадзтве». Але нас тут перадусім цікавіць адно пытаньне, на якое зачыняюць вочы расейскія шавіністыя на эміграцыі ды іхнія заходнія падпявалы — пытаньне нацыянальнае.

19-гадовы Кляўс, сын інжынера Ёзвіга, вучыўся на ўнівэрсытэце ў Тыфлісе. Вось ягоныя словы:

«На ўнівэрсытэце ў Тыфлісе мае калегі расказвалі дзіўныя рэчы. Я думаў заўсёды, што Расейцы (аўтар мае на думцы ўсё жыхарства СССР, як памылкова часта ўважаецца тут на захадзе — Рэд.) — гэта адна нацыя. Тут-жа ізь зьдзіўленьнем я пачуў, што ў Савецкім Саюзе жыве больш за сотню розных нацыяў у 16 саюзных рэспубліках. Расейцы — толькі адна з гэтых нацыяў. Мае сябры з Украіны, Грузіі, Беларусі, ці Сібіру часта вельмі войстра выступалі супраць «пануючай маскоўскай вялікарасейшчыны», як яны казалі. Гэтая моладзь, народжаная ў сталінскай дзяржаве, узгадаваная ў сталінскай школе, захаплівалася вялікімі бунтаўнікамі супраць Масквы. Вольны Казак Разін, ці змагар за волю Шаміль — гэта заўсёды яшчэ героі моладзі. Іхныя песьні — не забытыя. Слова «Масква» ад царскіх яшчэ часоў азначае прыгнёт для шматлікіх народаў Расеі. «Мы ненавідзім прымусу!» — крычалі мае сябры, калі ў сакавіку 1956 году дэманстравалі на вуліцах Тыфлісу супраць расейскае апекі. «Ці там кіруе цар, ці чырвоны дыктатар — розьніцы няма» — казалі мае маладыя савецкія сябры.»

Вышэй прыведзенае — гэта ня словы «расчленителя России», ці якогась «сепаратиста». Кляўс Ёзвіг — звычайны нямецкі студэнт, якому давялося студыяваць разам з савецкай моладзяй, у савецкім унівэрсытэце. Але што на гэта могуць адказаць абаронцы «адзінанепадзельнай» расейскай турмы народаў, якія пры ўсялякіх нагодах нахабна ілгуць, стараючыся давесьці Захаду, што ніякага нацыянальнага пытаньня ні нацыянальнай дыскрымінацыі ў СССР няма? Што адкажуць на гэта тыя заходнія «экспэрты» ў справах Савецкага Саюзу, якія так часта-густа бяруцца на вудачку расейскіх вялікадзяржаўнікаў?

А. Галубіцкі

Рэгабілітацыя Валерага Маракова

Менская газэта «Літаратура і Мастацтва» ў № 17 за 26 лютага сёлета зьмясьціла два вершы «зьліквідаванага» ў сярэдзіне трыццатых гадоў ведамага беларускага паэты Валерага Маракова, кароткую зацемку аб ягоным жыцьці й творчасьці С. Баркоўскага й фотаздымку паэты.

У біяграфічнай зацемцы сказана: «Беларускі паэта Валеры Дзьмітрыявіч Маракоў нарадзіўся 14 сакавіка 1909 году ў вёсцы Акалонія, недалёка ад Менску. У часе імпэрыялістычнай вайны Маракоў разам зь сям'ёю жыў у Мцэнску і Рамнах і толькі восеньню 1920 году вярнуўся ў Менск . . .

Працягвае вучобу В. Маракоў у Менскім пэдтэхнікуме, а ў 1934 годзе заканчвае літаратурна-лінгвістычны аддзел пэдінстытуту імя М. Горкага і працуе настаўнікам у Бабруйску.

Памёр В. Маракоў 7 траўня 1940 году».

Аб арышце й высылцы паэты ў зацемцы ня сказана ні слова. Навет ня сказана аб тым, дзе — у якой мясцовасьці — памёр паэта ў 1940 г. Аб тым, што Маракоў не заўсёды пяяў у такт бальшавіцкім патрабаваньням, сказана вельмі агульна: «Дарога творчых пошукаў свае тэмы і свайго голасу была не заўсёды роўнай у В. Маракова».

ХТО ЯШЧЭ НЕ ПАДПІСАЎСЯ НА ЗБОРНІК ПАЭЗІІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА, ПАВІНЕН ЗРАБІЦЬ ГЭТА БЕЗАДКЛАДНА!
ЦАНА АДНАГО ЭГЗЭМПЛЯРА ЗБОРНІКА — 3 ам. даляры.

ваньні людзей слынуў партызанскі аддзел Яворскага і аддзелы «дзікай дывізіі» ў раёне Быхава. Усё гэта вытварала варожыя настроі сялянства да Корпусу Мусьніцкага, як да абаронцы зьненавіджаных маёнткаўладальнікаў.

Самавызначэньне Беларусі і яе ворагі

Апрача Корпусу Мусьніцкага, другім акупантам Беларусі станавіліся бальшавікі. Галаўнакамандуючы заходнім фронтам Мясьнікоў і камісар на заходнія землі Ляндэр пры дапамозе запанованых бальшавікамі войскаў і рэвалюцыйных камітэтаў устанаўлялі савецкую ўладу ў паасобных гарадох і раённых цэнтрах Беларусі. Вось-жа беларускі вызвольны рух у гэты выращальны мамэнт і пастанавіў узяць лёс сваёй бацькаўшчыны ў свае рукі ды ўстанавіць нацыянальна-эканамічны парадак згодны з воляй беларускага народу, а не бальшавіцкай ці польскай палітычнай праграмай. Так адбыўся Ўсебеларускі Кангрэс 28—30 сьнежня 1917 г. (15—18 сьн. 1917 па стар. стылю), які абвесьціў заснаваньне Беларускай Народнай Рэспублікі ў духу беларускіх ідэялаў.

Пакліканьне да жыцьця БНР прадстаўнікамі ўсяго Беларускага народу ў мамэньце, калі нашыя суседзі хацелі прыкрыць яго сваімі «апякунчымі» крыламі, як дабрадзеі і збавіцелі, было запраўдным самавызначэньнем Беларускага народу, адкідаючым чужацкую «апеку» і чужацкую ідэялёгію. У гэтым заключаецца вялізная гістарычная вартасьць Кангрэсу і ягоных пастановаў. Нічога дзіўнага, што бальшавікі, адразу ўцяміўшы ідэйны сэнс пастановаў Кангрэсу, імкнуліся пры дапамозе ваеннай сілы не дапусьціць да ажыцьцяўленьня волі самавызначыўшагася народу.

І ня толькі бальшавікі былі станоўкімі праціўнікамі волі беларускага народу. Да іх належалі расейскія нацыяналістыя й чорнасоценцы, царскія ахвіцэры, Палякі й маёнткаўладальнікі. Гэта стала відавочна, калі Беларуская Вайсковая Рада ў першых днях студзеня 1918 г. (або ў канцы сьнежня 1917 ст. ст.) пачала сьцягіваць у Менск беларускія вайсковыя аддзелы зь іншых аддаленых мясцовасьцяў, а таксама 289 запасны полк пяхоты, які быў ачышчаны ад небеларускіх элемэнтаў, дзеля забясьпечаньня ўлады БНР у сталіцы (Крывавы шлях беларускай нацдэмакрацыі, Менск, 1931, 56—57), тады ўсе названыя варожыя беларускаму руху элемэнты выявілі супрацьдзеяньне, сабатаж ды паралізаваньне загадаў Бел. Вайсковай Рады. Галоўнай пружынай антыбеларускай акцыі быў чорнасоценец Савінкоў, які быў прыдзелены Керанскім да штабу Доўбара-Мусьніцкага, як лучнік ад Галоўнай Кватэры ген. Духоніна. Вось-жа, як супрацьдзеяньне беларускай вайсковай канцэнтрацыі на Беларусі ў раёне Менску Доўбар-Мусьніцкі ў паразуменьні з правадырамі расейскай контррэвалюцыі (Керанскім, Духонінам і Савінковам) правёў канцэнтрацыю ўсяго свайго Корпусу ў трыкутніку Рагачоў — Жлобін — Бабруйск. Канцэнтрацыя гэтая мела з аднаго боку ўстанавіць кантролю на чыгунцы з Румынскага фронту (Адэса — Бахмач — Гомель — Менск), дзе знаходзіўся галоўны асяродак беларускіх войскаў: 6-ты Таўрагенскі пагранічны конны полк, названы І-м гусарскім беларускім нацыянальным палком, 4-ты армейскі корпус у складзе 30-й і 40-й пяхотнай дывізіяў; 4-я пяхотная дывізія, 26-ты аўтапанцырны аддзел (Крывавы шлях беларускай нацдэмакрацыі, 56—57; Чаму ды як была створаная БССР Я. Менскі, Беларускі Зборнік № I, Мюнхэн 1955, 15), а з другога боку апанаваць Магілёў — Галоўную Кватэру Крыленкі, бальшавіцкага галоўна-камандуючага ды ачысьціць Беларусь ад бальшавіцкай улады. Усе гэтыя мерапрыемствы былі праведзеныя на працягу студзеня 1918 г.

Дух беларускай нацыянальнай рэвалюцыі

Але й тут выявіўся дух беларускай нацыянальнай рэвалюцыі. Багінскі (б. 213) сьцьвярджае, што ў часеператасоўкі «польскіх» аддзелаў, у часе праводжаных рэквізыцыяў і ўстанаўляньня сваіх парадкаў, «кажная вёска была абаронным пунктам» супраць войскаў Доўбар-Мусьніцкага. З другога боку Корпус таяў, як вясьняны сьнег з прычыны дэзэрцыі жаўнераў і нежаданьня змагацца за інтарэсы маёнткаўладальнікаў. Сам Доўбар (Мое вспомненя, 209) кажа, што ў некаторых палкох засталося толькі 200 чалавек. Поўны распад Корпусу ўтрымоўваўся выключна шматлікімі ахвіцэрскімі кадрамі, зь якіх тварыліся пацыфікацыйныя аддзелы супраць апорных беларускіх вёсак (Гросфэльд, 77).

На працягу студзеня 1918 г. дасьпявала нямецкая пастанова галоўнага камандаваньня ў Берасьці ў паразуменьні з Бэрлінам і Венай аб далейшай афэнзыве на ўсход і заняцьця Украіны і Беларусі па Дняпро. Яна мела за сваю мэту з аднаго боку паправіць цяжкае гаспадарскае палажэньне Нямеччыны й Аўстра-Вугрыі, а з другога — прымусіць бальшавіцкі ўрад да прыняцьця ўмоваў сэпэратнага міру ў Берасьці.

У сувязі з гэтай праектаванай афэнзывай, цікава спыніцца на праўдападобнай нямецкай палітыцы адносна Доўбар-Мусьніцкага і Беларусі наагул.

Нямецкая палітыка ў дачыненьні да Беларусаў і Палякаў

Зь Беларусамі й беларускім вызвольным рухам Немцы сутыкнуліся зараз-жа пасьля заняцьця Заходняй Беларусі. Яны яго вывучалі, часткова падтрымлівалі яго разьвіцьцё, асабліва, школьніцтва й прэсу, але ня мелі ў сваіх плянах адбудовы беларускай дзяржавы. Ведалі таксама, што на другім баку фронту ад часу выбуху расейскай рэвалюцыі разьвіваўся беларускі вызвольны рух, які найлепш выявіўся на Ўсебеларускім Кангрэсе ў канцы 1917 г., што самавызначыў далейшы лёс Беларусі. Аб гэтым Кангрэсе і яго разагнаньні бальшавікамі гаварыла нямецкае прадстаўніцтва ў Берасьці, даказваючы Троцкаму ўвесь бальшавіцкі туман прапаганды аб праве народаў на самавызначэньне. Але, міма ўсяго, Немцы самі ў той час зусім ня кіраваліся ідэяй самавызначэньня народаў, толькі сваімі інтарэсамі.

Зразумела, Немцы лічыліся зь існуючай рэчаіснасьцю. Гэтак яны навязалі лучнасьць з Украінскай Радай і сталі падрыхтоўваць сэпаратны мір з Украінай. У канцы студзеня 1918 г. навязалі лучнасьць зь нямецкім камандаваньнем і прадстаўнікі маёнткаўладальнікаў Беларусі ад імені «Рады Польскей Земі Мінскей» і прэзыдыюму «Зьвёнску Войсковых Полякув Фронту Заходнего» — філіі Начполя, які пераехаў у Кіеў. Дэлегацыя ў складзе палк. Асмалоўскага (бел. маёнтка-ўладальніка), сябры Начполя, харужага Рамоцкага і бел. м.у.Козел-Паклеўскага, як тлумача, была прынята ў Берасьці Гофманам на пачатку лютага 1918 г. Як вынікае із успамінаў Асмалоўскага (Гросфэльд, 88), тэмай гутаркі зь нямецкім Галоўным Камандаваньнем была просьба Асмалоўскага ад імені «літоўскіх (бел.) зуброў» — г. зн. маёнткаўладальнікаў заняць Беларусь нямецкімі войскамі, прычым разам з Рамоцкім сьцьвярджаў, што насельніцтва сустрэне прыхільна нямецкія войскі. Другой справай была дагаворанасьць, «на якіх умовах адбудзецца супольна зь Немцамі акупацыя Беларусі» (Багінскі, 299).

Асмалоўскі пры гэтым зусім ня высказваўся, каб пасьля акупацыі Беларусі далучыць яе да Рады Рэгенцыйнай (Польшчы), як гэтага хацелі Палякі ў Варшаве і Кіеве, але, каб Беларусь была адарваная ад Масквы. У гэтым праяўляўся «літоўскі сэпаратызм Асмалоўскага ў супрацьстаўленьні да Доўбар-Мусьніцкага, які ўсімі спосабамі імкнуўся да зьліцьця з Польшчай. Немцы аднесьліся да дэлегацыі Асмалоўскага прыхільна, але канкрэтныя прапановы адлажылі на пазьней.

Пасьля ўсьмешак была разьня Вугорцаў

АД РЭДАКЦЫІ: Лёнданскі польскі тыднёвік «Ожэл Бялы» (№ 11 за 15. 3. 1958) зьмясьціў вельмі цікавы артыкул Р. П. пад вышэйпададзеным загалоўкам, які ніжэй перадрукоўваем з гледзішча на яго актуальную вартасьць. Гэты артыкул, абапёрты на разважаньнях і вывадах двух найпаважнейшых амэрыканскіх і ангельскіх ворганаў, вельмі трапна раскрывае запраўдныя мэты Савецкага Саюзу, зьвязаныя з плянаванай канфэрэнцыяй на найвышэйшым узроўні.

✳

Два нядаўныя артыкулы, адзін у «Нью Ёрк Гэральд Трыбюн», другі ў лёнданскім «Таймсе», дасканальна насьветлілі сытуацыю, якая вытварылася ў сувязі із намаганьнямі скліканьня канфэрэнцыі на «найвышэйшай узроўні».

«Нью Ёрк Гэральд Трыбюн» задзержваўся над тым, чаму Саветы, хаця так вельмі хочуць гэтай канфэрэнцыі, не згаджаюцца на ніводную канкрэтную ўступку, каб палегчыць яе скліканьне. Згода Масквы на канфэрэнцыю была дасюль толькі фармальнай. Савецкі ўрад згадзіўся, каб канфэрэнцыя на «найвышэйшай узроўні» была папярэджаная канфэрэнцыяй міністраў замежных справаў, але ўзалежніў гэтую згоду ад новых перадумоваў і засьцярогаў. Таксама высунуў праект, каб канфэрэнцыя на «найвышэйшай узроўні» адбылася ў Амэрыцы, што мелася быць жэстам ветлівасьці ў дачыненьні да прэзыдэнта Айзэнгаўэра, хаця магчыма Хрушчоў такім чынам проста хацеў заспакоіць сваю цікавасьць і амбіцыю пабачыць Задзіночаныя Штаты.

Затое ў справах прынцыповых Саветы — ня глядзячы на тое, што хочуць канфэрэнцыі — ня робяць аніякіх уступак, у прыватнасьці ня хочуць абгаварваць справы падзелу Эўропы, гэта значыць лёсу паняволеных народаў і справы задзіночаньня Нямеччыны.

Саветы хочуць мець канфэрэнцыю, але ня хочуць за яе плаціць. Уступкі павінен зрабіць Захад, у ніякім выпадку Саветы. Адным словам, Саветы жадаюць паўтарэньня першай канфэрэнцыі на «найвышэйшай узроўні» ў Жэнэве ў 1955 годзе. Фармальна ня прынесла яна ніякіх зьменаў у суадносінах сілаў у сьвеце. Фактычна аднак пасьля гэнай канфэрэнцыі «ўсьмешак» — як зазначае «Нью Ёрк Гэральд Трыбюн» — атмасфэра ў сьвеце зьмянілася прынцыпова і то на вылучную карысьць Саветаў.

Канфэрэнцыя «ўсьмешак» разбудзіла якраз на Захадзе хвальшывыя надзеі, аслабіла саюз заходніх патугаў і аслабіла вайсковыя натугі, якія выдаваліся многім дзейнікам ужо зусім непатрэбныя. Канфэрэнцыя «ўсьмешак» дала затое Саветам час для далейшага ўмацоўваньня, збраеньня і... прыгнечваньня народаў.

Настрой гэты зьмяніўся пад уплывам неспадзяванага прыпадку, якім было выпушчэньне «спутніка». Рэакцыя Захаду, а асабліва Задзіночаных Штатаў на «спутніка» выразілася ў падвоенай мабілізацыі сілаў, у ўзмацненьні палітычных і вайсковых высілкаў, у гальванізацыі Атлянтычнага пакту. Саветы пераканаліся, што іхныя ўдачы із «спутнікам» разбудзілі на Захадзе новую энэргію. Для Масквы была гэта рэакцыя як найболей непажаданая. Крэмль раптоўна зразумеў, што значна лепш служыць ягонай палітыцы, сьціраванай на раззбраеньне праціўніка, тактыка «ўсьмешак», тым больш, што яна нічога не каштуе. Адсюль сяньняшняе настойваньне Масквы, каб паўтарылася жэнэўскае відовішча з 1955 году. Можа затрэяно ўражаньне, якое выклікаў «спутнік», можа ўзноў зможа засаніць Захад.

«Нью Ёрк Гэральд Трыбюн» закончыў свае вывады заўвагай, што Саветы на новай канфэрэнцыі на «найвышэйшай узроўні» могуць толькі выйграць, а нічога ня страціць. Захад затое можа ўсё страціць, а нічога не дасягнуць. Газэта таму заклікала, каб Далес і ў далейшым адкідаў упорыстыя жаданьні Масквы.

Тактыка Далеса кіруецца якраз гэтай сьведамасьцяй, але мусіць ён лічыцца із саюзьнікамі Задзіночаных Штатаў. Саюзьнікі гэтыя чакаюць ад новага спатканьня на «найвышэйшай узроўні» некаторых пазытыўных вынікаў. У кажным выпадку часьць ангельскай апініі спадзяецца, што канфэрэнцыя адсуне здань вадароднай бомбы. Гэтая часьць брытанскай апініі ўзапраўды падпала пад «абсэсію» бомбы і пад уплывам безадказных колаў ці скарэй асоб што раз больш занураецца ў стан, які мяжуе зь гістэрыяй. Гэтая частка апініі робіць націск на ўрад у кірунку як найшыбчэйшага скліканьня канфэрэнцыі. Урад пад гэтым націскам знаходзіцца выразна ў дэфэнзыве. Каб успакоіць гэтую часьць апініі, запрапанаваў Маскве пакт неагрэсіі.

На шчасьце зарысавалася ўжо і ў Ангельшчыне рэакцыя супраць такіх небясьпечных настрояў. Выражэньнем яе быў артыкул «Таймса», які ўважаў за адпаведнае сьцьвердзіць, што ў Вялікай Брытаніі, паміма ўсяго, існуе «калектыўная воля супраціву ўсякай агрэсіі», што Вільгэльм II і Гітлер памыліліся, уважаючы, што Ангельшчына не адважыцца змагацца і што Хрушчоў памыліўся-б таксама, калі-б рабіў падобныя прыпушчэньні. Напасьледак «Таймс» падчырквае ў цэлым артыкуле, што «мы далі ўжо за шмат Саветам, нічога за гэта не атрымаўшы».

І тут хаваецца корань справы. «Нью Ёрк Гэральд Трыбюн» і «Таймс» згаджаюцца ў вымаганьні ўступак ад Саветаў і ў паўстрымоўваньні Захаду перад дальшымі адваротамі. Калі Саветам гэтак вельмі залежыць на канфэрэнцыі на «найвышэйшай узроўні», дык хай зробяць прынцыповыя ўступкі скажам у Сярэдняй Эўропе, дзе трымаюць ў руках акупаваныя тэрыторыі.

Чаму ў Сярэдняй Эўропе? Таму, што там Саветы зрабілі пасьля першай канфэрэнцыі на «найвышэйшай узроўні» найбольш агіднае злачынства ў сучаснасьці. Пасьля канфэрэнцыі «ўсьмешак» прыйшлі якраз выпадкі ў Пазнані, паўстаньне ў Вугоршчыне й разьня Вугорцаў, праведзеная савецкімі войскамі. Сьветавая апінія асудзіла савецкае злачынства, выражэньнем чаго была пастанова Задзіночаных Нацыяў, якія 60 галасамі супраць 10 сьцьвердзілі, што Савецкі Саюз нарушыў Карту ЗН і «пазбавіў Вугоршчыну вольнасьці й палітычнай незалежнасьці, а вугорскі народ элемэнтарных правоў чалавека».

Пасьля гэтых рэзалюцыяў цяжка будзе прадстаўніком заходніх вялікадзяржаваў нанава спатыкацца з Хрушчовам, каб не запытацца ў яго: «Каін, што зрабіў ты із сваім братам Вугорцам?» Цяжка ім будзе не дамагацца сатысфакцыі. У кажным выпадку бяз гэтай сатысфакцыі новая канфэрэнцыя на «нйвышэйшай узроўні» скончыцца для Захаду новым фіяскам або новай драмай, калі Саветы пераканаюцца, што гэтая канфэрэнцыя ўпаўнамочыла іх для далейшага зьдзеку над паняволенымі народамі.

Р. П.

Дзьве гутаркі з праф. Ант. Адамовічам

(З радыёвай хвалі «Вызваленьне»)

I

ЯНКА КУПАЛА СОРАК ГОД ТАМУ

Пытаньне: Дзядзька Антось, учора вось увечары я пераглядаў шасьцітомнік Купалы, апошняе выданьне. Мне кінулася ў вочы, што ўвесь 1917 год — год Кастрычніцкае рэвалюцыі — Купала творча маўчаў. У шасьцітомніку ніводнага Купалавага вершу з 1917-га году.

Адказ: Маўчаў? І так, і ня зусім так. Гэта было, праўду кажучы, не маўчаньне, а насьцярожанасьць. Пачалася яна яшчэ ў 16-ым годзе, а ў 1918-ым вылілася ў вадкрытую варожасьць да бальшавізму, сэнс якога паэта адразу-ж зразумеў. Вось чытай адсюль.

Пытаньне: А гэта што за кніжка ў вас?

Адказ: А гэта «Спадчына», выбар паэзіі Янкі Купалы, што выдала беларускае выдавецтва «Бацькаўшчына» ў Мюнхэне ў 1955 годзе.

«Для Бацькаўшчыны»...
Я ўзноў заснуўшую, было, жалейку
Бяру і пробую ў ёй галасоў:
Ці хопіць сьветлых, звонкіх думак-слоў,
Ці гладка пойдзе песьня-дабрадзейка?

І пачынаю граць з **трывогай** нейкай,
Хоць песьня як і з даўных б'е часоў...

Пытаньне: Калі гэты верш напісаны?

Адказ: За год пасьля бальшавіцкага кастрычніка, калі паэта пабачыў, **што** бальшавізм прынёс Беларусі.

Пытаньне: Ці пазьней Купала разгарнуў у сваіх творах гэтую трывогу, якая, бясспрэчна, вычуваецца ў ягоным вершы «Для Бацькаўшчыны»?

Адказ: А як-жа! У вершы «Крыўда», датаваным 30 кастрычніка 1918 году, Купала апісвае, як людзі Крыўду адолелі, сьцідаючы расейскага цара; паэта ўсхвалёвана выказвае спадзяваньні, што ўзбудзіў у народзе рэвалюцыйны 1917 год:

І мілай пацехай зазьзяла
І доля і слава людзкая,
Дый толькі, знаць, слава і хвала
Недаўгавечнай бывае.

Чытай далей апошнюю зваротку:

Раскованы раб сябе **выдаў** —
Ня ўзьнёсься ўвысь дух чалавечы,
Нявольнік пабратаўся з Крыўдай
І ў помач ёй даў свае плечы.

Вось-жа бальшавікоў Купала вызначыў як «раскованых рабоў», і ў далейшых сваіх творах часта ўжываў гэтае азначэньне.

Пытаньне: Скажэце, Дзядзька Антось, ці савецкая літаратурная крытыка не спрабавала паясьняць гэтыя вершы, як пісаныя супраць Немцаў, што былі ў 18-ым годзе на Беларусі?

Адказ: Было й гэткае. Калі гramілі «нацдэмаў» на пачатку 30-х год, дык партыйны крытык Лукаш Бэндэ спрабаваў (праўда, асьцярожна) прыпісваць, заміж антыбальшавіцкасьці, антынямецкасьць Купалавым творам 18-га году. Але-ж Купала ня быў і аднаго дня пад нямецкай акупацыяй. Усе ягоныя наймацнейшыя антыбальшавіцкія рэчы пісаныя ў Смаленску пад бальшавікамі. Не дарма, зрэшты, Купалавых твораў 1918-га году, за выняткам пары ўсяго рэчаў, і ня знойдзеш у ніводным савецкім выданьні.

Пытаньне: У мяне яшчэ адно пытаньне: У Купалы ёсьць санэт, загалоўлены «Наша гаспадарка». Ён канчаецца гэткімі словамі:

Так гаспадарым мы і дома, і за домам,
Усё ждучы пацехі зь севу і жніва,
Ждучы дарма, як летам жджэ расы трава.
Чужы й свой хлеб станавіцца жорсткім комам
І душыць кліч: ці доўга будзе нам заломам
Варшава панская і царская Масква?

Адказ: Ну вось, гэта таксама верш з тае пары. І цікава, што напісаны ён якраз на першыя ўгодкі бальшавіцкае рэвалюцыі, 1-га лістапада 1918 году, — тымчасам, як Масква ўжо ня была царскай.

Пытаньне: Дык як тады, скажэце, калі ласка, разумець такую неадпаведнасьць, як «царская Масква», калі цара ўжо ня было?

Адказ: А разумець трэба так, як разумеў тады Купала: для Беларусі бальшавіцкі «кастрычнік» ніякае палёгкі ня прынёс.

II

ДАКУМАНТЫ І ФАКТЫ АБ ПАДЗЕЯХ НА БЕЛАРУСІ СОРАК ГОД ТАМУ

Пытаньне: 9-га сакавіка 1918-га году Выканаўчы Камітэт Рады І-га Ўсебеларускага Кангрэсу выдаў Другую Ўстаўную Грамату да народаў Беларусі. Чым гэты дакумант найбольш характэрны?

Адказ: Азначыць яго можна вельмі коратка: **канстытуцыя.** Гэта быў закончаны, але не разгорнуты асноўны закон Беларускай Народнай Рэспублікі. Пэўную канстытуцыю Беларускай Народнай

(Заканчэньне на 10-ай бачыне)

Рэарганізацыя МТС і новыя цяжкасьці для сялянства

(Заканчэньне з 8-ай бачыны)

30 саўгасаў узбуйніць? Толькі за апошнія два гады на Беларусі было зьліквідавана 489 адсталых калгасаў і 30 машына-трактарных станцыяў, зь якіх створана 75 новых саўгасаў і 78 саўгасаў узбуйнена. Беларусь ня была вынятнам у гэтым пытаньні. Камуністычнае кіраўніцтва як і ўрад ператваралі і ператвараюць калгасы ў вагульнанародную собскасьць бязь ніякай пасьлядоўнасьці. Каля 100.000 калгасьнікаў на Беларусі пастановай былі ператвораныя ў саўгасных батракоў.

Савецкая дзяржава прыкідваецца й цьвердзіць, што калгасы не даплачваюць дзяржаве за працу машынаў МТС. І ў тых-жа тэзах адзначана, што калгасы адыгрываюць наважальную ролю ў разьвіцьці сельскай гаспадаркі, бо яны даюць дзяржаве 70% нарыхтовак збожжа, дзьве трэйція мяса й малака.

Запраўды маемасьць калгасаў не прадавалася з малатка, аднак было і ёсьць шмат калгасаў, у якіх пасьля выканьньня дзяржаўных нарыхтовак і натураплаты за работу МТС застаюцца жабрацкія нормы збожжа, бульбы й капейкі на аплату аднаго працадня.

Рэарганізацыя МТС выкліканая незадаваленьнем калгаснага сялянства дзейнасьцяй дзяржаўнай арганізацыі, на якую была ўскладзеная кантроль і кіраўніцтва калгасамі, а таксама забясьпечаньне нарыхтовак сельскагаспадарскай прадукцыі.

Неаднаразовыя папярэджаньні ў тэзах не сьпяшацца, а паволі і ўдумліва пераходзіць на продаж машынаў калгасам, сьветчаць аб няўпэўненасьці камуністычнага кіраўніцтва, што рэарганізацыя не адаб'ецца адмоўна на нарыхтоўках збожжа й іншых прадуктаў.

Чакаць якой-небудзь палёгкі й палепшаньня матарыяльнага становішча калгаснаму сялянству ад гэтай рэарганізацыі ня прыходзіцца. Калгасам патрэбныя будуць вялікія грашовыя сяродкі на набыцьцё ад дзяржавы машынаў. Прыдзецца здаваць дзяржаве як найбольш розных прадуктаў, каб мець гэтыя грошы. Натуральная аплата працадня калгасьнікам будзе значна зьменшаная, а ў некаторых калгасах і зусім пераведзеная толькі на грошы. Чакаць павышэньня аплаты працаднёў грашыма таксама няма надзеі, бо ёсьць ужо некаторыя адзнакі, што з агульных грашовых сяродкаў будуць значна павялічаныя працэнтныя адлічэньні ў непадзельны фонд калгасаў. Усё гэта разам зводзіцца да таго, каб ператварыць калгасы ў саўгасы, а калгаснае сялянства ў батракоў.

В. Будзімер

Пляны Доўбара-Мусьніцкага

Тымчасам Доўбар-Мусьніцкі зактывізаваў сваю дзейнасьць, каб, з аднаго боку, акупаваць як найбольшую прастору Беларусі, а з другога, каб навязаць лучнасьць з Радай Рэгенцыйнай у Варшаве, думаючы што ўдасца Беларусь далучыць да Польшчы. 6 лютага ён тэлеграфаваў да ген. Гофмана ў Берасьце, што «польскі корпус часова заняў трыкутнік Рагачоў — Жлобін — Бабруйск з цьвярдыняй» і просіць прапусьціць «нашу дэлегацыю ў Варшаву, каб паразумецца з Радай Рэгенцыйнай» (Гросфэльд, 89). Таго-ж самага дня (6 лют.) ён выслаў ліст да барона Дангля ў Менск, каб ён ад імені Начполя падрыхтаваў акупацыю Менску пры дапамозе эсаула зь «дзікой дывізіі» Ікаева, былшага падуладнага ген. Карнілава, зазначаючы, што Немцы ідуць таксама на Менск, а 11 лютага была высланая ад Корпусу іншая дэлегацыя ў Варшаву. Складалася яна з 5 асобаў, да якіх між іншымі належалі палк. Масьціцкі, сябры Начполя Бісьпінга, бел. абш. ды В. Ваньковіча, намесьніка старшыні Рады Польскай Менскай Зямлі. Да дэлегацыі былі прыдзеленыя 2 эскадроны кавалерыі з 2 кулямётамі. Яна мела сілай прабіцца праз фронт і за ўсякую цану навязаць лучнасьць з Радай Рэгенцыйнай. Аднак яна да Варшавы не дайшла. Частка яе зьгінула ў баёх з бальшавіцкімі аддзеламі ды сялянскай самаабаронай, рэшта была арыштаваная мясцовымі беларускімі ўладамі.

Да Варшавы дайшла, пры дапамозе ген. Гофмана, першая дэлегацыя, у што мала было веры ў Доўбара. Рада Рэгенцыйная давала ёй наступныя інструкцыі:

> «Ваш праект пашырэньня сучаснай ваеннай акупацыі на ўсход на далейшыя беларускія землі з мэтай вызваленьня краіны ад бальшавіцкіх уплываў і абароны мясцовага насельніцтва, ня можа сустрэць нашага нэгатыўнага настаўленьня. Ад камандаваньня таго войска залежыць, якімі спосабамі дасягнуць гэтую мэту. Думаем, што трэба ўсімі спосабамі супрацьдзеіць дэструкцыйнай бальшавіцкай прапагандзе ў радох польскага войска, што галоўнай справай ёсьць утрыманьне ў войску дысцыпліны, а найбольшым няшчасьцем было-б, калі-б войска скапітулявала перад бальшавікамі».
>
> 13 лютага 1918 г.
>
> («Газэта Польска», Масква, 1. 3. 1917).

Як бачым, Рада Рэгенцыйная не дала ніякіх надзеяў, ніякіх абяцаньняў, а толькі высказала некаторыя «добрыя рады», ведамыя добра кажнаму чалавеку небальшавіцкіх перакананьняў. Гэткі ляканічны адказ Рады быў выражэньнем агульна-польскага абурэньня ў тым часе з прычыны пераданьня Немцамі Украіне Холмшчыны (9 лютага 1918).

Вяртаючыся назад, дэлегацыя наведала зноў Гофмана ў Берасьці, які паведамляў тэлеграфічна Доўбара, што высылае Рамоцкага зь нямецкімі прапановамі супрацоўніцтва. Рамоцкі 19 лют. 1918 быў прывезены нямецкім самалётам у Бабруйск ды прывёз адказ Рады Рэгенцыйнай ды 8 пунктаў нямецкіх прапановаў. Сярод іх найважнейшымі былі 5 першых: 1. супольныя ваенныя апэрацыі ў кірунку Менску, каб як найхутчэй вызваліць гэты горад ад бальшавікоў; 2. як толькі наступіць сутык нямецкіх і польскіх войскаў справа падпарадкаваньня Корпусу нямецкаму камандаваньню будзе дасягнута пры дапамозе паразумленьня абедзьвюх старон; 3. Немцы згаджаюцца даць грашовую дапамогу Корпусу; 4. Корпус павінен здабыць якнайбольш чыгуначнага тавару, жывёлы, корму; 5. паварот ці лепш кажучы пераезд Корпусу ў Польшчу ўважаецца за немагчымы (Багінскі, 267).

Доўбар-Мусьніцкі ўсе гэтыя прапановы прыняў і выслаў радыёвую тэлеграму да Гофмана, што гатовы ўдзельнічаць у супольнай нарадзе дзеля ўдакладненьня многіх пытаньняў. Выклікала гэта нездаваленьне эндэцкага табару з «Начэльнай Рады Польскіх Сіл Збройных» у Кіеве, якая ўтрымоўвала блізкі кантакт з францускай і ангельскай місіямі. Прыехаўшая зь Кіева польская дэлегацыя пад кіраўніцтвам Зьдзяхоўскага аднак ня мела ўплыву на Доўбара, а Рачкевіч да яго таксама далучыўся.

Нямецкая афэнзыва і БНР

Тымчасам нямецкая афэнзыва, пачатая 19 лютага 1918 г., выклікала нябывалую паніку сярод савецкіх войскаў. 25 лютага Немцы занялі Менск. Коратка перад гэтым, як ведама, (19 лютага 1918) вызваліўшыся з бальшавіцкага зьняволеньня, сябры Беларускай Вайсковай Рады Мамонька, Езавітаў і Захарка зарганізавалі беларускую самаабарону ў Менску і абсадзілі галоўныя адміністрацыйныя будынкі гораду і занялі сам горад. Аб гэтым старшыня саўнаркому Заходняй вобласьці Ляндэр успамінаў у наступных словах:

> «У горадзе пачаўся рух «Беларусаў», якія рыхтавалі выступленьне супраць нас. На вуліцах пачаліся дробныя сутычкі, чулася страляніна. Калі т. Пятроў, камандант савету, увечары выводзіў мяне з савету праз чорны ход, з параднага ўжо ўварваліся ўзброеныя банды, якія шукалі мяне й таварышоў».
>
> («Вперед», Менск 1933, № І).

Выданая была таксама І. Устаўная Грамата да Народаў Беларусі (21 лютага 1918) і створаны ўрад БНР у наступным складзе: Я. Варонка, старшыня Народнага Сакратарыяту і кіраўнік замежных справаў, І. Макрэяў — нутраныя справы, А. Смоліч — асьвета, Э. Бялевіч — судаўніцтва, др. І. Серада — народная гаспадарка, інж. В. Рэдзька — камунікацыя, П. Бадунова — сацыяльная апека, П. Злобін — справы расейскай мяншыні, Карач — пошта й тэлеграф, П. Крэчэўскі — дзяржаўная кантроля, Т. Грыб — земляробства, К. Езавітаў вайсковыя справы, Белкінд — фінансы, Гутман — справы жыдоўскай мяншыні і Л. Заяц — дзяржаўны сакратар. Беларуская Народная Рэспубліка сталася рэчаіснасьцю. У маланкавым тэмпе тварыўся І. Беларускі полк пяхоты пад камандаваньнем Радкевіча і народная міліцыя — Ф. Ждановіча.

Такім чынам Немцы, увайшоўшы ў Менск, знайшлі там не ўладу Доўбара-Мусьніцкага, як гэтага спадзяваліся згодна з ранейшай дагаворанасьцю, але беларускую дзяржаўную ўладу. Урад БНР, навязаўшы сувязь зь нямецкім камандаваньнем 22 лютага 1918 году, у першую чаргу прасіў ачысьціць Менск ад аддзелаў Доўбар-Мусьніцкага. Нямецкае камандаваньне зразумела сутнасьць беларускага самавызначэньня й прыхільна аднеслася да жаданьняў ураду БНР. Таму немалое было зьдзіўленьне дэлегацыі Доўбара, прыбыўшай таго-ж самага дня (22 лютага 1918) з Бабруйска пад кіраўн. палк. Тупальскага, сябры Начполя, дзеля падпісаньня прэлімінарнай умовы зь Немцамі аб акупацыі Беларусі, калі прышлося падпісаць згоду на эвакуацыю «польскіх» аддзелаў зь Менску да 27 лютага 1918 г. (Круткі шкіц до гісторыі І Корпусу Польскего, II, 42, зал. 89).

Умова Доўбара-Мусьніцкага зь Немцамі

25 лютага 1918 у Бабруйск выязджала нямецкая дэлегацыя з маёрам фон Вульфанам і 200 жаўнераў эскорты і там 26 лютага падпісала з Доўбарам, Рачкевічам і Тупальскім умову аб супрацоўніцтве. Зьмест гэтай умовы перакрэсьліваў польскія пляны стварэньня «польскай рэспублікі» на беларускіх землях. Дзеля гістарычнай важнасьці гэтага дакуманту, падаю некаторыя яго часткі:

Галасы нізоў

«Літаратура і Мастацтва» ў № 17 за 26 лютага сёлета ў артыкуле «Клопаты аб росквіце роднай культуры» падсумавала выказваньні многіх чытачоў аб часта парушаных апошнім часам на ейных бачынах пытаньнях ігнараваньня й сабатаваньня найэлемэнтарнейшых зьяваў беларускае культуры ды аб сыстэматычнай русыфікацыі школьніцтва й выцісканьня беларускае мовы із школьнага й грамадзкага жыцьця. Артыкул гэты газэта зьмясьціла ў рубрыцы «Агляд пісьмаў чытачоў».

На пачатку артыкулу гаворыцца: «На старонках нашай газэты неаднаразова выказваліся ўжо слушныя крытычныя заўвагі ў адрас Міністэрства асьветы БССР аб тым, што школы рэспублікі чакаюць добраякасных падручнікаў і мэтадычных дапаможнікаў па роднай мове і літаратуры, што дрэнна ўкамплектаваныя школьныя бібліятэкі, што не ўва ўсіх раёнах належным чынам выконваецца пастанова ЦК КПБ «Аб становішчы і мерах паляпшэньня выкладаньня беларускай і рускай моваў і літаратуры ў школах рэспублікі».

Пасьля гэтага ў артыкуле цытуецца прысланае ў рэдакцыю пісьмо міністра асьветы БССР Ільюшына, у якім ён, між іншым, піша:

«Вывучэньню роднай мовы ў школах і пэдагагічных навучальных установах удзяляецца вялікая ўвага. Для пачатковай і сярэдняй школы, сярэдніх і вышейшых пэдагагічных навучальных установаў Міністэрства асьветы БССР складзены праграмы, выдадзены падручнікі па мове і літаратуры, мэтадычныя дапаможнікі, зборнікі практыкаваньняў. Школьныя падручнікі па ўсіх іншых дысцыплінах таксама выдадзены ў беларускай мове ў дастатковай колькасьці. Школьныя бібліятэкі ў васноўным укамплектаваны праграмнымі творамі беларускай літаратуры.

Міністэрства асьветы правяло ў 1957/58 навучальным годзе шэраг мерапрыемстваў, накіраваных на паляпшэньне выкладаньня беларускай і рускай моваў, ліквідацыю недахопаў, якія маюцца ў гэтай справе. Ад настаўнікаў беларускіх школ срога патрабуецца весьці выкладаньне ўсіх прадметаў, за выключэньнем рускай мовы і літаратуры, на беларускай мове. Кіруючым работнікам народнай асьветы прапанавана ўлічваць пры камплектаваньні беларускіх школ настаўнікамі веданьне імі беларускай мовы.

На факультэтах пачатковай школы, адкрытых у 1957 г., выкладаньне амаль усіх дысцыплін вядзецца на беларускай мове. На іншых факультэтах пэдагагічных інстытутаў толькі асобныя дысцыпліны выкладаюцца на беларускай мове. Выкладчыкам, што вядуць выкладаньне на рускай мове, вызначаны час для падрыхтоўкі да выкладаньня на беларускай мове.

Дакумэнтацыя ў школах і пэдагагічных навучальных установах вядзецца як правіла на беларускай мове».

Рэдакцыя «Лтаратуры і Мастацтва» ўсё-ж была змушаная зрабіць наступнае асьветчаньне:

«Міністэрства асьветы БССР, бяспрэчна, многае ўжо зрабіла і робіць, каб выправіць некаторыя ненармальныя зьявы ў школьнай справе, але адказ т. Ільюшына не паказвае ў поўнай меры запраўднага становішча з выкладаньнем беларускай мовы і літаратуры ў школах і пэдагагічных ВНУ рэспублікі».

У довад таго, што «адказ т. Ільюшына не паказвае ў поўнай меры запраўднага становішча з выкладаньнем беларускай мовы і літаратуры ў школах і пэдагагічных ВНУ рэспублікі», Рэдакцыя прыводзіць цэлы рад выказваньняў паасобных настаўнікаў і наагул чытачоў, якія малююць узапраўды жахлівы абраз.

Гэтак дырэктар Капцёўскай сярэдняй школы І. Здановіч «адзначае, што міністэрства асьветы БССР кажны год скарачае колькасьць гадзін на вывучэньне роднай мовы». Гэты факт пацьвярджаюць і настаўніцы Н. Эпштэйн зь Менску, А. Міраненка з Холмецкай сярэдняй школы Рэчыцкага раёну й інш.

Далей чытаем: «Чытачы пішуць таксама пра дрэннае ўкамплектаваньне школьных бібліятэк праграмнымі творамі ўвогуле і асабліва па беларускай літаратуры. Настаўнік У. Васілец (Пагоская сярэдняя школа Старобінскага раёну) піша, што ў школьнай бібліятэцы з праграмных твораў па беларускай літаратуры ёсьць толькі адна кніга К. Чорнага і тры эгзэмпляры трылёгіі Я. Коласа «На ростанях» у перакладзе на расейскую мову.» Газэта сьцьвярджае, што «такое становішча ня толькі ў Пагоскай школе, але і ў многіх іншых школьных бібліятэках».

Газэта жаліцца: Беларускія «навучальныя ўстановы рыхтуюць для рэспублікі кадры работнікаў культуры, нажаль, сваім выхаванцам яны яшчэ недастаткова прывіваюць любоў да роднай культуры, мала даюць ведаў у галіне мовы, літаратуры і мастацтва беларускага народу, яго мінулага і сучаснага».

«Многія чытачы робяць заўвагі аб рэпэртуары гурткоў мастацкай самадзейнасьці, дзе вельмі мала твораў беларускіх пісьменьнікаў. І гэта ў той час, калі нашыя гледачы праяўляюць жывую цікавасьць да твораў на беларускай мове», — абураецца газэта.

Вышэй успомненая настаўніца Міраненка на гэтую тэму піша: **«Наш народ любіць родную мову. Мне часта прыходзіцца выступаць перад насельніцтвам із школьнай самадзейнасьцю, і гледачы заўсёды просяць, каб мы выконвалі нумары на беларускай мове».**

Свае разважаньні газэта канчае наступным падагульненьнем: **«Чытачы праяўляюць клопаты аб далейшым росквіце беларускай нацыянальнай культуры, робяць слушныя заўвагі, выказваюць свае пажаданьні».**

Надрукаваны ў «Літаратуры і Мастацтве» артыкул «Клопаты аб росквіце роднай культуры», як і цэлы рад выказваньняў чытачоў, прыведзеных у гэтым артыкуле, а таксама надрукаваных у папярэдніх нумарох газэты, паказваюць, што справай роднае культуры й мовы, ейнай абаронай перад шалёнай русыфікацыяй жыва займаюцца інтэлігенцкія нізы ў БССР — галоўна настаўнікі й студэнты. Затое беларускія культурныя вярхі — розныя ляўрэаты ды «заслужаныя» або «народныя» паэты, пісьменьнікі, артыстыя й іншыя дзеячы культуры аж захлынаюцца ад крыклівых пахвалаў партыі і ўраду за іхныя «вялізарныя клопаты над разьвіцьцём беларускай культуры».

Гэтак, калі адны прадалі сваё нацыянальнае сумленьне й гонар за бліскучыя ордэны, й вялікія ўзнагароды ды шумныя тытулы, іншыя шчыра клапоцяцца за лёс роднае культуры, за нацыянальнае існаваньне беларускага народу. Гэтых апошніх бальшыня, яны беспасярэдна зьвязаныя з масамі і, як ужо пісалася ў «Бацькаўшчыне», іхны голас ёсьць голасам масаў. За імі астаецца будучыня!

Ст. Кр-на

Гэтак званыя савецкія выбары

I. АПОШНІ АКТ КАМЭДЫІ.

«За чатыры дні мільёны працоўных нашай краіны прыдуць на выбарчыя пункты, каб выканаць свой грамадзкі абавязак . . .»

Зьвернем увагу на гэты сказ з перадавіцы «Праўды». У краінах праўдзівай дэмакратыі падчас выбараў грамадзяне выкарыстоўваюць сваё права, у Савецкім-жа Саюзе — краіне гэтак званай «перадавой» дэмакратыі — «выконваюць абавязак». Вось тут газэта «Праўда» праз нейкую памылку ці недагляд прыпадкова сказала праўду. 16-га сакавіка грамадзяне Савецкага Саюзу ня выбіралі, бо ня мелі выбару, а толькі галасавалі за накінутых ім партыяй людзей. «Выконвалі абавязак», бо галасаваць мусілі, хаця ня мелі выбару. І вось у нядзелю мільёны працоўных пад гукі аркестраў — а дзе няма аркестраў — пад рыпеньне гармонікаў, з чырвонымі палотнішчамі, калёнамі машыравалі на выбарчыя пункты выконваць абавязак . . . Гэта быў апошні акт камэдыі. Гэтым скончыўся гэтак званы «ўдзел» савецкага грамадзтва ў «кіраваньні краінай». Вызначаныя й праверaныя партыяй людзі будуць раз або два разы ў год езьдзіць у Маскву, «бурнымі воплескамі» «аднадушна» прымаць усе пастановы ЦК, і гэта будзе называцца, «парлямантам».

Мы сказалі, што ў нядзелю адбыўся апошні акт камэдыі. Выбарчая камэдыя ўжо цягнецца некалькі месяцаў. Як ведаем з савецкай прапаганды, ува ўсім Савецкім Саюзе працавала двухмільённая армія агітатараў, сьпісаны тысячы тонаў паперы, страчана нязьлічоная колькасьць працадзён. Інакш кажучы, выбарчая акцыя каштавала мільёны рублёў.

Паўстае пытаньне: нашто была гэтая ўся мітусьня, калі й загадзя перад выбарамі ведама ўсё: колькі працэнтаў выбаршчыкаў будзе галасаваць і хто будзе вызначаны дэпутатам Вярхоўнага Савету, а хто — Савету Нацыянальнасьцяў?

Адказ на гэтае пытаньне можа быць адзін: у гэтым шаленстве ёсьць мэтад. Мэтад выпрабаваны сарагадовай бальшавіцкай уладай: абдурвай, ілжы і ўладай. Старажытныя Рымляне прыдумалі лёзунг divide et impera, бальшавікі да гэтага, не апавяшчаючы, дачапілі «абдурвай і ўладай».

У гэтай перадвыбарчай мітусьні маскоўскія верхаводы думаюць ашукаць сваё грамадзтва і ўвесь сьвет ілюзіямі нейкай «дэмакратычнасьці». Аднак у другой палавіне дваццатага стагодзьдзя людзі ўжо дастаткова разьбіраюцца ў значэньні слова «дэмакратыя» і абдурыць іх ня ўдасца.

Таму кажны глядзіць на бальшавіцкую перадвыбарчую мітусьню, як на вельмі дрэнную камэдыю, апошні акт якой адбыўся 16-га сакавіка.

II. ЭПІЛЁГ КАМЭДЫІ

З выбарамі ў Вярхоўны Савет СССР усё сталася так, як мы загадзя прадугледжвалі.

16-га сакавіка галасавала 99,97 працэнтаў выбаршчыкаў, і за г. зв. «блёк камуністых і беспартыйных» было пададзена 99,97 працэнтаў галасоў.

Месяц таму, прадбачваючы вынікі выбараў, можна было памыліцца на 1—2 сотых працэнта, але ніякім чынам не магло быць сумлеваў, хто будзе выбраны. Гэтак званая «мудрая партыя» ўсё прадбачыла, усё вырашыла, усё зарганізавала, а таму і гэтак званыя «выба-

(Заканчэньне на 11-ай бачыне)

Дзьве гутаркі з праф. Ант. Адамовічам

(Заканчэньне з 9-ай бачыны)

Рэспублікі меўся зацьвердзіць Устаноўчы Сойм Беларусі, склiканы на дэмакратычных асновах.

Пытаньне: Якія галоўныя мамэнты вызначыла Другая Ўстаўная Грамата?

Адказ: Перш за ўсё Выканаўчы Камітэт Першага Ўсебеларускага Кангрэсу пастанавіў: «Беларусь у межах расьсяленьня і лічбовай перавагі беларускага народу аб'вяшчаецца Народнай Рэспублікай».

Пытаньне: Які-ж нутраны лад меўся быць у гэтай дзяржаве?

Адказ: Вось якраз гэты лад і вызначыўся ў наступных сямёх пунктах Другой Устаўной Граматы.

У межах Беларускай Народнай Рэспублікі абвяшчалася свабода слова, друку, сходаў, забастовак, аб'еднаньняў; бязумоўная свабода сумленьня, недатыкальнасьць асобы і памешканьня — якраз усё тое, чаго не дала на практыцы **савецкая канстытуцыя.**

Пытаньне: Ці гаварылася ў Другой Устаўной Грамаце пра іншыя нацыянальнасьці, якія жылі на беларускіх землях?

Адказ: Гаварылася. Гэтаму пытаньню была таксама адведзеная належная ўвага. Вось як было разьвязанае нацыянальнае пытаньне ў Беларусі ў 1918 годзе: «У межах Беларускай Народнай Рэспублікі, (запісана ў 6-ым парагрaфе Другой Устаўной Граматы) усе народы маюць права на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію; абвяшчаецца роўнае права ўсіх моваў народаў Беларусі».

Між іншага, апошняе палажэньне што да моваў было перанятае і Беларускай **Савецкай** Рэспублікай, хоць і не адразу. У 20-х гадох у БССР былі чатыры афіцыяльныя мовы: беларуская, жыдоўская, расейская і польская.

Пытаньне: Яшчэ адно пытаньне: ці Другая Ўстаўная Грамата гаварыла штонебудзь пра работнікаў?

Адказ: Бязумоўна. Восьмы параграф Граматы гучыць гэтак: «У межах Беларускай Народнай Рэспублікі ўстанаўляецца найбольшы васьмігадзінны рабочы дзень».

Пытаньне: А сялянскае пытаньне?

Адказ: Таксама было разьвязанае. У 7-ым параграфе Граматы гаворыцца: «Зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць».

Пытаньне: Скажэце, калі ласка, як паставіліся бальшавікі да гэтага выяўленьня волі беларускага народу?

Адказ: Выключна варожа. З усяго, што здарылася пасьля, выразна відаць, што да такое пастаноўкі нацыянальнага пытаньня на Беларусі яны зусім ня былі гатовыя. Яны ня мелі ніякіх намераў паважна браць на ўвагу інтарэсы беларускага народу. Аб гэтым сьветчаць факты.

Ведама, прыкладам, (і гэта не хавае і савецкая гісторыя, што гэта **бальшавікі** разагналі Першы Ўсебеларускі Кангрэс у канцы 1917-га году, які аднак здолеў абвесьціць Беларусь Рэспублікай.

Далей. У лютым 1918-га году Выканаўчы Камітэт Усебеларускага Кангрэсу абвесьціў сябе часовай уладай на Беларусі. Бальшавікі-ж у гэтым часе здабыліся толькі на гэтак званы «Беларускі нацыянальны камісарыят». Заданьне гэтага «Камісарыяту» зводзілася да «задаваленьня праз органы Савецкай улады культурна-асьветных патрэбаў беларускае нацыянальнасьці». Пра самавызначэньне-ж беларускага народу з царскае імпэрыі, ягоныя нацыянальныя правы, пра патрэбы беларускае дзяржавы тады яшчэ бальшавікі не казалі ані слова.

Урэшце незалежнасьць Беларускае Савецкае Рэспублікі, як найвышэйшая форма задавальненьня вымогаў беларускай нацыі, была абвешчаная бальшавікамі куды пазьней — у Смаленску 1-га студзеня 1919 году.

Пэўна-ж, яны спачатку мусілі лічыцца з жаданьнямі нашага народу. Аднак, пачуўшыся на сілах, перахапілі ідэю незалежнасьці ды, прыкрываючыся незалежніцкай тэрміналёгіяй, здушылі права нашага народу жыць свабодна ў згодзе з **праўдзівымі** дэмакратычнымі прынцыпамі, якія абвесьціла Другая Ўстаўная Грамата 9-га сакавіка 1918-га году.

---

1. Корпус польскі, — гаворыцца ў дакуманце, — ёсьць войскам нэўтральным, якому дзеля пастою і выжыўленьня, а таксама і ў мэтах абароны ад нападаў з боку бальшавікоў вызначана прастора між Дняпром ад Магілёва аж да вусьця Беразіны, і чыгункай Слуцак—Асіповічы—Лапічы—Гарадзінец. Спосаб адміністрацыі на гэтай прасторы будзе ў хуткім часе ўстаноўлены. Да гэтага часу адміністрацыя астаецца ў руках польскага Корпусу.
2. Польскі Корпус уступае ў ваеннае змаганьне толькі ў выпадку, калі на вызначанай прасторы будзе заатакованы. Нямецкаму камандаваньню падлягае тады, калі нямецкія войскі прымуць удзел у вадпоры нападу . . .

Пераход нямецкіх войскаў праз названую прастору ёсьць дазволены ў кажнай хвіліне; Корпус польскі забавязаны, у меру магчымасьці, толькі ў межах сваёй прасторы — выжыўляць ваюючыя нямецкія войскі, за што павінна наступіць кампансата ў натуральях або у форме пашырэньня акупацыйнай прасторы . . .

3. Польскія войскі павінны пакінуць Менск 27. II. 1918 да 6-й гадзіны вечара. Да гэтай хвіліны ўсе склады і запасы павінны быць перададзеныя Немцам. Собскасьць польскага Корпусу будзе ўстаноўлена мяшанай камісіяй, 2-х прадстаўнікоў з кажнага боку пад нямецкім кіраўніцтвам.
4. Польскі Корпус мае забясьпечыць чыгунку, якую Немцы будуць ужываць ад Талькі да Жлобіна, а таксама чыгунку на Слуцак ды чыгунку цераз Лапічы на Гарадзінец, уключна із усімі складамі; нямецкія войскі забясьпечаць чыгунку ад Талькі да Менску. Прастора на захад ці на поўнач ад чыгункі Слуцак—Лапічы—Гарадзенец ня можа быць выкарыстана для выжыўленьня Корпусам польскім, а гэты апошні павінен забясьпечыць магазыны, склады і г. д., што знаходзяцца на ўсход і поўнач ад чыгункі . . .
5. Польскі Корпус займае адпаведнымі сіламі чыгуначны вузел Жлобін і пры дапамозе збройнай сілы не дазволіць на вываз запасаў ці то чыгункай, ці то на вазох на поўдзень, усход і поўнач; высылае рухомы абоз з запасамі ў Менск. Гэта сама адносіцца да Магілёва, які мае быць хутка заняты. Калі гэта наступіць, то польскае войска неадкладна павінна ў паразумленьні зь Нямецкай Галоўнай Кватэрай у Менску заступіць і звольніць нямецкае войска.
6. Усе склады, запасы ў Жлобіне й аколіцы, а таксама на чыгунцы да Воршы ёсьць нямецкай уласнасьцяй навет у выпадку здабыцьця іх або рэгістрацыі польскім войскам. За гэта Немцы часткавым адступленьнем запасаў дадуць адшкадаваньне польскаму Корпусу. З свайго боку Корпус за гэта будзе пачувацца да абавязку пераняцьця складаў і выстаўленьня старожы дзеля забясьпечаньня іх ад зьнішчэньня й рабаваньня бальшавікамі і насельніцтвам. Зарэгістраваны зьмест складаў павінен быць якнайхутчэй перасланы ў Галоўную Кватэру ў Менску . . .
7. Паўночную граніцу прасторы, названай у п. 1 утварае лінія Магілёў—Малыя Бялевічы—Маневічы—Якрычы—Гарадзенец (канцавы пункт чыгункі з Лапічаў); паўдзённую граніцу ўтварае лінія ад вусьця Бярэзіны ў Дняпро—Шацілка—Любань (над Арэсай) —Саковічы—Старолін—Вісна—Семяжэва. Граніцу паўночную і ўсходнюю творыць: шаса Семяжава—Слуцак (уключна), пасьля чыгунка Слуцак—Асіпавічы—Лапічы—Гарадзенец.
8. Пад назовам польскага Корпусу трэба разумець І-шы Корпус і ўсе тыя корпусы, якія стануць пад каманду Начальніка І-га польскага Корпусу.

Як бачым з тэксту гэтай умовы галоўнай мэтай нямецкага камандаваньня ў дачыненьні да корпусу Доўбар-Мусьніцкага было жаданьне зьлюзаваньня нямецкіх сілаў, дастава аправізацыйных запасаў і іх зьбіраньне з насельніцтва ды ўрэшце забясьпячэньне перад нападамі бальшавікоў.

Надзеі Палякаў

Хоць ясна нічога няма сказанага ўва ўмове адносна нутранага адміністраваньня ў межах занятай тэрыторыі (гэта справа пакінена на пазьнейшае ўпарадкаваньне), то аднак давалася аўтанамічнае становішча для Корпусу на прасторы амаль роўнай сяньняшняй Бабруйскай акрузе з Быхаўскім і Жлобінскім паветамі суседніх акругаў. Апрача гэтага, у ўмове ідзе гутарка, што Корпус можа атрымаць, як кампэнсату за апрaвізацыйную службу Немцам, дадатковую тэрыторыю, а 8 п. прадбачае навет павялічэньне «польскіх» збройных сілаў у будучыні. Гэтыя ўсе сугэстыі стварaлі ў штабе Доўбара надзею, што ўдасца ў будучыні пераняць усю Беларусь і Украіну і далучыць да Польшчы. Сьветчыць аб гэтым ліст др. Залускі (эндэка), высланы 27 лютага 1918 г. (назаўтра пасьля падпісаньня ўмовы) ў Варшаву, у якім гаворыцца, што галоўнай мэтай падпісаньня ўмовы зь Немцамі ёсьць пэрспэктыва далучэньня беларускіх і ўкраінскіх земляў у будучую польскую дзяржаву (Гросфэльд, 95). Сам Доўбар (Мое вспомненя, 243) апавядае, што ў часе перамоваў з маёрам Вульфанам у Бабруйску прапанаваў, каб кайзэр абвесьціў «злучэньне ўсіх польскіх правінцыяў і стаўся польскім каралём, будучы адначасна каралём Прускім і нямецкім імпэратарам».

Ведама, гэткая прапанова мела за сваё заданьне здабыць большую прыхільнасьць нямецкага камандаваньня. Галоўныя намеры штабу Доўбара й Начполю выявіліся ў вадумыснай дэлегацыі да Рады Рэгенцыйнай, высланай у канцы лютага 1918 г. у складзе верхаводаў польскай палітыкі на Беларусі: Рачкевіча, Тупальскага, Малевіча і Шабэкі. Дэлегацыя гэтая, прыбыўшы ў Варшаву на пачатку сакавіка 1918 г., прызнала Раду Рэгенцыйную за найвышэйшую сваю ўладу, ставячы ў залежнасьць ад яе ўсе польскія арганізацыі і войска на Беларусі і Украіне («Эхо польске» 4. IV. 1918). Штаб Доўбара думаў, што гэтым спосабам узалежніць Беларусь і Украіну, а перш за ўсё ўжо акупаваныя беларускія землі, ад цэнтральнай і легальнай польскай улады.

Рада Рэгенцыйная, «пераняўшы» «ўладу» над «польскім» войскам на Беларусі й Украіне (4 сакавіка 1918), 6 сакавіка выставіла дакумант, зацьвярджаючы ўмову Доўбара зь Немцамі з 23 лютага, а таксама вызначаючы яго начальнікам І-га Корпусу (Багінскі, 305).

Супрацьдзеяньне БНР

Маючы быццам апору ў Радзе Рэгенцыйнай, штаб Мусьніцкага стаў у прысьпешаным тэмпе тварыць на акупаваных беларускіх землях «Даўборыю» — польскую рэспубліку: арганізаваць польскія школы, польскую адміністрацыю ды ліквідаваць зямельны парадак, паўсталы ў часе рэвалюцыйных пераменаў. Усё гэта выклікала абурэньне ня толькі беларускага насельніцтва, але зьнеахвочвала і самых жаўнераў Корпусу. Не малую ролю ў гэтым адыграла дзейнасьць БНР, якая цераз сваю прэсу, улёткі, устаўныя граматы ды мясцовую адміністрацыю заклікала насельніцтва гуртавацца вакол сваёй улады, Беларускай Народнай Рэспублікі, якая гарантуе (II устаўная грамата) поўную дэмакратычную свабоду ўсім грамадзя-

Польская журналістка аб долі Беларусаў пад Польшчай

Ад Рэдакцыі. У мінулым годзе польская журналістка Галіна Астроўская зьмясціла ў варшаўскім часапісе «Пшыязьнь» рэпартаж пад загалоўкам «Сярод польскіх Беларусаў». Мы зьмяшчаем гэтта некалькі ўрыўкаў рэпартажу, якія найбольш яскрава паказваюць, у якіх умовах жывуць нашыя суродзічы пад Польшчай.

✲

— Адчыняць!

Уся хата дрыжыць. Чаго яны хочаць? Аб што ім ідзе? Госпадзі памілуй!

Стары Сакоўскі загадвае супакоіцца сваім хатнім, разбуджаным спрасонку. Стукат ня перастае.

— Адчыняць, кацапы! У Расею! Вон! Закончылася вашае панаваньне!

Пайшлі. Сакоўскі аддыхае з палёгкай. Заўтра на дзьвярох знойдзе ананімную пагрозу. Такую самую, якую атрымала ўжо столькі іншых ягоных суседзяў Беларусаў.

...Прэзыдыюм ПРН (Павятовая Народная Рада) ў Семятычах паступова запаўняецца людзьмі й дымам. Пад сьцяной групуюцца нейкія маладыя падозраныя тыпы. Падаюць прозьвішчы кандыдатаў польскага й беларускага паходжаньня. І раптам у залі выкрык: «Як доўга будуць яшчэ кацапы кандыдаваць на пасаду? Расправіцца з гэтым!» Сярод тыпаў спад сьцяны ўзрух, выкрыкі, апрабаты. Ганна Баравік зь Мілейчыц хоча ўзяць голас, але тыпы не дазваляюць: «Досыць, кацапка, сядай!»

Ганна Сацюк, дрыжучы, ізь сьлязамі ў голасе, кажа: «Мы таксама, а можа й больш, перацярпелі за сталінізму. Санацыя не давала жыць. Пасьля 1939 году ў часе пачаткаў савецкай улады таксама ня было найлепш. Пасьля акупацыя — мы цярпелі ня менш за жыхарства польскага паходжаньня. Цяпер ізноў. Няўжо-ж гэта ніколі ня скончыцца? Ці-ж ня маем права да гэтае зямлі? Ці-ж мы не пралівалі за яе кроў разам з Палякамі ў партызанах, у Бярозе Картускай, на сталінскай Варкуце?»

На залі ўзрух. Тыпы спад сьцяны застаюцца аднак няўступнымі. Дык праз хвіліну крыкі дызапрабаты заглушаюць канцовыя словы прамаўляючай: «Калі кацапка, дык ідзі ў свой рай...»

І выбаршчыкі беларускага паходжаньня пакінулі залю.

✲

Пасьля правядзеньня шматлікіх гутарак зь людзьмі із самых розных асяродзьдзяў, прафэсіяў, адукацыі насоўваецца няўхільна адзін вывад: антыбеларускія эксцэсы наагул вязаліся з антысавецкімі выступамі, інсьпіраванымі мясцовымі хуліганамі, што шукалі «дракі» за ўсякую цану. І, такім чынам, ня можа тут быць мовы аб нейкіх глыбока закарэненых нацыянальных нянавісьцях. Мае субяседнікі — жыхары беларускіх вёсак — наагул згодна цьвердзілі, што ўзаемадачыненьне з жыхарствам мясцовага паходжаньня ўкладаліся як найлепш.

У дыскусіях выплывала затое іншая, далёка важнейшая для самых Беларусаў праблема: праблема іхных гаспадарскіх і культурных умоваў і заданьні, якія адсюль паўсталі для Беларускага Грамадзка-Культурнага Таварыства.

«...Чакае нас шмат працы»

...Зь бельскага рынку праменьнямі разьбягаюцца вузкія вулічкі, забудаваныя драўлянымі, запалымі ў зямлю домікамі. Над горадам бялеюць цыбульныя купалы царкваў (у горадзе іх тры) і адзін крыж. Тры чверці жыхароў Бельску — гэта праваслаўныя беларускага паходжаньня.

...Сядзім у пакоі Прэзыдыюму Павятовай Народнай Рады: старшыня ПРН Ян Мацеюк, дырэктар мясцовага Эканамічнага тэхнікуму К. Майсеня й некалькі працаўнікоў Прэзыдыюму.

Дырэктар Майсеня рэпрэзэнтуе аддзел Беларускага Грамадзка-Культурнага Таварыства, якога ён старшынём. Як ён цьвердзіць, прэса Таварыства натыкаецца на цяжкасьці, выкліканыя, папершае, разгляданьнем з боку часткі жыхарства польскага паходжаньня справаў беларускай меншасьці, як маргінэсных («асыміляцыя меншасьці раней ці пазьней — справа няўхільная, дык па што рабіць столькі шуму»), падругое — паляжэньне сярод самых Беларусаў. «Мы, — кажа дыр. Майсеня, — лічым, што беларускі народ мае свае культурныя

(Закончаньне на 12-ай бачыне)

Прыгаство беларускай прыроды

Нарач

Беларускае Паазер'е — так завецца гэты цудоўны край сасновых лясоў і шмарагдавых вазёраў, якіх налічваюцца тут сотні. Яны нібы спаборнічаюць па прыгажосьці й памерах. Але ніводнае зь іх не пераўнаеш з Нарачч — пэрлай Паазер'я, запраўдным беларускім морам, што раськінулася на плошчы ў 8 тысяч гэктараў і мае ў даўжыню 17, а ў шырыню 14 кілямэтраў.

Чалавека, які ўпяршыню трапіў на Нарач, зьдзіўляюць ня столькі вялікія памеры возера, колькі яго своеасаблівае прыгаство. Паверхня воднай роўнядзі ўвесь час рухаецца й адлівае адценьнямі самых розных колераў. Пры сьвежым ранішнім ветрыку яна іскрыцца серабрыстымі бліскаўкамі і бялее кіненьню буруноў, днём-жа становіцца блакітнай, або сьветлашэрай, а пад вечар цямнее амаль да чорнай. Навет у ціхае сонечнае надвор'е, калі на беразе амаль не адчуваецца подыху ветру, па возеры плывуць лодкі пад ветразямі — такая вялікая водная прастора для разгулу вятроў, вельмі частых у раёнах Паазер'я. А калі з паўночнага заходу налятаюць шквалы, возера кідае на берагі вялізныя шматтонныя хвалі. Тысячагодзьдзямі яны з глухім ровам разьбіваліся аб прыбярэжныя курганы, разбуралі іх і ўносілі із сабой глебу. Вакол возера ўтварылася шырокая, да двухсот мэтраў, паласа берагавой мялізны.

Вясной возера й навакольныя лясы ажываюць. Нясецца нязмоўкная балбатня цецярукоў, шчоўканьне глушцоў, на аблоку кракаюць качкі. Восеньню на возеры спыняюцца чароды пералётных гагар, качак, лебедзяў, гусей, і тады, іх крыкі й шум крыльляў заглушаюць навет рокат прыбою.

Але якімі цудоўнымі ня былі берагі, усё-ж самым выдатным зьяўляецца само возера зь ягоным разнастайным багацьцем. Тут водзіцца 19 відаў рыб. Найбольш шматлікія — верхаводкі, акуні, шчупакі, ліны, плоткі. Штогоду здабываецца ад 200 да 300 тонаў толькі гэтай рыбы. Але найбольш цікавай і каштоўнай прамысловай рыбай зьяўляецца вугор. Гэтая цікавая рыба раней, чым трапіць у Нарач, перасякае ўвесь Атлянтычны акіян, Паўночнае й Балтыцкае моры, праплывае ўверх па Нёману, Вяльлі, Нарачанцы. За гэты час шмат лічынак вугра гіне, і толькі нешматлікія прыходзяць у возера. Каб павялічыць колькасьць гэтай каштоўнай рыбы, у Нарач былі выпушчаныя яе лічынкі, злоўленыя ў Атлянтычным акіяне. Цяпер яны вырасьлі ўжо ў невялікіх, але здаровых вугаркоў і часта сустракаюцца сярод зарасьнікаў чароту й гарлачыкаў.

Прыгожая прырода, чыстае здаровае паветра й залацістыя пляжы вабяць на Нарач шматлікіх тых, што жадаюць адпачыць. І возера з кажным годам становіцца ўсё больш ажыўленым беларускім курортам.

Вельмі шкада, што да гэтага часу на берагох працягваюцца інтэнсыўныя лесасарапрацоўкі, што можа адбіцца ня толькі на жывёльным сьвеце навакольля, але й прывесьці да абмяленьня возера, якое папаўняецца вадой за лік шматлікіх крыніц і ручаёў.

Э. Самусенка

(«Чырвоная зьмена», 9. 3. 58)

Гэтак званыя савецкія выбары

(Закончаньне з 10-ай бачыны)

ры» — як паведамляе «Праўда» — адбыліся «дружна і **арганізавана**».

«Галасую за савецкую ўладу, за камуністычную партыю, якія далі нам шчасьлівае жыцьцё... — так сказаў, як падае «Праўда», беларускі калгасьнік Грэбень.

Калі-б хтосьці запытаўся ў Грэбеня, ці ён можа галасаваць за каго-небудзь іншага, за іншую партыю, ці ён, галасуючы, мае магчымасьць выбару — праўдападобна Грэбень апынуўся-б у вельмі цяжкім палажэньні...

А калі-б мы з Грэбенем пагутарылі шчыра, пабеларуску і сам-на-сам, ды запыталіся, ці ён ужо такі шчасьлівы, атрымоўваючы паўтара кіляграма збожжа, і 6 рублёў за працадзень — праўдападобна, мы пачулі-б нешта адваротнае да таго, што ён сказаў каля выбарчай скрынкі.

Цяпер, як нас інфармуе савецкая прапаганда, адбываюцца канчальныя падлікі вынікаў галасаваньня, якія маюць быць апублікаваныя 19-га сакавіка. Зусім непатрэбная праца! Гэтыя падлікі можна было зрабіць тыдзень або месяц таму, або навет апавяшчаючы дату галасаваньня.

У нармальных дэмакратычных краінах дзень выбараў зьяўляецца вялікім перажываньнем для кандыдата: выбаршчыкі — народ капрысны; можа выбяруць, а можа і ня выбяруць. У Савецкім Саюзе кандыдат чуўся, як-бы ўжо маючы дэпутацкі мандат у кішэні. Ён быў пэўны, што яго выбяруць, бо выбаршчыкі ня мелі выбару.

Галасаваньне 16-га сакавіка мы назвалі **«апошнім актам камэдыі»**, 19-га сакавіка будзе задэманстраваны эпілёг. Далей усё пойдзе нармальным шляхам: краінай будзе кіраваць, паводля свае волі і капрысаў, партыйная верхавіна, а г. зв. «выбраныя» дэпутаты будуць «бурнымі воплескамі» прыймаць пастановы ЦК; з маскоўскага Алімпу можа скацiцца Хрушчоў, а можа Суслаў, але ў грамадзтве ніхто ня будзе пытацца, ані тлумачыцца перад ім, чаму так сталася. Гэта будзе называцца «найдэмакратычнейшай» сацыялістычнай дэмакратыяй, якая аднак з праўдзівай дэмакратыяй ня мае нічога супольнага.

Такім чынам 19-га сакавіка пачуем эпілёг выбарчай камэдыі, згаснуць ураачыстыя ілюмінацыі і крыклівыя рэклямы — застанецца штодзённая, сумная, шэрая, няпрынадная рэчаіснасьць.

Падсавецкая рэчаіснасьць...

пс

Возера Нарач пры месячным блеску

нам ды касуе прыватную ўласнасьць на маёнткі, лясы і іншыя багацьці.

Вынік гэтай акцыі быў такі, што Корпус Доўбара змалеў да 1000 жаўнераў пяхоты, 800 коньнікаў ды а аднаго плютону цяжкай артылерыі. Штаб Доўбара ў сакавіку 1918 пачаў набіраць у поўпрымусовым парадку жаўнераў на акупаванай тэрыторыі, прымаць групы расейскіх «белых» жаўнераў і ахвіцэраў ды стварыў апарат падатково-скарбова-рэквізыцыйны, паліцыю, жандармэрыю, судаўніцтва і пракуратуру (Багінскі, 300—301; Гросфэльд, 100—102).

Гэткага стану не магла цярпець Рада і Ўрад БНР, фармальна самавызначыўшыся у ІІ-й устаўной грамаце 9 сакавіка 1918 г. Немцы мусілі пагадзіцца з тым, што Беларусь не ёсьць і ня можа быць часткай Польшчы, а намеры Палякаў скіраваны на адбудову вялікай польскай дзяржавы. Таму, пад націскам БНР, Немцы не згадзіліся на пераняцьце Радай Рэгенцыйнай улады над Корпусам, а 21 сакавіка 1918 г. Доўбар мусіў падпісаць пратакол, на аснове якога 10 красавіка 1918 павінна наступіць дэмабілізацыя першай тысячы жаўнераў Корпусу. Доўбар прабаваў бараніцца, што пратакол мусіць быць зацьверджаны Радай Рэгенцыйнай, як вярхоўнай уладай, але ў тэлеграме да Доўбара Вульфан сьцьвярджаў: «цэнтральныя дзяржавы не далі ніякага права Р. Р. (Радзе Рэген.) даваць загады ў дачыненьні да арміі. Р. Р. наагул ня мела права пераймаць улады над Корпусам, бо яна ня мае ніякай вайсковай улады наагул» (Гросфэльд, 103). Адначасова Немцы зрабілі націск на Р. Р., каб ня сьмела супрацьстаўляцца нямецкаму загаду аб дэмабілізацыі. Вынік гэтага націску была тэлеграма кн. Любамірскага ад імя Р. Р. да Доўбара, каб згадзіўся на дэмабілізацыю першай тысячы, ды каб падпарадкаваўся ген. фон Бэсэлеру (Круткі шкіц до гіст. Корп. Поль., 63).

Загад аб дэмабілізацыі й разбраеньне Корпусу

Але і падпарадкаваньне Корпусу нямецкаму галоўнаму камандаваньню, а таксама нота Стэчкоўскага ад Р. Р. ды сабатаж Доўбара не паўстрымалі лёсу «польскіх» акупацыйных войскаў на Беларусі й Украіне. 10 травеня 1918 г. Р. Р. прымушаная была поўнасьцю зрачыся сваёй «улады» над Корпусам, а 21 травеня Немцы далі да падпісаньня ультыматыўную ўмову дэлегацыі Доўбара (ген. Карніцкі, палк. Шпрэглеўскі і Ляндсбэрг) наступнага зьместу:

1. «І-шы Корпус падпарадкоўваецца поўнасьцю Обэрост, які перадае яго пад камандаваньне 10-й арміі.
2. І-шы Корпус падлягае поўнай дэмабілізацыі і не бярэ ўдзелу ў тварэньні кадраў польскай збройнай сілы.
3. Р.Р. ня прызнаецца ніякіх правоў у дачыненьні да І-га польскага Корпусу. Усякія зносіны Корпусу з Р. Р. забароненыя.
4. Набор да І-га Корпусу ёсьць забаронены. Трэба неадкладна адклікаць усіх прадстаўнікоў І-га польскага Корпусу, высланых навонкі, у васабліваьці каманды ў Кіяве, Іскарасьці, Сарнах і Роўным.
5. Дэмабілізацыя І-га Корпусу павінна пачацца зараз і праводзіцца з такой хуткасьцяй, на якую дазваляюць транспартныя магчымасьці...
6. Прыналежныя да І-га Корпусу будуць дастаўлены да тых мясцоў, адкуль яны паходзяць. Уся зброя і ваенны матарыял І-га польскага Корпусу перад ад'ездам жаўнераў да хаты мае быць аддадзены за пакбітаваньнем прыймовым камандам 10 арміі...
7. Коні становяцца ўласнасьцяй нямецкага галоўнага камандаваньня, вартасьць іх будзе зьвернена І-му Корпусу польскаму і залічана на аплату рэквізыцый, праведзеных Корпусам...
8. Тэрыторыя, вызначана для Корпусу, будзе перайманна нямецкімі войскамі ў меру патрэбы. Пераправы цераз Дняпро будуць абсаджаны нямецкімі войскамі неадкладна.
9. Граніцы тэрыторыі, прызначанай для І-га польскага Корпусу будуць дапасованы да граніцаў адміністрацыйнага падзелу (паветаў). Паменшаньне тэрыторыі праводзіцца будзе загадамі 10-й арміі.
10. Забараняецца І-му польскаму Корпусу пераходзіць граніцы раёну свайго пастою і лініі дэмаркацыйнай без дазволу нямецкіх уладаў.
11. Прастора, акупаваная Корпусам, павінна быць адміністраваная паводля інструкцыяў камандаваньня 10 арміі і пад агульным нямецкім наглядам.
14. Забавязваецца Корпус заплаціць насельніцтву за ўсе запасы харчоў, зарэквіраваныя пасьля 3 сакавіка.
15. Рух, чоўны і ўсякія навігацыйныя ўладжаньні на Беразіне і Дняпры, а таксама рачная паліцыя, пераходзяць у нямецкія рукі.
16. І-шы польскі Корпус **забавязваецца ня весьці палітычнай дзейнасьці** на прыдзеленай тэрыторыі, асабліва ня прадпрымаць ніякіх **спробаў палянізацыі,** ані **не надаваць польскага характару** грамадзкім установам, як **касьцёл і школа.**
18. Няпрыняцьце, зьмена або недатрыманьне ўмоваў выкліча насільнае разбраеньне і ўзяцьце ў палон.

Падпісалі: Прадстаўнік І-га Польскага Корпусу А. Карніцкі, генэрал паручнік; прадстаўнік Галоўнага Камандуючага на Усходзе: ф. Брэдов, ген. пар. З-га Корпусу рэз.; прадстаўнік Генэрал-Губ. ген. палк. ф. Бэсэлера, ф. Віссов, кап. ген. шт.

(Багінскі, 314—315)

Мары Палякаў аб утрыманьні й расшырэньні акупацыі на Беларусі, а ў хуткай будучыні далучэньня гэтай краіны «назаўсёды» да Польшчы, разьвеяваліся, як асеньні туман. У Корпусе паўстала паніка: «усё прапала, ратуйся, хто толькі можа» (Ванькович, 138). Эндэцкія элемэнты ў Корпусе падымаюць галаву і агітуюць за збройным выступленьнем супраць Немцаў, а НОВякі Бартэль, Ліс-Куля і Матушэўскі арыштоўваюць Доўбара, быццам за зраду польскіх інтарэсаў, і пераймаюць часова ўладу. Пераканаўшыся аднак у настроях жаўнераў, далёкіх ад змаганьня зь Немцамі, мусілі і яны скапітуляваць.

І-шы Корпус у гэтым часе ў выніку праводжанага набору сярод насельніцтва налічваў 23. 661 людзей, з чаго было толькі 5.600 чалавек у лінейных аддзелах, рэшта — пераважна ахвіцэры і разбудаваная адміністрацыя. Немцы сканцэнтравалі дзеля разбраеньня Корпусу тры дывізіі пяхоты, два палкі кавалерыі і некаторую колькасьць артылерыі. Так перастаў існаваць І-шы Корпус Доўбар-Мусьніцкага, а крыху раней (11—12 травеня 1918) былі разброеныя і палоненыя польскія аддзелы на Украіне. Разам з гэтым спыненая была «польская» авантура на Беларусі якраз у мамэнце найбольш небясьпечным, у мамэнце нараджэньня беларускай дзяржаўнасьці, Беларускай Народнай Рэспублікі.

М. Волаціч

Памажыце зрабіць карысную справу!

ДА СПРАВЫ ВЫДАНЬНЯ ТВОРАЎ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Выдавецтва «Бацькаўшчына», апрача тыднёвіка пад тым-жа назовам і месячнага ілюстраванага часапісу для дзяцей «Каласкі», пачынаючы ад 1952 году выдае й кнігі лепшых твораў беларускіх паэтаў і пісьменьнікаў. За гэты час выдана 13 кніжак твораў беларускае літаратуры, а сярод іх найвялікшых нашых паэтаў Янкі Купалы й Якуба Коласа.

У мінулым годзе ў сувязі з 40-годзьдзем сьмерці Максіма Багдановіча мы пачалі на бачынах «Бацькаўшчыны» перадрукоўваць паэтычныя творы гэтага паэты, каб іх выдаць пазьней асобнай кніжкай.

Варта адцеміць, што творчасьць Багдановіча найменш ведамая й найменш даступная беларускаму й заходняму чытачу, бо на Захадзе ягоныя творы зусім ня перадрукоўваліся. А між тым, роля й значаньне Багдановіча ў нашай літаратуры ня меншае за ролю й значаньне Купалы й Коласа. У той час, калі Купала й Колас галоўным чынам парушалі ідэйныя праблемы нашага нацыянальнага адраджэньня, Багдановіч, як нязвычайна ўталентаваны майстра беларускага паэтычнага слова й паэта высокай літаратурнай культуры, стварыў артыстычныя асновы нашае адраджэнскае літаратуры й падняў яе на эўрапэйскую вышыню. Такім чынам Багдановіч, як адзін із вялікай тройкі беларускай адраджэнскай літаратуры, удала дапаўняў двух апошніх — Купалу й Коласа.

Нажаль, цяпер матар'яльнае палажэньне «Бацькаўшчыны» на столькі пагоршылася ў сувязі з ростам друкарскіх і іншых коштаў, што Выдавецтва дасюлешнім спосабам ня зможа выдаць гэтае цэннае кнігі й ейны набор, які застаецца пасьля надрукаваньня ў «Бацькаўшчыне» твораў Багдановіча, прыдзецца раськінуць. Гэта было-б недаравальнай шкодай, бо гатовы набор — гэта ўжо палавіна коштаў усяго выданьня.

Каб усё-ж такі ажыцьцявіць гэтае патрэбнае й цэннае выданьне, Выдавецтва ня мае іншага выхаду, як зьвярнуцца да шырокіх колаў нашага эміграцыйнага грамадзтва з гарачым заклікам і шчырай просьбай памагчы нам у гэтай справе. Мы ня просім ані беззваротных ахвяраў, ані ніякіх формаў дапамогі, а просім толькі зусім простай, натуральнай і бясстратнай рэчы: каб ужо цяпер кажны той, для каго беларуская нацыянальная справа ня ёсьць абыякавай, купіў наперад прынамся адзін эгзэмпляр запляванаванага выданьня.

Кніга мае быць прыгожа афармленая, у каляровай вокладцы, на добрай паперы й з партрэтам аўтара. Яна выдаецца пад рэдактарствам ведамых беларускіх літаратураведаў праф. Антона Адамовіча й др. Ст. Станкевіча; яны-ж прыгатавалі і ўводныя артыкулы для кнігі аб жыцьці й творчасьці Максіма Багдановіча. Кніга будзе абыймаць каля 200 бачынаў друку.

Кошты выданьня, апрача друкарскага набору, будуць выносіць каля 1 000 амэр. даляраў. Цана аднаго эгзэмпляра будзе выносіць 3 амэр. даляры, а ў іншых краінах іхную раўнавартасьць. Для краінаў зь ніжэйшым узроўнем жыцьця цана будзе зьніжаная ў тэй самай працэнтнай прапорцыі, як і для іншых кніжак Выдавецтва «Бацькаўшчына». Дык каб здабыць патрэбныя 1 000 даляраў на выданьне гэтае кнігі, дастаткова калі будзе закуплена наперад прыблізна 350 яе эгзэмпляраў.

Кнігу плянуецца выпусьціць у канцы чэрвеня 1958 году. Але да друкаваньня кнігі трэба прыступіць найпазьней у пачатку травеня. Таму тэрмін закупу кнігі згары ўстанаўліваецца да 15 красавіка.

Мы зьвяртаемся з гарачай просьбай да ўсіх беларускіх грамадзкіх арганізацыяў і паасобных грамадзян безадкладна прыступіць да збору грошай на набыцьцё кнігі й перасылаць іх на адрыс Адміністрацыі «Бацькаўшчыны» ў Мюнхэне, або на адрыс нашых Прадстаўніцтваў у розных краінах.

Пры гэтым Выдавецтва «Бацькаўшчына» гарантуе, што ў выпадку, калі-б аказалася недастатковая колькасьць пакупнікоў кнігі й яна дзеля гэтага ня выйшла, дык заплачаныя за яе грошы будуць зьвернутыя назад собсьнікам. Аднак, нам ня хочацца верыць, каб наша эміграцыйная грамадзкасьць да гэтага дапусьціла.

Выдавецтва «Бацькаўшчына»

САКАВІКОВЫЯ ПРЫВІТАНЬНІ

З нагоды 40-х угодкаў абвешчаньня Беларусі вольнай і незалежнай дзяржавай, Згуртаваньне Беларусаў у Канадзе горача вітае ўсе беларускія арганізацыі, установы ды наагул усю беларускую грамадзкасьць.

Мы моцна верым у канчатковую перамогу ідэялаў Акту 25 Сакавіка, і недалёка той дзень, калі наша Бацькаўшчына-Беларусь стане назаўсёды вольнай і незалежнай!

Жыве Беларуская Народная Рэспубліка!

Галоўная Ўрава ЗБК

*

Беларуская Сэкцыя Радыя «Вызваленьне» шчыра вітае ўсё беларускае грамадзтва на эміграцыі з 40-ымі ўгодкамі Абвешчаньня Незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі і жадае яму найвялікшых посьпехаў у справе якнайхутчэйшага зьдзейсьненьня нашых вялікіх нацыянальных Ідэялаў — Свабоды й Незалежнасьці Бацькаўшчыны-Беларусі!

ХОЧАШ ЗРАБІЦЬ СВАЙМУ БЛІЗКАМУ ПРЫЕМНАСЬЦЬ І АДНАЧАСНА КАРЫСЬЦЬ ДЛЯ БЕЛАРУСКАЙ СПРАВЫ, ПАДАРУЙ ЯМУ КАМПЛЕКТ КНІЖАК ВЫДАВЕЦТВА «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ»

10 год таму «Бацькаўшчына» пісала:

... Дык застаецца адно дайсьці да няхібнага перакана್ьня, што так шырака разьлітая ў масе незалежніцтва вымагае толькі, з аднаго боку, спрыяльнае вонкавае сытуацыі, а з другога — паглыбленьня і ўтрываленьня, глыбейшага й мацнейшага закараненьня ў галовах і сэрцах, у думцы й волі людзей, каб кіраваць іх напорна й нязводна шляхом змаганьня за нацыянальнае вызваленьне — да поўнае перамогі, да Другога Прыйсьця Сакавіка.

... Поўная нацыянальная незалежнасьць — наш сьвяты ідэял сяньняшняга дня — будзе, станецца жывой рэальнасьцяй Вялікага Заўтра. Зарукаю гэтаму — нашая тысячагодная гісторыя, сыгналамі — ейныя апошнія трыццаць год, гарантам — Найвышэйшая Справядлівасьць. Нашая-ж сьведамасьць і пачуцьцё, воля і дзея — хай заўсёды будуць з намі, хай бязупынна й няўхільна кіруюць нас у шчасьлівую прыстань Вялікае Будучыні Вольнае Бацькаўшчыны, — Бацькаўшчыны Незалежнай.

№ 9 (12), 25 сакавіка 1948.

Зь беларускага жыцьця

УРАЧЫСТАЕ ПАСЕДЖАНЬНЕ РАДЫ БНР У НЬЮ ЁРКУ

З нагоды прыезду ў ЗША Прэзыдэнта Рады БНР інж. М. Абрамчыка, ды з нагоды 40-ой гадавіны абвешчаньня Другой Устаўной Граматы — асноваў Канстытуцыі й Дэкляарацыі Праваў Чалавека Беларускай Народнай Рэспублікі — у Беларускім Грамадзкім Цэнтры ў Брукліне адбылося 9-га сакавіка сёлета ўрачыстае паседжаньне сяброў Рады БНР.

Старшыня амэрыканскага сэктару Рады БНР сп. К. Мярляк прывітаў Прэзыдэнта БНР, перадаючы пасьля гэтага яму слова для дакладу аб міжнародным палажэньні ды сяньняшнім стане беларускае вызвольнае справы на бацькаўшчыне і ў заходнім сьвеце.

Пасьля гэтага праф. Ант. Адамовіч расказаў пра разьвіцьцё падзеяў на Беларусі, якія прывялі да абвешчаньня асновы беларускае Канстытуцыі, ды прачытаў ейны тэкст, даючы падрабязныя й цікавыя тлумачэньні.

Я. З.

У БЕЛАРУСКІМ ІНСТЫТУЦЕ НАВУКІ Й МАСТАЦТВА

У сыботу 22 лютага сёлета ў Беларускім Інстытуце Навукі й Мастацтва ген. Ф. Кушэль прачытаў рэфэрат на тэму «Войны Жыгімонта III Вазы з Маскоўшчынай ды адваёва Смаленшчыны й Севершчыны». У першай частцы свайго рэфэрату дакладчык прадставіў палажэньне, якое вытварылася ў Маскоўшчыне, калі скончылася дынастыя Рурыкавічаў на маскоўскім пасадзе. У Маскве панавалі тады інтрыгі й змаганьне за ўладу. Цар Васіль Шуйскі зрабіў быў вайсковы хаўрус із швэдзкім каралём Каралём IX, які меўся памагчы вярнуць парадак у Маскоўшчыне. Гэты вайсковы саюз і спрычыніўся да ваеннае інтэрвэнцыі Жыгімонта III у Маскоўшчыне.

У 1609 г. Жыгімонт абступіў із сваёй арміяй, што ў вялікай бальшыні складалася зь Беларусаў, Смаленск і пасьля даўгое аблогі здабыў яго, улучаючы йзноў у Вялікае Княства Літоўскае.

Другая частка дакладу — паходы Жыгімонтавага сына Ўладыслава на Маскоўшчыну — адкладзеная была на іншую навуковую зборку БІНіМ-у.

У БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКІМ АКАДЭМІЧНЫМ ТАВАРЫСТВЕ

У Беларуска-Амэрыканскім Акадэмічным Таварыстве ў нядзелю 2 сакавіка інж. Ю. Станкевіч прачытаў рэфэрат на тэму «Выкарыстаньне энэргіі атому для мірных мэтаў». Дакладчык расказаў слухачом пра крыніцы й спосабы здабываньня атомнае энэргіі ды вытлумачыў працэс ператварэньня яе ў электрычную.

Рэфэрат інж. Ю. Станкевіча — вельмі добры прыклад іншым абсальвэнтам амэрыканскіх вышэйшых школаў ды наагул усім сябром БААТ дзяліцца сваймі ведамі й спасьцярогамі.

НАРОДНЫ ВЕЧАР У НЬЮ-ЁРКУ

2-га сакавіка сёлета шмат хто зь беларускай калёніі бачыў у Стуйвэсан Касыно нябывалае зьявішча. Беларускі народны скок «Мікіту» скакалі Індыяне — зь пёрамі і ў поўных баёвых строях, Ірляндцы — мужчыны як і жанчыны ў спадніцах, Немцы, Украінцы — у народных вопратках, разам з прысутнымі Амэрыканцамі.

Гэта быў ужо сёмы чарговы Народны вечар, наладжаны Folk Festival Council (F. F. C.). У праграму ўваходзілі скокі й сьпевы Ірляндцаў, амэрыканскіх Індыянаў і Беларусаў.

У беларускай частцы праграмы танцавальны гурток аддзелу ЗБМА выканаў «Лявоніху» й «Крыжачок», сп-ня К. Ярашэвіч прыгожа народную песьню «Васількі», пасьля чаго, зноў пад акардыён Л. Рудзінскага — народны скок «Мікіта».

Некаторыя з удзельнікаў Народнага вечару: Э. МакМанус (Ірляндка), А. Вінчарт (амэр. Індыянін), Н. Каваль (Беларуска).

Паводля традыцыі гэтых вечароў, прысутныя глядачы разам з удзельнікамі вучыліся й скакалі «Мікіту».

Пры гэтым была таксама наладжаная выстаўка беларускай вышыўкі й ручных работаў.

Асаблівыя стараньні ў арганізацыю вечару ўклалі сябры аддзелу ЗБМА ў Нью-Ёрку: А. Несьцяровіч, — дэлегат ў F. F. C., А. Орса — кіраўнічка танцавальнага гуртка, М. Казьлякоўскі — кіраўнік аддзелу, В. Паланевіч і В. Станкевіч.

Цікава адцеміць, што гадавы сход F. F. C., які адбыўся назаўтра, быў адкрыты воплескамі й падзякай за найлепшы да гэтага часу Народны вечар.

СХОД АДДЗЕЛУ ЗБК Ў ТАРОНТА (КАНАДА)

2-га сакавіка сёлета адбыўся агульны сход Аддзелу Згуртаваньня Беларусаў Канады ў Таронта. Была выбраная новая ўправа Аддзелу ў складзе: Н. С-ч — старшыня, М. К-ль і Б-ч — сябры ўправы. Управа мае распрацаваць праграму працы Аддзелу, каб такім чынам аблягчыць працу галоўнай управы ЗБК, якая дагэтуль траціла шмат часу на мясцовыя справы беларускай калёніі ў Таронта.

ЗРАБІ ТЭСТАМАНТ

Калі ты, прыкладам, жывеш у Канадзе ці Задзіночаных Штатах Амэрыкі, зьяўляешся адзінокім, маеш ашчаднасьці ці маёмасьць і ня маеш тэстаманту, дык зрабі яго неадкладна. Гэта не таму, што заўтра памрэш. Жыві як найдаўжэй і дай Бог, каб яшчэ вярнуўся на Бацькаўшчыну. Але, як кажуць, «сьмерць ходзіць па людзях», дык трэба забясьпечыцца на ўсякае ліха.

Чаму тэстамант? А вось возьмем дзеля прыкладу сьв. пам. сябру Шульгу, які на днях памёр і ня меў тэстаманту. І што-ж сталася? Хоць маці сядзіць, пэўне-ж, у бядзе дома, а мясцовыя ўлады наложылі на ўсё замок. Дарма, што беларускія арганізацыі патрабуюць грошаў, дарма, што трэба купляць цэрквы, дарма што радня на тым баку ў галечы — маемасьць, перадусім грашовыя ашчаднасьці пойдуць у кішэню тых, якія гэтага не патрабуюць. А яна-ж і ня была такая маленькая.

Дык ці ня варта тады такое ліха прадбачваць і наперад забясьпечыцца? Гэтая перасьцярога датычацца ўсіх нашых суродзічаў ува ўсіх краінах.

М. К-р

ДАКЛАД АБ ДЗЕЯЧОХ ПРАВАСЛАЎНАЕ ЦАРКВЫ Ў БЕЛАРУСІ

У Беларускім Доме ў Таронта 9-га сакавіка сёлета адбыўся даклад а. Міхаіла аб выдатных дзеячох праваслаўнае царквы ў Беларусі. Дакладчык гаварыў аб сьв. Афрасіньні Полацкай, сьв. Кірылу Тураўскім і Кліманту Смаляцічу. Гэты цікавы даклад быў выслуханы зь вялікай увагай шматлікімі прысутнымі.

М. К-р

БЕЛАРУСКІ ЗБОРНІК

Інстытуту для Вывучэньня СССР, Мюнхэн 1957, Кніга 8, бач. 181

Выйшаў чарговы 8-нумар «Беларускага Зборніка». У гэтай кнізе зьмешчаны наступныя артыкулы: Ант. Адамовіч: Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаваньне «УЗВЫШША»; П. Урбан: Зварот да ранейшых догмаў у савецкай гістарычнай навуцы; Мікола Волаціч: Сутнасьць ленінскай нацыянальнай палітыкі на прыкладзе тварэньня СССР; С. Кабыш: Саўгасы ў СССР на працягу 40 год; Усевалад Галубнічы: Некаторыя вынікі ацэны дэмаграфічных статыстык БССР; С. Кабыш: Новая пастанова ў дачыненьні калгасаў і МТС. Апрача гэтага зьмешчаны таксама дзьве рэцэнзіі: на «Камуніст Беларусі» (№ 2, 3, 4, 5 за 1957 г.) — Я. Запрудніка і на кніжку Р. Якемчука «Лінія Кэрзона і II сьветавая вайна» — А. Марговіча.

Як даведваемся, падрыхтоўваецца да выданьня нумар 6-ы «Беларускага Зборніка» ў ангельскай мове ды № 9-ты — у беларускай мове.

Польская журналістка аб долі Беларусаў пад Польшчай

(Заканчэньне з 11-ай бачыны)

традыцыі й можа захаваць сваю нацыянальную апрычонасьць. Разьвіваньне культурнай працы, апіраючыся на гэтыя традыцыі, прабуджаньне нацыянальнай сьведамасьці й гордасьці — гэта заданьні Таварыства. Праца ня лёгкая, бо, як ужо ўспамінаў, зьвязаная з узроўнем жыцьця жыхарства беларускага паходжаньня, ягоным нізкім інтэлектуальным разьвіцьцём, спрычыненым недаразьвіцьцём школьніцтва ды агульнай эканамічнай адсталасьцяй гэтых раёнаў. У першых гадох пасьля 1945 году былі зьліквідаваныя ўсе беларускія школы, цяпер аднаўляныя. Чакае нас шмат працы.»

☆

...Беларускія вёскі. Азначаныя двума сымбалямі: купалам і крыжам. Беларускія хаты. Жывуць у іх спакойныя людзі. Заходжу ў хаты, усюды вельмі гасьцінна вітаная... Ветлівыя гаспадыні выцягваюць з нутра прадонных скрыняў вынікі працы доўгіх зімовых вечароў: цудоўныя абрусы, дываны зь лёну й воўны, тканыя саматужна ў самыя розныя казкава каляровыя ўзоры. Усё народнае мастацтва, праца гэтых залатых рук, мала ведамых вясковых артыстых, зайграла вясёлкамі колераў. І так амаль у кажнай хаце. Прыгэтым, чым бліжэй гораду — тым больш кепскага мяшчанскага смаку.

Беларуская вёска, гэта аднак ня толькі прыгаство народнага мастацтва, гэта таксама амаль нясустраканая прымітыўнасьць гаспадарскіх прыладаў. Тут агульна ўжываюцца праславянскія жорны; «старынныя» — прызнаюць, быццам сарамліва ўсьміхаючыся, самі гаспадары; ступы, у якіх яшчэ часта самі таўкуць ячмэнныя крупы, ды й шмат іншых навочных доказаў эканамічнай адсталасьці беларускай вёскі, аб чым гаварыў дыр. Майсеня.

☆

Вырваць людзей зь цемнаты, у якой яшчэ знаходзіцца шмат беларускіх вёсак — амбітная праграма Беларускага Грамадзка-Культуральнага Таварыства. Такім чынам, перадусім — ліквідацыя анальфабэтызму, падняцьце ўзроўню навучаньня ў беларускіх школах, пры адначасным збольшаньні іх колькасьці; дабіцца свайго прадстаўніка, знаючага добра праблемы нацыянальнай меншыні, у Міністэрстве Аасьветы; імкнуцца, каб абсальвэнты беларускіх школаў, пасьля заканчэньня вышэйшых студыяў, вярталіся на гэтую зямлю ды вучылі ў беларускіх школах; разбудаваць сетку бібліятэк; адраджэньне народных традыцыяў беларускай культуры...

Шмат яшчэ чаго трэба зрабіць на беларускай вёсцы. Варта аднак памятаць аб тым, што ўсялякае разьвіцьцё ейнага эканамічнага жыцьця узалежнена ад наладжаньня добрасуседзкіх і прыязных дачыненьняў між Палякамі й Беларусамі.

Галіна Астроўская

НАШЫЯ ПРАДСТАЎНІЦТВЫ

АНГЕЛЬШЧЫНА:
Mr. Aleksander Laszuk, 97 Moore Park Rd, London, S. W. 6.

АРГЕНТЫНА:
Asociacion Bielorusa en la Argentina, Calle Coronel Sayos 2877, Valentin Alsina, p-cia Buenos Aires.

АЎСТРАЛІЯ:
Mr. A. Vasilenia, 39 Edwin St. Croydon, N. S. W.
Mr. A. Moroz, 109 Morrison Rd, Midland Junction, Western Australia.
Mr. M. Palashuk, 14 Steel St., Spotswood-Melbourne, Vic.

БРАЗЫЛІЯ:
C. Cimafiejcyk, Prasa 76, Tiridentes, Curitiba — Parana.

ЗАДЗІНОЧАНЫЯ ШТАТЫ:
Mr. L. Bielenis, 2042 W. St. Paul Ave, Chicago 47, Illinois.
Mr. B. Danilovich, 303 Howard St., New Brunswick, N. J.
Mr. Ul. Duniec, 814 Brayton Ave. Cleveland 13, Ohio.

КАНАДА:
Mrs. N. Akula, 57 Riverdale Ave. Toronto, Ont.

НОВАЯ ЗЭЛЯНДЫЯ:
Mr. Marian Karanieuski, 88 Hercules Drayve, Roxburg — Hydro.

ФРАНЦЫЯ:
Mr. V. Mickievič, 47, Bd de Bezons Sartrouville (S. et O.).
Mr. M. W. Kastelan, 2, Rue Galvani Roubaix (Nord).

БАЦЬКАЎШЧЫНА

Беларускі тыднёвік палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.

Выдавец: Уладзімер Бортнік

РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прозьвішчам або ініцыяламі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасьля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.